

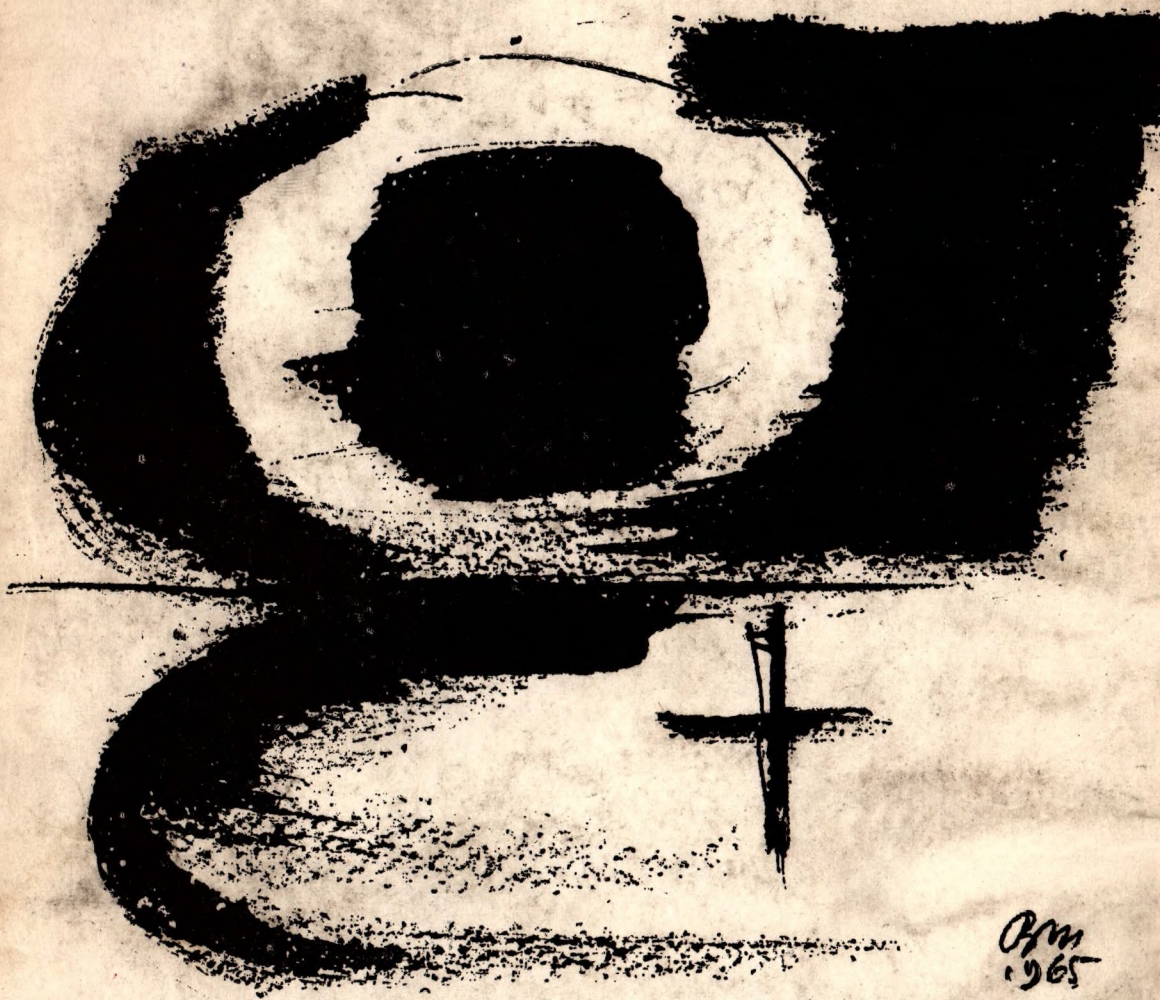
JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1965

6,— Ft

Bm
1965

BORSOS MIKLÓS rajza

Számkunk szerzői:

ANTALFFY GYULA
BATA IMRE
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERCZELI A. KÁROLY
BERTHA BULCSU
BODOSI GYÖRGY
HALLAMA ERZSÉBET
ILIA MIHÁLY
JÁNOSY ISTVÁN
KABDEBŐ LÓRÁNT
KALÁSZ MÁRTON
KAMPIS PÉTER
KERESZTURY DEZSŐ
KERÉK IMRE
KOLTA FERENC
LIPTÁK GÁBOR
LORÁND IMRE
G. SZABÓ LÁSZLÓ
SZEDERKÉNYI ERVIN
SZEPESI ATTILA
SZIJ REZSŐ
SZÓDY SZILÁRD
TÓTH DEZSŐ
VÁRKONYI NAGY BÉLA

Képek:

BORSOS MIKLÓS
EGRY JÓZSEF
R. KISS LENKE
KOVÁTS ALBERT
MIKUS SÁNDOR
PÁNDUR JÓZSEF
TAKÁTS GYULA
WINKELBAUER PÁL

KENDE SÁNDOR
ELÁRULT ÉLET

JELENKOR — MAGVETŐ

A Jelenkor–Magvető kiadásában nemrég megjelent Elárult élet a Pécssett élő írók hatodik regénye.

Az érdekesítő, izgalmas cselekmény kiindulópontjában különös gyilkosság áll: Hámor Balázs, az idős orvos megöli a lányát. Miért? Az „oknyomozás” során negyven esztendő képeit pergeti vissza az író, s a látszatra szélsőséges lélektani kuriózum mögött feltárul egy anakronisztikus, kispolgári magatartásforma tragikumba torkolló történelmi útja. A társadalmi folyamat fejlődési csomópontjainak „vallatása” emeli a művet az egyetemesebb érvényű társadalmi regény szintjére.

Ábrázolásmódja modern, filmszerű gyorsasággal váltakoznak képei, stílusa, nyelve tömör, salangtalan.

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM 7. SZÁM
1965. JÚLIUS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

BERTHA BULCSU: Ilyen az egész életed ... (elbeszélés) - - - - -	579
G. SZABÓ LÁSZLÓ versei: Napkelte a ví- zen, Révfülöpi elégia, Elemek szárnyán	586
BODOSI GYÖRGY versei: Lánytestvér nél- kül, Szavak és gépek - - - - -	588
ANTALFFY GYULA: A szívemelő táj - -	590
SZEPESI ATTILA versei: Önarckép, El- hagysz naponta, Hajnali rézkarc - -	599
KALÁSZ MÁRTON versei: Nincs semmi baj, In memoriam, Két szárny, Férfisóhaj	601
LIPTÁK GÁBOR: Badacsonyi tudósítás -	603
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Fények a Ba- latonról (vers) - - - - -	614
BERCZELI A. KÁROLY: Igék (vers) - -	615
JÁNOSY ISTVÁN: Gyenesi elégia (vers) -	616
KAMPIS PÉTER: Az ebéd (elbeszélés) -	618
HALLAMA ERZSÉBET versei: Nyár, víz, fény, Ködlő hegyek közt - - - -	623
KERÉK IMRE versei: Mint aki hazaérke- zik, Óda, Húsvéti vers - - - - -	625

BALATONI KÉPEK

KABDEBÓ LÓRÁNT: Szabó Lőrinc két ba- latoni riportja - - - - -	628
BERTHA BULCSU: Borsos Miklós tihanyi kiállításáról - - - - -	634
SZIJ REZSŐ: Képzőművészet Veszprém- ben	637
BODOSI GYÖRGY: Régi sirversek balaton- felvidéki kistalvák temetőiben - - -	641

JEGYZET

TÓTH DEZSŐ: A JELENKOR hét hónapja	645
KOLTA FERENC: Húsz év ifjúsági irodal- ma (II. rész) - - - - -	649
KERESZTURY DEZSŐ: Évek, madarak (vers) - - - - -	654
BATA IMRE: Látások énekese - - -	655

VÁRKONYI NAGY BÉLA: Versekkel a tel-	
jes emberért - - - - -	658
SZEDERKÉNYI ERVIN: Portrévázlat	
Bertha Bulcsuról - - - - -	663

S Z E M L E

ILIA MIHÁLY: Csorba Győző: Séta és me-	
ditáció - - - - -	669
SZÖDY SZILÁRD: Rónay György: A város	
és a délibáb - - - - -	670
LORÁND IMRE: Granasztói Pál: Vallomás	
és búcsú - - - - -	671

K É P E K

BORSOS MIKLÓS rajzai 579, 622, 627, 634, 636	
KOVÁTS ALBERT rajzai - - -	585, 668
TAKÁTS GYULA rajzai - - -	589, 617
WINKELBAUER PÁL rajza - - -	601
EGRY JÓZSEF: A horgász - - -	606
PANDUR JÓZSEF rajza - - -	624
MIKUS SÁNDOR: Táncoló lány - -	638
R. KISS LENKE: Tüskehúzó - - -	640

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

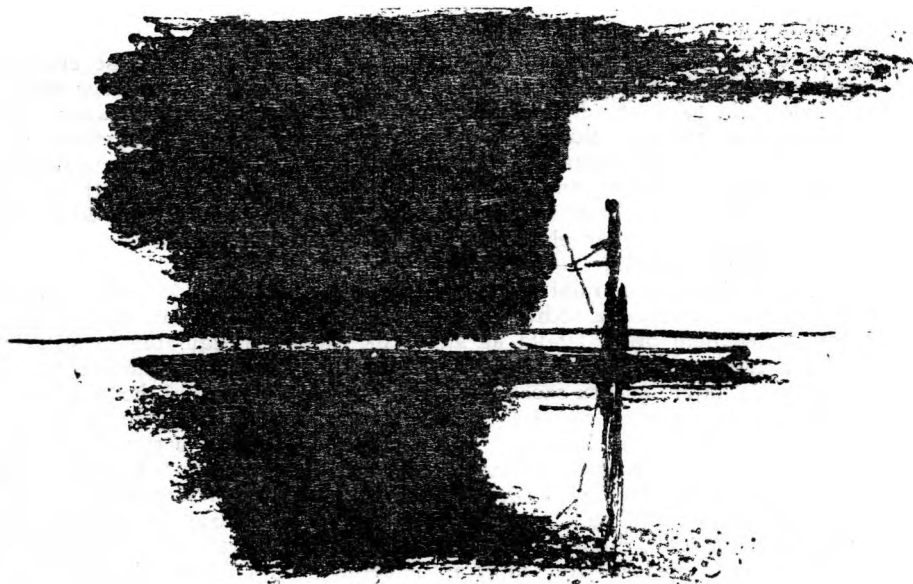
Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet.
Postafiók 24. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hirlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekkszámja száma
61 068.

Közületi előfizetési csekkszámja: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára.

65-2387 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Bm
1965

Borsos Miklós rajza

BERTHA BULCSU

Ilyen az egész életed...

Lint napokig várakozott a kikötőben.

A lány nagy csokor búzavirággal érkezett, szatyrokkal, szalmakalappal. A hajón azonnal kilépett a szandáljából, aztán megcsókolta Lint arcát. Lint egy ideig szótlanul állt a kajút és a kormánypad között, aztán hirtelen előresietett és felhúzta a dzsib vitorlát.

– Nem is örülsz nekem – mondta a lány és a kötelek közé ejtette kék virágait.
– De örülök – mondta Lint, s miközben a bumfáról letekerte a vitorlát, az elmúlt napokra gondolt.

Nők és férfiak érkeztek, gyanakvó arcú asszonyok, lendületes lányok, boldog, aprócska kölykök, és a vitorlák sorra felröppentek az árbocokra, a hajók megbillenve, elegáns lassúsággal kiúsztak a kikötőből. Aztán újabb hajók érkeztek és újabb lányok, és újabb asszonyok, és állandóan jó idő volt, kellemes szél, felhőtlen ragyogás. Egyik nap a parton letelepedett egy lengyel lány, s órákon át bámulta Lintet. Később mosolyogtak egymásra és a lány különös lágy hangszíjjal megszólalt: „Chlopak... Bardzo chlopak...” Lint azonnal megszerette, de amikor a lány be akart mászni a hajóra, mégis nemet intett a fejével. Tudta, hogy hirtelen megérkezik majd a másik lány, és akkor hazudni kell valamit. Lintnek ezeken a nyári napokon nem volt kedve hazudozni. A logikusnak tűnő, célszerű hazugsághoz lelki kondícióra van szükség, erőre, lendületre, és komolyan kell venni a látszatot. Lint képtelen volt a látszattal törődni,

s mivel ahhoz sem volt elég ereje, hogy az embereket megsértse érzéseikben, mozdulatlan maradt. Várakozott, nézte mások hajóit, melyek lényegében mind egyformák voltak, akár tolvajok ültek a kormány mellett, akár misszionáriusok. A látszat, melyet a nyári napfény előnyösen kiszínezett, mindenkit megnyugtatót. A nők persze a vízparton is gyanakodtak egymásra, de ebben nem volt semmi rendkívüli, beleillett a harmonikus tóparti képbe. Gyerekek vágtaztak a laposra tiport gyepen, s a szél a közeli üdülők napernyős teraszára sodorta könnyű kiáltásukat. Lint világa a várakozás napjaiban enyhén elszürkült és összezavarodott.

– Máris indulunk? – kérdezte a lány.

– Azt hiszem indulni kellene – mondta Lint, aztán kiemelte a horgonyt, és a hajó ügyetlenül oldalra sodródott. Az egyik közeli vitorlásban valaki halkán nevetett. Lint ennek nem örült. Utálta az amatőrök esetlen mozdulatait, a stílustalan kapkodást, a félmegoldásokat... Pontosan tudta, hogy egy átlagvitorlázónak hogyan kell mozogni a hajón, milyen szél alatt kell a kormányhoz nyúlni, hogy a hajó előírásosan forduljon, mindent tudott. A kikötők életét egyébként is úgy fogta fel, mint egy különös színpadot, ahol állandóan folyik az előadás, és a parton bámészkodó közönségnek, akik az államnak befizetett nyaralási díjjal az egész Balatonra jegyet váltottak, nem szabad csalódást okozni. Lint napokig várt a jelenésére, s most a közeli hajóban felhangzott halk nevetés miatt úgy érezte, hogy kellékesnek nézték, vagy ami még rosszabb, dilettánsnak. Lint egész életével profi volt. Nem mellékesen, szabad idejében élte az életet, mint az emberek milliói, hanem egyfolytában, beleértve a délelőttiakat, a hajnalokat és az éjszakákat is. Valamikor persze ő is amatőr volt, de aztán sokat olvasott, utazott, szenvedett és megértette, hogy az életet nem lehet két részre osztani, mert az érzékeny ember beledöglik. Amikor ezt felismerte, kilépett a megszokott keretekből, s azokkal a lányokkal, akiket megszeretett, nem titokban találkozott, ahogy ezt a társadalom többnyire elvárja, hanem nyíltan. Nem félig szeretett, hanem egészen. Nem kapkodva, délutáni strandokra kacsintgatva dolgozott, hanem nyugodtan, elmélyedve, teljes emberségével belefelejtkezve az anyagba. Soha többet nem ment el munka után boksizolni, mert a munkáját és a sportot egyaránt tisztelte, és tudta, hogy rossz boksizolónak vagy rossz munkásnak lenni egyaránt ócska dolog. Ettől kezdve csak azzal foglalkozott, amit szeretett, amit képes volt jól, elegánsan végigcsinálni. Lintet a szomszéd hajóban felhangzott halk nevetés lényegében nem érdekelte.

A horgonyt összecsuksva a helyére tette, aztán könnyedén végigszaladt a decken és a kormányhoz ugrott. Azonnal megfeszültek a vitorlák és a hajó előrecsúszott. Szél alatt sorra vette a közelben horgonyzó hajókat és centiméterekre suhant el mellettük. Így a hajó korábbi ügyetlen oldalrasodródása más hangsúlyt kapott. Mindenki látta, hogy egy magabiztos ember lezser eleganciájáról van szó, de Lint érezte, hogy lényegében bizonytalan.

Hajók, fák, kikötőcölöpök maradoztak el mellettük, aztán hirtelen egyenletes, kiegyensúlyozott hullámverésbe kerültek. A hajó csobogva úszott a nyílt vizen, egyre kijebb, egyre messzebb a partoktól.

Lint a köteleken lógott és a kék messzeségbe bámult. A lány levetette a ruháját és szűk bikinit cibált magára, aztán bekente a testét napolajjal. Végül cigarettára gyújtott és Linthez fordult:

– Hát, szia... Megérkeztem...

Lint mosolygott.

Néhány part felé tartó hajó keresztezte útjukat, aztán egyedül maradtak a vizen. Hajók csak a látóhatár szélén látszóttak, és a távoli kikötők bejáratainál. A lány ekkor levetette magáról a bikinit is és meztelenül járt-kelt a hajón, nagyon elégedetten, nagyon boldogan. Lint hosszú ideig nézte a lányt. Fokozatosan gyengült a szél, aztán teljesen megállt. A vitorlák petyhüden libegtek a hintázó hajó felett. Az elsimuló hullámokon füledt levegő érkezett a nádasok felől. Párás, piszkosforma volt a távoli ég alja. Lint tudta, hogy a szélcsend órákig tart, aztán hirtelen, dühöngő viharral ér véget. Elengedte a kormányt, és végigsétált a decken. Kinyitotta a horgonyt, aztán bedobta a vízbe.

Amikor a vasmacska csobbanva a vízbe zuhant és surrogva szaladt utána a láncc, a lány lehunyta a szemét.

Lint és az olajosbőrű lány órákig feküdtek az imbolygó vitorlák alatt. Később Lint a hajó oldaláról a vízbe ereszkedett és alámerült. Úszott néhány métert a víz alatt, és a hűvös mélységben furcsa érzése támadt... Mintha még mindig a lánnyal lenne... Csak egyetemesebb lenne az egész... Mintha elmosódna az egyénisége, embersége, csak az anyag maradna, mozogna egy másik közegben... Aztán megérintette a hátát egy melegebb vízréteg, és a felszínre bukkant. Mély lélegzetet vett, és újra érezte a napolaj illatát, mely korábban az arcára, karjára, mellére kenődött. Úszott húsz-harminc métert, aztán a hátára fordult és bámulta a végtelen eget.

Amikor vízesen, frissen visszamászott a hajóra, a lány felült.

– Szeretlek – mondta Lintnek. Lint odament hozzá, megcsókolta. A lány hozzásimult és a bőrébe így újra beleivódott a napolaj.

– Jó lenne megfürödnöd – mondta Lint.

– Később... Később... Most olyan jó itt. Régen találkoztunk és...

– Olyan vagy, mint egy folyondár.

– Igen, olyan vagyok.

– Te is tudod?

– Tudom.

– Na, indulás fürödni...

– Nem.

Lint felnyalálbolta a lányt és bedobta a vízbe.

Amikor a lány prüszkölve felbukkant, azonnal átkozódni kezdett:

– Kegyetlen alak vagy!... Vedd tudomásul!... Ilyen az egész életed... Minden ilyen, amit csinálsz... Elúszom, nem megyek vissza a hajóra... Én elúszom...

Lint nevetésétől rázkódott a hajó. Amikor végre elégséges levegőhöz jutott, felállt és fejével előre beugrott a vízbe. A víz most már jellegtelen volt, víz és semmi más. A lány... A lány viszont ott úszkált Lint előtt szép meztelenségével és magához vonzotta mint a mágnes. Lint követte és métereken, éveken úsztak át, egymástól elszakadva, majd összeütődve, összefonódva, alámerülve és felemelkedve a napig – átzuhantak az évtizedeken. A lány már nem kiabált, némán sodródott Linttel.

Porfelhő jelent meg az északnyugati égen. A hegyekre ült, aztán alattomosan, a lejtőkön fehéredő falvak közé csúszott.

– A vihar – mondta Lint, és hirtelen elengedte a lány kezét. Néhány pillanat múlva már a hajóban állt. A lány is bemászott. Ruhát húzkodtak magukra, aztán Lint beemelte a horgonyt. A messzeségben már fodrozódott a víz. Parttól partig érő sötétzöld vonal közeledett a hajóhoz. Lint a kormányhoz ült, és figyelte a közeledő felhőket. Abban reménykedett, hogy a vihar előszelével elvitorláznak a legközelebbi kikötőig. Este partra szállnak, meleg leveseket esznek, sülteket, vörös bort isznak egy kiskocsmában, aztán kellemes ernyedtséggel bámulnak maguk elé. A vihar az abban nem volt előszele. Lint vitorlái minden átmenet nélkül megfeszültek és a hajó nagyot csobbanva előrelendült. Egy pillanat múlva már zúgott az árboc, a merevítő kék víjjogtak a szélben, a hajó oldalra dőlve rohant a morajló vizen. A lány átvette Linttől az orrvitorla kötelét, aztán segítette a hajó kiülésében. Élénk szél volt, a hajó repült, mint az ördögszekér. Lint úgy gondolta, hogy fél órás vitorlázás után, feltétlenül eljutnak a legközelebbi kikötőbe. Aztán elborult az ég, és a hegyek közül negyven-ötven kilométeres pöffök szakadtak a vízre. A tűzrásba belekapott a szél és a víz úgy porzott, mint a földszintes városokban a lóvásártér. Lint beleordított a szélbe:

– Reffelni kellene!

A lány görcsösen lógott az orrvitorla kötelén és nem válaszolt. A hajó ekkor már annyira megdőlt, hogy a víz a szél alatti oldalon állandóan a decken járt. Lint tudta, hogy elég egyetlen pöffről lekésni, néhány pillanattal később engedni ki a

nagyvitorlát, vagy annyira kiengedni, hogy a bumfa elérje a hullámokat, és akkor kész... Azt is tudta, hogy azonnal reffelni kellene vagy lehúzni az orrvitorlát, de semmi kedve sem volt szereléssel vesztegetni az időt. Élvezte a rohanást, a süvöltő szelet, a rájuk zúduló hullámokat, a hajó finom rázkódásait élvezte, hogy a borulás határára járnak öt és tíz perceken át. Ekkor már párhuzamosan vitorláztak a parttal, s talán csak két kilométerre lehettek a kikötőtől. A viharral hajók érkeztek a messzeségből, és meredek szögben úsztak a kikötő felé. Lint szemmel tartott egy 15-öst, és arra gondolt, hogy addig nem húzza le az orrvitorlát, amíg a másik hajó bírja. Csak-hogy a másik hajó más szögben vitorlázott a kikötő felé, több kilométerre Lint hajójától, más szelekkel, más széliránnyal. Lint keményen tartotta magát, aztán hirtelen minden erőfeszítése feleslegessé vált. Füttyült a kötélzet, a szél a pöffök sebességére gyorsult, és Lint képtelen volt a hajó haladási irányát megtartani. Egy hullámhegy fehér taraja elbizonytalanodva megingott a hajó mellett, aztán bezuhant a kormánypadra. Csurom vizesen küszködtek tovább, de Lint izmai már nem bírták. Önkéntelenül is ejtette a hajót, s hirtelen olyan meredek szögben fordultak a part felé, mintha már a kikötő előtt járnának.

– A horgony... – kiabált Lint a lányra, aztán nagy erőfeszítéssel szélirányba fordította a hajó orrát. Amikor a vitorlák meglobogtak, a lány előreszaladt és kidobta a csukott vasmacskát. A hajó veszett táncba kezdett a lánc végén, a kötélzet csattogott, aztán elszabadulva a vízbe csúszott. Lint tántorogva hajlongott, kapaszkodott az árboc tövében, aztán nagy keservesen leoldotta a vitorlák felhúzó kötelét. A nagyvitorla megviesedett alsó része beledagadt a nutba, így Lint kénytelen volt teljes testsúlyával ránehezedni a bumfa tövére, hogy a vitorla mozduljon. A rongyokat hiába húzták le, a szél állandóan belekapott és felfújta őket, mint egy dunyhát. Lint fél karral átölelte az árbocot és a vitorla fejlapról lecsavarozta a seklit. Amikor lekapcsolta a köteleket, azonnal elszabadult, és félárbc magasságban lobogott, mint egy zászló. Lint ledobta a nagyvitorla alumínium fejlapját, és a kötél után nyújtózott, hogy visszahúzza és lekösse az árboc tövéhez. A kötél azonban egyre magasabban lobogott, pattogott, és a következő szélrohammal felszaladt az árboc topig.

Lint lekötötte a köteleket, aztán káromkodva visszamászott a kormánypadra.

– Elszaladt a kötélünk! Nem tudjuk felhúzni a nagyvitorlát – mondta a lánynak, aztán a pad alól előhúzta a pálinkás üveget. Ittak és bámulták a tajtékozó vizet. A 15-ös már a kikötő előtt járt. Erősen megdőlt, és Lintnek úgy tűnt, hogy nekirohan a hullámtörőknek.

Lint hajója lassan csúszott a part felé. A csukott horgony szépen, egyenletesen szántott a fövényen. Lint úgy tervezte, hogy amennyire csak lehet partközelsbe csúszik, aztán a fokvitorla segítségével bevez a kikötőbe... Szép terv volt. Nyugodtan pálinkáztak. Egy idő után azonban a hajó szokatlanul nagyokat rándult a láncon, és a rázkódást Lint már a talpa alatt érezte, a lélekgerendában. Valami történt...

– A horgony... Már nem szánt – mondta Lint.

– Talán kinyílt.

– Egy keveset akkor is szántana... Mereven áll.

Lint tűnődve beleivott a pálinkás üvegbe, aztán kedvetlenül nekivetkőzött.

– Várjunk egy kicsit, Lint... Talán majd csendesedik...

– Nem lehet várni. Ránk esteledik, aztán itt dobál bennünket egész éjszaka – mondta Lint, és egy pillanatra eszébe jutott a meleg leves, a sütek, a vörösbor, és beugrott a vízbe. Alámerült, aztán dideregve felbukkant a hajó mellett. A horgonyláncához úszott és megkapaszkodott benn. Kicsit szuszogott, aztán mély lélegzetet vett és a lánc mentén alámerült. Legalább tíz méter lánc volt a vízben, így Lintnek komoly akaraterőre volt ahhoz szüksége, hogy a láncban kapaszkodva a horgonyig vonszolja magát. Amikor a horgony száráig jutott, valami belehasított a lábába. Rántott egyet a vasmacskán, de az nem mozdult. Elengedte. Miközben emelkedett, arra gondolt, hogy a felszínen nem szabad mohón kapkodni a levegő után, mert hullámszik... Fegyelmezetten meg kell várni a kedvező pillanatot. Közben érezte, hogy a lába vérzik. Amikor felbukkant, a lány ijedt arcát pillantotta meg a feje felett. Közvetlenül a hajó mellett emelkedett ki a vízből, elsodorta az áramlás.

– Ne menj le többet Lint! Nem szabad.

Lint a hajó oldalába kapaszkodott, és percekig nem tudott megszólalni. Lihegett. Amikor visszanyerte az erejét, kiemelte a lábát és megnézte. Jó húsz centis karcolás volt a lábászáran. Megnyugodott. A vízben mélyebbnek, csunyábbnak hitte.

– Lint! Mi történt veled!?

– Semmi – mondta, és előre úszott a lánchoz. Lélegzetet vett, és nagy lendülettel alámerült. Kemény, gyors mozdulatokkal rángatta magát a láncon végig, és elkapta a horgonyt. Bal kézzel megkapaszkodott, aztán jobb kezét óvatosan, tapogatózva előrecsúsztatta. Megborzongott. A horgony egy hosszú tojás alakú vastárgy alá szorult. Vasrongsok voltak odább is, és tuskésdrót... Óvatosan megfeszítette a horgonyt, de az nem mozdult, keményen állt a vasak alatt. Elengedte. Kóvályogva, félajultan emelkedett felfelé. Zúgott a feje. Amikor felbukkant, a hajó orránál megkapaszkodott a láncon. Levegő után kapkodott.

– Lint! ... Lint! ... Vérzik az arcod ...

Amikor egyenletesebb lett a légzése, vízbemártotta az arcát, aztán végigsimított rajt. Az orra vérzett.

– Lint! ... Megörültél!?

– Semmi – mondta Lint – mindjárt kész ... – Mint egy kiöregedett automata hullatta magából a szavakat, az értelmükre nem figyelt. A hajó, a napolaj illatú lány beleveszett a múltjába. Eltávolodott tőlük. Egyedül maradt egy furcsa szituációban. Egyszerű, egyértelmű lett minden. Alámerül, megroggyant, alattomos rémekkel birkózik, és észrevétlenül győz, vagy stilustalanul, bután meghal. Egy pillanatra elképzelte a lehetséges párbeszéd mondatait:

– Egy bomba, vagy hajóroncs van a fenéken ... Beleakadt a horgony ...

– Ugyan ... Biztosan képzelődsz. Egy nagyobb kő lehet vagy valami más, de bomba ... ? Tudod Lint, neked az a bajod, hogy túlkompenzálsz a helyzeteket.

Lintnek vérzett az orra. Néhány pillanattal korábban kitapogatta egy nehéz, ellenséges tárgy körvonalait, és a lába megakadt a tuskésdrótban. Igen ... Mit lehet ilyenkor mondani? ... Különben is nyár van, augusztus. Az emberek reggelente napfényes tájakra pillantanak ablakukból, és tejeskávét reggeliznek, vajjal, jammal, halvány zsemlékkel. A bőrük barna, a szívük petyhüdt. „Képzeld a Kovács-gyereket felvették a színművészetire, igen, azt a lajhárforma gyereket...” – Hogy a vízben bomba van? Nem. Ez nem megy ...

Lint újra alámerült. Gyors, határozott mozdulatokkal dolgozott. Érezte, hogy a víz a mélyben is mozog. Amikor elérte a horgonyt, maga alá húzta a lábát, és szétterpesztve megvetette a vasak között. A fejében pattanásig feszültek az erek. Minden energiáját a horgony kiszabadítására összpontosította. A láncot a vállára feszítette, és közelebb vonszolta a hajót, ami így néhány pillanattig nem nehezedett a horgonyra. Lint ezeket a pillanatokat akarta jól kihasználni. Elengedte a láncot, és sietve megmarkolta a horgonyt. Nagyot feszített rajt, aztán megrántotta. A horgony kiszabadult, és hasbavágta. Elvesztette az egyensúlyát. A vasmacskát nem engedte el, a hajó így hanyatt rántotta. A horgonnyal együtt feljebb emelkedett, és métereket csúszott a vízben. Végül egy mélyjáratú hullám az oldalára fordította, és kicsúszott a kezéből a horgony. Lint fejében hajókürtök zúgtak. Forgatták a hullámok. Kinyújtották és összegöngyölték, aztán kiterítették a víz felszínére.

Amikor arcába vágott a szél, azonnal magához tért. A levegő hűvösen áramlott a tüdejébe, és visszanyerte az erejét. Hasra fordult, és felnézett. A hajó húsz-harminc méterrel kijebb sodródott. A lány az árboc mellett állt és integetett. Lint hagyta, hogy a nagyobb hullámok átsapjanak a feje felett. Óvatosan, lassan tempózott. A hullámvölgyekben mély lélegzetet vett, aztán csukott szájjal, behunyott szemmel sodródott a fehér habok között. Amikor elérte a hajót már kevergett a gyomra. Nehéznek, forrónak érezte magát. Az orra vérzett, a feje zúgott. A lány leengedett egy kötélhágcsót, és segítette bemászni. A hajóban újra elsötétült előtte minden, és csak percek múlva nyerte vissza az eszméletét. Lassan, egyenletesen forgott körülötte a táj. A lány arca hegyekkel mosódott össze, felhőkkel, tarajos hullámokkal. A víz fölé hajolt, és a torkára dugta az ujját. Vízet hányt. Amikor jobban lett, bemászott

a kajútbe, és végigfeküdt az egyik gumiágyon. Az orra még jó fél óráig vérzett, aztán rendbejött. A lány pálinkával itatta és vizes kendővel törölgette az orrát.

– Mit csináltál a vízben Lint?

– Kis fürdés... Nyaralunk – mondta Lint, aztán kimászott a kajútból és szemügyre vette a vizet. Csendesedett. A hajó már csak pár száz méterre volt a nádasoktól. Amíg Lint a kajútban hevert, csaknem egy kilométert szántottak kifelé. Lint mély lélegzeteket vett, megmozgatta az izmait, aztán leült a kormánypadra és a maradék pálinkával kimosta a lábaszárán pirosló, hosszú sebet. A lány leguggolt eléje és bámulta.

– Kagylókra csúsztál?

– Egy bomba, vagy hajóroncs van itt lent... Beleakadt a horgony...

– Ó, Lint, te mindig ilyeneket mondasz... Talán csak egy nagyobb kő volt, és rátelepedtek a vándorkagylók...

A lány látta, hogy Lintnek megkeményedik az arca.

– Úgy értem – folytatta – hogy az ember el sem hinné, hogy a Balaton fenekén egy bomba van... Mert ugye, hogyan is kerülhetne ide egy bomba...? De te lent voltál, és láttad... Mi ketten most már tudjuk, hogy itt egy bomba van...

Lint a lányra nézett, és megszólalt:

– Mikor születted?

– 1946-ban... Miért?...? Talán...?

– Semmi – mondta Lint, aztán hátrahajtotta a fejét és az üveg alján csillogó kevés pálinkát a szájába csepegtette. Mosolyogva felállt, felszerelte a dzsib vitorlát, kitámasztotta, aztán a kötél végét lekötötte egy bikához. Beemelte a horgonyt és a lányhoz fordult:

– A kikötő árboc az irány, neked kell kormányozni.

A lány a kormányhoz ült, Lint pedig a szél alatti oldalon, a kis csutak evezővel kezdett dolgozni. Keserves munka volt. A hajó a makacs turzásban lassan csúszott előre. Lintnek néha görcsbe rándultak az izmai, és kénytelen volt lazítani, lógatni a karját. De mindig újra kezdte, keményen nekifeszült az evezésnek, és késő délután befutottak a kikötőbe.

Az öböl közepén hajók horgonyoztak, többnyire kielerek, de akadt néhány svertes hajó is. Amikor átúsztak közöttük, Lintnek az egyik 15-ösből odakiáltott egy félkarú öregember:

– Mi van veletek, leszakadt a grósz...?

– Nem – mondta Lint – leszereztük és a kötél megszökött. A szél aztán fölryomta a topig.

A beszélgetésre néhányan előbújtak a szomszédos hajókból és tanácsokat adtak:

– Másszatok fel az árbocra!

Lintnek nem volt kedve ehhez a párbeszédhez, de azért visszakiáltott:

– Nem kieler ez fiúk...

– Segítetek – mondta a félkarú öregember, és intett Lintnek.

Lint, hajójával a 15-ös mellé csúszott, és felvette az öregot. A móló mellé eveztek, és a félkarú ember irányítása mellett, az orrvitorla felhúzókötelével annyira megdöntötték a hajót, hogy az árboc a kikötő fölé hajolt.

A manővernek nagy közönsége volt. Lint végül meghívta a félkarú öregembert egy féldecire, de az megrázta a fejét, és az égre mutatott:

– Jön a vihar, visszamegyek a hajómra.

Lint arra gondolt, hogy a vihar már kora délután kitört, aztán mégis az égre nézett. Északkeleten sötétlila felhők gyűrődtek az ég és a víz közé. Komor volt, fenyegető.

– Szerencsések volt – mondta a félkarú öregember – idejében kifutottatok. Akit ez bent ér... Hát...

Lint óvatosan a 15-ös mellé kormányozta a hajóját, aztán megszorította az öregember kezét.

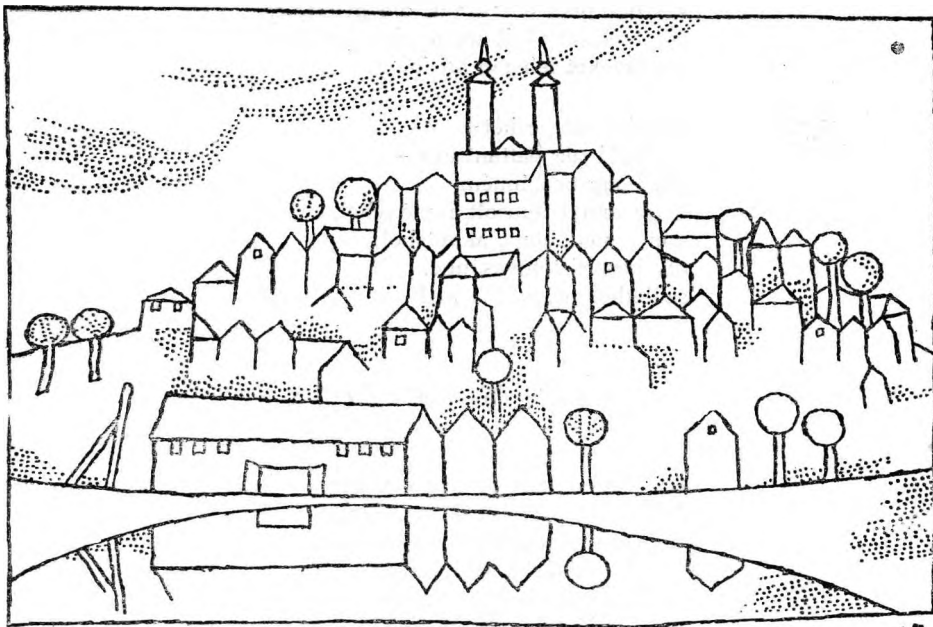
– Köszönöm.

- Ez az életem - mondta az öreg, és maradék kezével integetett a távolodó hajó után.

Lint egy szélárnyékosnak látszó helyen, közel a parthoz, lehorgonyzott. Hosszú láncra vette a hajót és a hátulját a parthoz kötötte. A parti fák jelezték, hogy erősödik a szél. Lint felegyenesedett és körülnézett. Közvetlen közelükben, néhány kalóz horgonyzott, félig leponyvázva, felkészülve az éjszakára. Valamivel odább stárok álltak, beljebb kielerek. A bocik pörögtek a hajók körül, jelezték a szélirányt, a forgókat, áramlásokat. A nagyobb hajókon vacsorát főztek az asszonyok. A lecsó, paprikás, zsíros illata átúszott az öböl felett. A messzeségben hajók imbolyogtak. Közledtek a kikötőhöz.

Lint hajójáról partra ugrott a lány, aztán tíz-tizenöt perc múlva kenyérrel, konzervekkel, boros és pálinkás palackokkal tért vissza. Lint azonnal felbontott egy üveget, és nagy kortyokban nyelte a hűvös bort. A lány konzerveket nyitott, paprikát, paradicsomot szelt fel egy rögtönzött tálcán, aztán vacsoráztak. Lint látta, hogy a szélső kalózhajón is esznek. A kopott ponyva félig eltakarta a fiatal legényeket. Szilvalekvárt kanalaztak egy óriási dunsztosüvegből.

Besötétedett, és felzúgtak a közeli fák. Kitért az igazi vihar. Reflektorral felszerelt óriási hajók rohantak a kikötőbe. Vitorlájuk fekete szárnya végigsöpört a vizen. Elkésett kisebb hajók is érkeztek, és riadtan csapongtak az idegen kikötőben. Viharmadarak kiáltása, túlfeszített csigasorok nyikorgása vegyült a szélzúgásba. Újabb és újabb hajók érkeztek. Megdőlve végigrohantak az öböl vizen, aztán megcsörrentek a horgonyláncok, és a vitorlák veszetten csapkodtak, szakadtak a szélben. Egy sötétbevesző hajón kiáltozott valaki: „Keresem az Audió II-t... Ki látta az Audió II-t!” Válasz nem érkezett. Lint sokáig üldögélt a kajút előtt, és bámulta a kikötőben lengő árnyakat. Tíz óra tájban a lány megfogta a kezét és a lábához kuporodott.

Kováts Albert

65

KOVÁTS ALBERT rajza

NAPKELTE A VIZEN

Hajnali révületében
ledobta óvó éji lepleit
a vizi-leány.
Szép bőre borzong:
indul a reggeli szél.

Mozgás kél a tavon.
Sebten az égi vörösség
fürödni tér a habokba.
Tollászkodik a csend
s felröppen egyetlen –
elűzte a várakozás.

És ekkor mintha rubinkő
bukna a mélyből fel diadallal –
s nő, nő egyre, karéjjá,
félgömbbé tüzesedve.

Sugárzik a vizi-leány:
nyugtalan álma tehát vajudása,
asszonyisága beteljesedése volt –
s kibuggyan a magzat, öle gyümölcse!
Mint elszabadult léggömb, úgy libeg
a mélyeket lélegző táj felett.

Minden megeshet:
a vízből tűz pattant elő –
hát hogy ne hinném,
hogy annyi letarolt reményből,
annyi megbénult akarásból,
oly keserű tétovaságból
születhet még friss kedv, vig tetterő!

RÉVFÜLÖPI ELÉGIA

E délutáni kert enyém egészen.
A bokrok, a mályvák, orchideák
ringanak üde-zöld hullámverésben.
Szilaj szépségek vágya rezzen át
az ideg-csápok póré végein:
az örömet szürcsölnék telhetetlen
sejtjükbe oltott ösztönök szerint
sirály röptében, selymes lány-öleken.

Kévékben ömlik az energia –
nehéz fürtükben pezsgőn bugyborékol:
felvisz majd jókedvünk csúcsaira,
hol már nyelvünk sem jár rá, hogy „elég volt!”
Ha fölénk felhők rózsás rojtja csüng,
s az est pendíti meg szelíd dalát,
mint gyóntatószék rácsa mind a bűnt,
a lélek terhét csillag szűri át.
Olvassz magadba pannónföldi táj –
ó, fény, víz, mámor, tücsökszavú éj,
hozzátok, ugye, még közel sem ér
a körülünk ólálkodó halál...

ELEMEK SZÁRNYÁN

Testem a felfújtt matracon, ahol csak pajkos hab nyaldos, fekszem. Kinyúlok a vizen, a habot hallgatom, de titkon egyre félve: elsüllyedek a mélybe, hiszen szívemben bánatom viszem.

Most egyedül vagyok, enyém a nyugalom – s a habok törleszkednek simogatón. Nem kábit a hőség. Mint lovas gyeplőjét, megereztem nyújtózva, resten minden izmomat. S a hab csak simogat. A part lassan elvész, s jóleső bizsergés kél idegeimben. Már szinte szégyelem, mily jó a sorom. Köröttem a világ tolakodón morzsolja perceit, tülekedik. Itt csak a négy elem hízeleg körül: fölöttem ül a nap kék szőnyegen, alattam hab csattan, s a szél a tüdőbe söpri a friss levegőt be – közben előre hajt –, s valahol messze párákba veszve int még a föld, a part.

Így fekszem elmerengve – de mintha valami emelne! Igen, igen, ha először nem is hiszem el: szétporlott a teher, könnyebb a szívem! Hogy hová lett? Bizonyára felszívta a pára – úgy képzelem –, vagy tán vállára vette és szétszórta a fellegekbe a négy elem: föld, tűz, víz, levegő – hogy már soha többé ne kerüljön elő!

S itt a magányban, hablocsogásban, a lehúzó, szürke bánattól megmenekülve hirtelen hallom: valahol a parton szeliden hangzó, fátyolos harangszó ível az égre! Lágyan zenélve elér ide hozzám a víz érzékeny hullámhosszán, falusi utcasort idéz, csorda ballagását, szoknyáját felfogó pásztorleánykát – tehát az ifjúságot, mely íme, látod, végleg el sohse vész.

S itt a magányban, hablocsogásban, mig ernyedten engedem, hogy testem felszívja a négy elem, soha még nem érzett erővel szívemig nő fel a gondolat, az acélos tudat, s istápol itt belül:

„Nincsen reménytelen! Esetlen életed a kavargó szelek bármerre vessék – mint ötödik elem, vár rád a jó meleg és meghitt emberi közösség: nem vagy hát egyedül!”

BODOSI GYÖRGY

LÁNYTESTVÉR NÉLKÜL

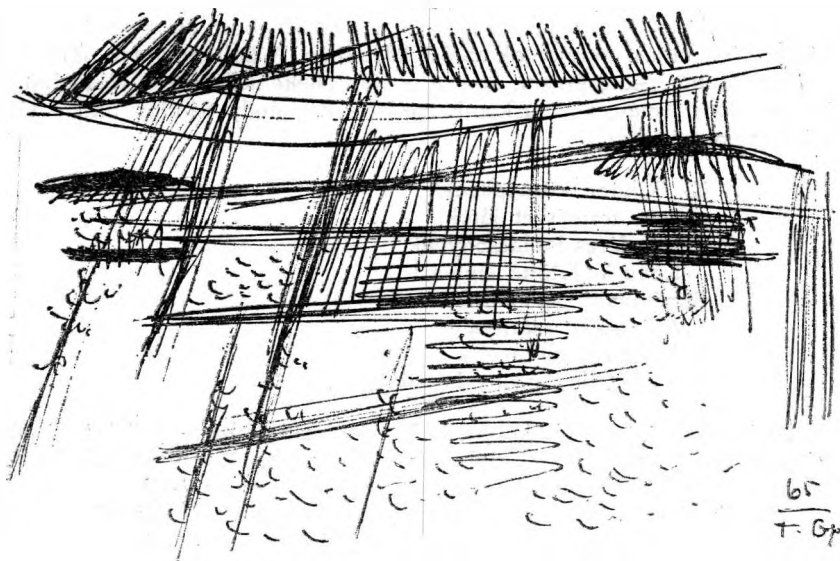
Lánytestvérem nem volt.
Hiányát ma is érzem, meglett férfiként.
Gyakran álmodok róla: vele játszok, az ő játékaival:
bábukkal, babákkal – adunk nekik különös neveket.
Néha én öltöztetem őket, olyankor, amíg ő
kifésűli hullámos szőke haját a tükör előtt.
Leszaladunk – tarka szoknyában ugrál, táncol
az illatos kertben, virág a virágok között.
Továbbrohanunk – kézenfogva vezetem,
vigyázva tolakodó autók és járókelők miatt.
A jégen siklik, kacagva pörög, elszáll előlem.
Megkeresem – egy idegen fiúval – először – suttogva beszél.
Megharagit – vállamra sirja nem nagyon szomorúan első könnyeit.
Miatta verekszem meg erősebb kamaszokkal.
Rá ügyelek a tánciskola veszélyes forgatagában
fejcsóválva nem értve sem boldogságát, sem azt a zenét.
Gyakran megkérem: varrja be ruhám szakított sebét.
Rácsudálok: olyan kedves az alakja, ahogy
térdén keresztbevetett lábbal ül a Múzeum lépcsőjén.
Nytott könyv a kezében, de az égről olvas betűket.
Lánytestvérem keresem régóta a nők forgatagában,
s még távolabb, a fák, a dombok, a madarak vonalában,
őz ugrálásában, hal ficánkolásában, csikónevetésben,
az ég, a vizek, a szemek változó tükörén.
Nem a testvérem volt egyik se, hiába lőkött meg könnyökével
s futott tovább vihogva, nyelvet öltve az utána botladozóra.
Hiába ugrott mellőlem, előlem feszülő testtel a habokba.
Egyike-másika hiába szorított reszketve magához.
Nem lett leánytestvérem. – Hogy engem szült azután
beteg volt az anyám, talán ezért vitték el többször a mentők.
Nővérem, húgom, ha lenne nem emlékeznék erre ilyen keserűen,
de tisztábban ejteném ki a szavakat, magamban is szebben.

SZAVAK ÉS GÉPEK

A kar összes izmainak kemény
együtttrángására emelődnek
súlyra nehéz szerszámok:
balták, ásók, villanyfúrók.
– Öt gyöngye ujj erejével
vonom az emberiség szekerét.

Ládák, zsákok, betonoszlopok,
hátrészek eljutnak helyükre
daruk, emelők segítségével,
Megnagyobbodott karokkal, közös
hó-rukk kiáltásokkal. – Nehezebb
feladatot megold az ügyesen vezetett toll.

Akár szelidített állatok tojás, tej,
húshaszná nekünk szolgál termékeny ölü
a gyárak bonyolult gépsorainak,
melyek már nem hasonlítanak végtagjainkra,
zajaik beszédeinkre, de egyszerűbb,
igazabb szavaink velük versenyeznek.

TAKÁTS GYULA rajza

A szívemelő táj

Balatoni „szerelmes földrajz”

1.

„Míg a gőzös Füredtől Keszthelyig végighasítja a Balatont, a világ legszebb panorámája vonul el szemünk előtt.” Jókaitól való ez az elragadtatott mondat. Itt hangzott el, a füredi parton, hová hajónk röpül. A Helka karcsú fehér teste harsogva hasítja a vizet, száz meg száz parányi nap csillog a szétrebbenő hullámokon. Micsoda ragyogás! A színváltozások mily káprázatos gazdagsága: egyszerre kék, gyöngyszürke, üvegzöld és óarany a tó. Szikrázva izzik keleti medencéje a sugárözönben. A déli part vibráló párákba vész el, de Akarattya fölött a fényekkel átitatott messzeségben fel-felsejlik Rákóczi szilfája, a tavon járók félezer éves iránytűje. A tómedence itt fordul szép ívben nyugatra, hogy elfeküdjék hosszan a Bakony lábánál. Ez a lankásan alászálló partvidék a magyar Riviéra. „A Balaton szívemelő tája” – ahogy Kisfaludy nevezte – itt a legelragadóbb.

Hullámos táj, szőlők, gyümölcsösök, kertek közül elővillanó hófehér prэшázakkal, ámbitusos öreg pincékkel, lejtősen települt tiszta falvakkal. Minden együtt van itt, mi a fáradt embert elpihenteti s a költőt ihleti: „*egyfelől az édeni táj, másfelől a tündéri tó*” – miként Jókai summázta. A Balaton messziségbe vesző fényjátékos víztükrre, a hegytetőket koronázó várromok, az aranyló bort buggyantó dombsorok, s az Árpád-kori műemlék templomok az ősi falvakban. A Balaton-vidék dalolni tanítja a költőt, a nem költőt pedig érezni, amit a poéták énekelnek. Ezt is Jókai fogalmazta meg valahogy ilyesformán, s tanúskodik mellette Kisfaludy Sándor, akit e táj ragadott a költészet országába:

Ti, Balaton környékének
Szép természet játéki! –
Ti, tündéres Badacsonynak
Kény kedvtöltő emléki!
Elmémet ti ragadtátok
A képzelet szárnyain
A költészet országába
Nyelvünk harsány hangjain...

Fürednél lépünk be e költőket nevelő, szívemelő tájba – miként Jókai tanácsolja. Magyarország legrégibb fürdőhelyére érkezünk. Bőven fakadó forrásainak gyógyhatását már a XVII. században ismerték, 1694-ben azt írták róla, hogy vize „szeszes, tiszta, savanyú, felfrissítő, elevenítő”, s az 1700-as évek derekán megépültek az első fürdőházak is a kútfő tövében. Bél Mátyás még azt jegyzi föl 1734 táján, hogy a savanyúvíz jó híre májusban sok embert csábít Füredre, s „a vendégek számos helyen szétszórtan felütött sátrakban tanyáznak”, de nemsokára megnyílik az első fogadó a tölgyfaoduba foglalt legbővebb forrás mellett. Az 1700-as évek vége felé Fejér Antal verse már gyógyjavallatot is ad Füred savanyúvizéről:

Az itt való népnek ez a Patikája,
Ha ebből ihatik, szünik nyavalyája,
Újul belső része, vidul szeme, szája,
Mint jó bortul táncra kész lába bokája.

A gyógyforrások vizét ivásra és fürdésre egyformán használták. Kétszáz esztendővel ezelőtt különösen az érvágással, köpölyözéssel és purgálással egybekötött májusi kúrák voltak híresek. Aratás után az ország minden részéből tódultak a betegek Füredre, s főként a szívpanaszok, vérszegénység és gyomorbántalmak ellen használták szénsavas vizét. Berzsenyi súlyos vesebaját kúrálta a füredi kútfőnél:

Japet fiának sassa dulá vesém,
S a mennyből lehozott szikra emésztve ölt,
Midőn, dicső forrás, sebimre
Aeglei balzsamot áldva öntél.

A múlt század elején indult igazi virágzásnak Füred. A reformkorszakban, amikor a nemzeti ellenállás a külföldi fürdőhelyek bojkottjában is kifejezésre jutott. Füred a nyári Magyarország központja lett ezekben az évtizedekben. A nemzeti újjászületés szelleme, a hazafiság tüze itt lobogott fel a legizzóbban. „*Úgy látszik, mintha ezen magyar hazának némely vidékeiből, a Dunának némely mellékeiből kiszorított nemzeti lélek a Balatonnak körét szállotta volna meg*” – írja Füred aranykoráról Kisfaludy Sándor. A Habsburg elnyomás elleni harcot a társadalmi élet demokratizálásával összekapcsoló írók és politikusok Füreden vitatták meg újító terveiket. A nevezetes reform-országgyűlések nem egy törvényjavaslatának eszméje a füredi hársak alatt érlelődött meg, csendes esti beszélgetések, hosszú tóparti séták során.

A reformkorszak pezsdítő légkörében épült meg a nemzet öntudatra ébresztésének eszközeként a füredi közház. *Hazafiság a Nemzetiségnek* – ez a mondat díszítette ógörög templomokra emlékeztető, dór oszlopos homlokzatát. Olajlámpások világították meg esténként a kis színház csarnokát, melyben Dérynét, Kántornét, Lendvayt és Megyerit hallgatta a megilletődött vendégsereg. „*Ah, szent hely volt ez!* – emlékezik az első füredi színházra Krúdy Gyula. – *Az akropoliszi homlokzat, az oszlopcsarnok és a szépen taragott kövek még Kisfaludy úr ízlését dicsérték, s a dámák suhogó ruháikban, magyaros főkötőikben, melyek olykor arannyal voltak hímézve, mint Zrínyi Ilonáé, dobogó szívvel nyitottak be a páholyba. Istenem, mit játszanak a színpadon? ... Násták, megbarnult kövű ékszerek csillantak meg a nőkön, mint a sötét Balaton tükrén a bújdosó csillagok.*”

A kor egyre további tettekre serkent. Széchenyi megteremti a balatoni gőzhajózást, hogy „*az álomban szendergő vidéket vitor elevenséggel ruhazza fel*”. A Kisfaludyról elnevezett gőzös 1846-ban szállt a habokra, s negyven évig egymaga járta a Balatont. Haladásra serkentő szerepét Garai János ebben a hat sorban summázza:

Egy évezreden át ugarúl állott a magyarnak
Tétlen pangásban a gyönyörű Balaton.
Széchenyi jött, a tó megijedt a nagy haladótul,
„Ez megigáz!” mondá s keble felháborodott.
Hasztalan! a hullámbabolázó gőzös előáll:
És a veszteglő tó – haladásnak ered.

A Kisfaludy gőzös utóda, a jó öreg Helka közben hozzásimul a móló falához és megpihen a lapos ívű füredi öbölben. A Balaton-felvidék déli lábánál, alacsony hegyek koszorújában, százados fák alatt rejtőzik a magyar Riviera gyöngye, a patinás fürdőhely. Varázsa már a partralépésnél lenyűgöz. Négyzetes nyárfasor fut végig partszegélyén, összeboruló lombsátora alatt még Jókai üldögélt, Blaha Lujza sétált, Eötvös József anekdotázott. A százados parkban platánok, szilek, hársak alatt Tagore mellett emlékeztet Ázsia nagy költőjére, ki ebben az aranyfényben fürdő szelíd tájban pihentette beteg szívét. S egy fát ültetett el a parkban a hófehér szakállú költő, hogy négysoros verssel hagyja ránk:

Ha nem leszek többé e földön,
Óh fám, suttozkodj tavaszonként újuló
lombod az erre vándorlók fölött:
A költő szeretett, amíg élt!

Tagore emlékfája immár harmincéves daliaként ott suttoog a friss parti szélben a park öreg fái közt. S a lombos sétányok elvezetnek a fürdőélet központjába, a Gyógytérre, hol karsú oszlopos csarnok alatt bugyog fel a szénsavas forrás buborékos vize. Ez az áldásos kútfő régi idők óta búcsújáróhely, homlokzatára ráillik Kis János strófája:

Vig Füred, hol épség istennője
Áldást osztó szent forrás körül
Sokon, akit mind napja, mind éje
Régtől gyötrött, lágyan könnyörül...

A pezsgő kút harmatos vizéhez ivókúrára járnak a gyógyulni vágyók, s a szomszédos Szívkórház loggiás erkély-soros hatalmas épületében a jótékony szénsavas fürdők és a pihentető szelid éghajlat kölcsönös gyógyhatására a súlyos szívbeteggek ezrei nyerik vissza egészségüket.

2.

A *Helka* csendesesen elválík a füredi parttól, nagy ívben megkerüli Tihany félszigetét, s készül hogy kikössön legdélibb csúcsán, a révállomáson. Jobbról-balról tengert játszik a tó két medencéje, közbül nehézkes himbálózással imbolyog Szántód felé az autókkal megrakott komp. Ezt az áradó tengert, ezt a hamvaskék pannon eget látja maga körül Csokonai, amikor 1800 májusában Semogyból hazafelé tart Debrecenbe. A vitorlás kompon kel át Szántódról. Combhoz feszülő magyar nadrág van rajta és rövid dolmány. Fején süveg, lábán kordován csizma, vállán szőrtarisznya. Szívében a keserű szerelem mélabúja:

Lilla is, ki bennem a reménynek
Még élesztője volt,
Jaj, Lillám is a tyrann törvénynek
S szokásnak meghódolt.
Hol vagy most, te áldott lélek?
Én ugyan már elhagyatva élek
A tenger kinok között...

A komp karfájára dőlve figyeli a révészlegények kemény munkáját, az ütemesen lendülő evezőcsapásokat, s az ébredő szél elé felvont vitorlák lassú dagadását, feszülését. Anyjához siet a magányos, árva költő, hogy a szülői ház kis kertes szobájában meglelje végső tanyáját. Áthalad a rév és a falu között setétedő sűrű erdőn, s a kőbe vájt remetebarangok rejtekére vágva, enyhet, nyugtot keres a sebzett lélek a békéltető tájban:

Oh, van-e még egy Erémi szállás,
Régi barlang, szent fedél,
Melyben egy bölcs csendes nyugtot, hálást
E setét hegyekben lél?
Hol csak egy kő lenne párna,
Hol sem ember, sem madár nem járna,
Mely megháborítana.

A Helka most az ősi révhely irányába fordul, s Tihany egyszerre úgy áll előttünk, mint valamely Adriába szögellő dalmát erőd-város. A kerekded bástyásor képét a meredeken leszakadó sárga homokfalak iva idézi, de az őstengeri csigák és kagylók megkövesedett maradványait őrző partfal mögött nem egy épenmaradt középkori város fogad, hanem csak romok. Vulkáni hegyroncsok, háromezeréves földsáncok maradványai, honfoglaláskori falvak szétszórt kövei. Ötszáz éven át szinte szakadatlan csaták dúltak ezen a kis földdarabon. Várának falai újra és újra leomlottak, hogy ismét és ismét felépüljenek, s ami végül is ránkmaradt, az egy kedves halászfalu, vulkáni tufából rakott fekete kőházaival.

Kazinczy, az útleírás nagy mestere, ködös őszi ég alatt, parázs esőben „*kiesen rútnak*” találja ugyan, de rögtön hozzáteszi, hogy „*szébb angolkertet nem lehetne készíteni sehol*”. Kis János ódában ünnepli „*a szébb lelkekre ható*” tihanyi tájat:

Mosolygó part, földeknek, réteknek,
Szép szőlőknek elegyülete,
Zöld erdőknek, csúcsokra bérceknek
Ezer formát játszó képzete,
Hol van az a Tempe, az az Éden,
Hol valami hozzád fogható,
Mely oly mélyen s mégis oly gyengéden
Lenne a szébb lelkekre ható?

A révtől, hol a Helka óvatosan kiköt, ütemesen hajladozó jegenyék közt kapaszkodik fel az út a félszigetet szegélyező dombvonulatra. Már eltűnt a dalmát varázslat, magyar ez a táj mindenestül és dunántúli. Az alig kétszáz méteres halmok, melyek félkörben övezik a partszegélyt, apró ligetek alá bújnak, a füves tetőkön piros-tarka tehéncsorda jár fától fáig, elandalító kolompszó altatgatja a galagonyabokor alatt hűsölő pásztort. A nemzetközi hangzavarba merült nagyszállótól párszáz méterre már zavartalan őstermészet fogad. Elhagyott kicsiny öblök nádmezejét lengetik halkán a partra futó hullámok. A nyiladékokban hallgatag horgászok kuporognak mozdulatlan csónakok orrán.

A tojásdad alakú félsziget közepén, lenge zöld nádkeretben még egy tó. A csendes tükrű, sekélyes medrű Belső-tó. Vízszintje 16 méterrel magasabban van mint a Balaton: tó nyugszik tóban mozdulatlanul. Körülötte csupasz, sárgás-fehér szikladúdok, opálosan csillogó gejzír-kürtök sorakoznak, távolabb vulkáni kúphegyek szegik be körben a tájat. Születésére sejdít vissza Nemes-Nagy Ágnes nyolc sora:

A kisebb tó a fok mögött.
A nagy tó hajdan erre járt.
Levendula-mezők között
látni a geológiát.

Hegyet gyúr, szétszakít,
húmuszt morzsol hamuból,
s iszonyatos lábujjai
kiállnak a saruból.

Tihany falucska házai a félsziget keleti partszegélyén vonuló dombsor tetején és oldalában csoportosulnak festői összevisszaságban. Alig ezer lélek lakja a községet, az egykori bencés apátság szolgáló népeinek utódai. A Balaton fölé ugró kerek szikladombon szökik a magasba az Árpád-kori alapokon nyugvó, kéttornyú apátsági templom:

Alatta mély üregben nyolc százados sir áll,
Hol álmait alussza András magyar király.

Garai János 1847-ben írt verse kalauzol le a kiköpött kőlépcsőkön a háromhajós altemplom terméskőből vésett dongaboltozata alá. A goromba faragású román oszlopsorral szegett középső hajó pádimentumában, rózsaszínes sírkő alatt nyugszik Árpád-házi András. Csavartszárú kereszt díszíti a XI. századból való egyszerű sírkövet, s a lőrésablakokon besűrűdő napfény bronzszínű csillagocskái Magyarország legrégibb, eredeti formájában megmaradt műemlékének ódon, hús levegője vesz körül.

A sziklaoromra települt templom zöldmohos északi fala szólaltatta meg a tihanyi echót, amíg az elébe ültetett fák és villák el nem némították. Valamikor világcsoda volt, Pálczi Horváth Ádám 1814-ben egy egész hajóra való lengyel főurat vezetett föl az Echo-dombra, hogy hívják a „szózatos tündért”. Csokonaitól kezdve költők egész sora szólongatta Tihanynak riadó leányát, de a legszívemarkolóbb kérdést Kosztolányi intézte hozzá egy régi őszön:

Milyen sötét-sötét a Balaton
S a nyár után hogy vérzenek a fák.

Tündér Tihany, felelsz-e énnekem,
Ha azt mondom még egyszer: ifjúság?

Nem szól a visszhang és szívem se szól,
Csak ők kacagnak még, a gyerekek.

Trillás örömük az eget veri.
Én hallgatok, de már nem nevetek . . .

A későbarokk szellemében fogant templom körtekupolás kettős tornyával uralkodik az egész félszigeten „*Magasztos egy tájkép!*” – kiált fel itt Jókai. Lábunk alatt, a mélységben, napsütött tengeréből a Balaton. A móló gyengéd ívben hajlik a víztükörre, ölen fehér hajó leng, mint felröppenni készülő sirály.

3.

Tihany után a Helka befut a Balaton nagy nyugati medencéjébe. Mintha nyílt tengerre értünk volna, a partok hirtelen messzi szőknek, mindenfelől zölden habzó víz vesz körül s békéltető nyugalom. A fehér hajó teljes gőzzel halad nyugat felé, ahol az ég szegélyén fel-feltűnik a Badacsony sötét sátora. Feszülő gyolcs vitorla helyett ugyan sűrű füstfátylakat lenget a kémény, de a táj ma is úgy szól hozzánk, mint Garai Jánoshoz 1847 nyarán:

Úszik hajóm feletted,
Vitorlám fenn lobog,
Keblem feszül örömtől,
Szívem ver és dobog,
Egy új világban állok
Magas hullámidon,
Hazámnak tókirálya,
Tündéri Balaton!

Üsszál szívem hajója!
 Ringassatok habok!
 A Balatonnak tükrén
 Két ég között vagyok:
 Majd fölfelé az ég
 Felé kíváncszom,
 Majd mélyen zöld öledbe,
 Hullámozó Balaton!

Fent kék az ég, lent zöld a Balaton, de ha változik a mennybolt színe, a tó is menten más-más ábrázatot ölt. Még a Helka bodor füstfellege is almazölddel foltozza tükrét, de ha sötétebb felhő borul föléje, mindjárt acélszürkére válik üde smaragdja. „A magasságnak minden mosolyát, minden vidámságát, minden haragját, minden indulatát visszatükrözi” – látja meg Eötvös Károly. Írók, festők keresik színei titkát. Egry József nyarak hosszú során át figyeli a fénysugarak drámai viaskodását a tó felszínén és az átizott levegőben. A színek harcát égen és vizen. Látomásaiban rendkívüli fényjelenségeket örökít meg. Csók Istvánt a ködös, opálos reggelek ihletik, mikor a nap már kezdi átsütni a tó fölötti párát, de a vizet még csak sejteni lehet. A zöld nádasok, a sötétbarna hinárok világa fogja meg, és az alkony, amikor a lenyugvó nap olyan színpompát varázsol a tóra, mely változatosságával, fantasztikus árnyalataival bűvöli el a festőt. De a költőt is! Jankovich Ferenc így ámuldozik a szigligeti alkony bizarr színein:

Napnyugatkor kigyúl a szigligeti tégely
 s felöltik messziről, bozontos üstökével
 a visszaszeppenő hegyek kopár egén:
 az Est, az óriás, részeg festőlegény...

Ezer színt mártogat, s csapkodva összemázol
 zöldet, sárgát, bíbort, narancspiroszt lilával:
 beken-fen kancsalul eget-földet, merészen,
 s kimossa ecsetét a Balaton vizében.

A prózairó sem tud betelni a tó színeivel. „Milyen szép a Balaton! – kiált fel Móricz Zsigmond. – Mint egy kiterített óriási nagy zöld selyemkendő. Világoszöld a bordűrje, s beljebb dús, súlyos, nehéz, tömör sötétkék, szinte lila, s miriád apró foltot ver benne a mélyben lüktető élet, vagy a magasból lecsapó létezés...” Kosuth érzékeny lelkét is a tó gazdag színjátéka ragadja meg. „Szép ez a Balaton! – írja 1842 nyarán kelt fürdőlevelében, s mindjárt sorra is veszi, hogy miért szép és mitől: „Szép mindenkoron, szép midőn csendes s foltonkint színét változtatja, szép midőn medre mélyéből az üvöltő szél sötét habokat paskolgat fel, szép, midőn a vihar közelségét haragos zöld színt öltve jelenti, de legszebb, mondhatatlanul szép, midőn a kelő nap az első fénysugárt, vagy a telehold a bájos fénycsomót göndör vízszínen végiglövell...”

A tó varázslatos színakkordjai bűvölik el mai szerelmeseit is. A hajnal mozdulatlanágában a part közeli komor szürke egyszerre észrevétlen sötétzöldre válik, bent a mélyben tengerkékek foltok kerekednek, s a hullámok apró halmainak szegélyén felcsillannak a kelő nap szétporló rózsás sugarai. Majd ismét az alkony mozdulatlanágában, amikor a leszálló nap varázsol tükrére káprázatos színjátékot. Mintha izzó ércfolyam ömlene egy óriás kohóból tüzes lobogással a tóra, olyan vörösen lángol szikrázó medencéje. S ahogy süllyed a nap lejjebb, egyre lejjebb, úgy válik liláspirossá, majd narancssárgává a bíbor, csak a parányi hullámredők szegélye ibolyaszín, akár a füstszerű labdafelhők foszlós pereme fenn az égen. „Az alkony a legcsodálatosabb – vallja Móricz Zsigmond –, a fények oly sejtelmesen megtöröttek, mintha tátyolon át szűrődne a világosság, mintha alkatelemeire bomlana a sugárzás...”

De mily szép a Balaton ritmikus mozgása is. A teljes szélcsendben a karcsú ívű öblök mélyén szinte mozdulatlanul áll a tötükör, mint gyengéden redőzött, zöldes-szürke velurbársony lepel. Néha megborzong, ilyenkor széles ezüst sáv indul a part felé. A feltámadó könnyű szélben apró hullámok gördülnek végtelen sorokban a meleg homokra, s szinte táncot lejt a tó az Illyés-vers ütemére:

Mint óriási bársonyszoknya,
úgy rezgett, suhogott a víz.
Szélén a fel-felcsillanó hab
a tiszta, gazdag csipke-dísz.

Így rengett, így járt – járt egy ősi
lassú, de vaskos ütemet.
A szélben éles dalt sziszegtek
a testes, borszagú hegyek.

De harsog és mennydörög a tó, ha lezúdul rá a vad bakonyi szél. Szakadatlan párhuzamos sorokban száguldanak egymás nyomában a hat-hét méter hosszú, egymásfél méter magas hullámok, tarajos szegélyük magasra emelkedik, azután átbukik, és meredeken zuhan alá-alá tajtékozva. A tó felszínét mintha óriás gőzekék szántották volna fel, már nincs part, csak a felkorbácsolt végtelen víz, kavargó, torlódó, morajló hánytorgás. A porzó, füstölő habok fölött barnasipkás fehér sirályok hasítják vijjogva a háborgó eget. Magasba szöknek nyílsebesen, s mint a kő zuhannak vissza a hullámokra. Ilyen háborgó óceánnak látja Pálóczi Horváth Ádám a haragvó tavat, amikor először nevezi magyar tengernek:

Habjai országunk kisdéd tengerének
A partokon olyan rémülést szerzenek,
Hogy csupa érc legyen közepén szívének,
Aki neki merne indulni vizének.

A tó most csendes, megbékélt. Lomha, alacsony hullámok követik sorjában egymást álmatagon. A part messzi van, és elhagyatott. Tihany és Révfülöp között a falvak kicsinyek, a szőlők megritkulnak, a víz szegélye nádas, hínáros, népesebb fürdőhely alig akad. Itt-ott egy-egy középkori templomrom rejtőzik a sűrű lombok alatt, s perlad hallgatagon az idő markában. Túlnan a lapos somogyi oldal végeszakadatlan jegenyesorának szürkés-kék árnyéka jelzi a lidót.

Ahogy azonban elhagyjuk Révfülöpöt, s elénktolul a Badacsony, egyszeribe felragyog az északi part, s megtelik költők énekével. Ez itt a magyar Provence, a költőktől legékesebben megkoszorúzott honi táj. Csendes öblök, borág-övezte hegyoldalak jönnek felénk, kinyílik az ég is, egyre szélesebb pásztákban hull a sugárözön a víztükörré. A vakító fénykévék úgy csapnak le villámszerűen a tóra, olyan káprázatos ragyogással, akár egy Egry-képen. Elbűvölő, nyájas, délszaki táj. A tóba könyöklő hegyek lankáira lépcsőzetesen kúsznak fel a falvak, a parti jegenyék sötét ciprusok illúziójával lengenek, s törpe mandulafák között kanyarog az út a szőlőhegyekre, hová Berzsenyi kalauzol fel:

Itt édent mutató sorhegyek oldalán
Bacchus tölt poharat, s néked az isteni
Nektár legnemesebb vedreiből merit...

A tó itt már olyan zafirkék, mint a mennybolt, amelyre felnéz „ez a legtisztább szem, mely valaha egekbe tekintett”. Vörösmarty bókol így prózában a Balatonnak, s versben csaknem az egész magyar irodalom. Költők dalától hangos a magyar Provence. A főszólam Kisfaludy és Berzsenyi lantján zendül fel. Kisfaludy szerelemből,

regényességből és hazafiságból szőtt levendulaszagú versei és Berzsenyi lángoló tűzű ódái együtt, összefonódva lehelnek először lelket a tájba. S nyomukban költők hosszú sora zárándokol ide, hogy dicsőítse „az Óceán felséges magzatját”, a „mézes szó íójú Badacsonyt”, a „testes, borszagú hegyeket”, és továbbformálja, továbbdísztse a szeretett tájat a költészet ékességeivel. Berzsenyi szinte kézenfog, úgy mutatja:

Nézd, valamerre veted szemeid, szép minden előtted...

Hatalmas sötét félszigetként nyúlik be a tóba a Badacsony nagyszerű ellipszise. Bazaltsüvege tetején a fennsíkot sűrű lomberdő borítja, de lejtőjét egyre alakítja, szépíti, nemesíti az ember. A szőlők magasra hágnak, körülölelik az oldalát, a fekete bazaltkőből rakott teraszok emeletein kékesen csillog a frissen permetezett szőlők erdeje, s a karók rengetegéből kedvesen villan ki a sok-sok pince és borház. Némelyik olyan vénséges már, hogy szinte földig ér avas nádteteje. Nem egy közülük valószínű remekmű: oszlopos tornácaikkal, bájosan klasszicizáló homlokzatukkal nyugalmat, derűt sugároznak és magyar levegőt.

A Helka a balatongyöröki fok előtt úszik el. Innen, a tó fölé ugró dombtetőről, tárul ki a legelragadóbb balatoni tájkép. A fenyves üstökű dombról végiglátni az egész tavon, mely innen valószínűs tengert mutat. Balról a Szigligeti-öböl ível át kecsesen a Badacsonyig, mögötte teljes szépségében tárul fel a Tapolcai-medence, a legkülönbözőbb vulkáni hegyformák páratlan mintagyűjteménye. Közepében magaslik fel a Szentgyörgyhegy, körülötte pedig vulkáni kúpok serege. Egyetlen pontról látjuk az egész tavat, a lágy ívelésű öblöket, a kialudt tűzhányók bizzarr sorát, a néma váromladékokat: mindazt a szépséget, amit a természet és az ember együttesen alkotni tudott.

Itt, a györöki fokon állította meg Eötvös Károlyt az ámulat: „Megálltam, mintha lábam gyökeret vert volna.” Itt jött a kiáltás az ajkára: „Van-e még ily ragyogó foltja több a világnak?” És csaknem ugyanígy teszi fel a kérdést versben Erdélyi József:

Van-e szebb látvány a világon?
Olyan e sima természet,
mint egy színpad, tanulhat erről
akárki híres tervező:
elől a szigligeti várhegy,
hátról a Nagy-Szentgyörgy mered,
jobbról a Badacsony. – Szebb tájat,
tájképet én nem ismerek...

Györöknél már a Keszthelyi-hegység lábánál úszik el a Helka, szőlős, gyümölcsös partok előtt. Itt újra Berzsenyi mutatja tovább az utat a csendben hajózóknak:

Keszthelyi partnak evez ladikom, mosolyognak előmbe
A szeretett tájék öblei s árbocai.
Nyugszik az ég, lebegő zephyrek ringatva vezetnek...

S amikor a part fölött hosszan elnyúló dombháton feltűntek Keszthely házsorai, ismét csak Berzsenyi hangján szólal meg a tájlelek:

Itt, a kék Balaton partja virányain,
Hol minden mosolyog, mint az aranyvilág,
Hol dús búzakaralás rengedez a mezőn,
S a halmok koszorús oldalain ragyog
A százféle gyümölcs s a zamatos gerezd,
Itt, a keszthelyi zöld parton emelkedik
A Csendes Helikon...

A reformkor küszöbén a felvilágosult Festetics György keszthelyi parkja gyepszínpadán kapott először nyilvános fórumot nemzeti nyelvű irodalmunk. Az ország koszorús költői gyűltek össze a Helikoni Ünnepeken, felolvasták munkáikat, elszavalták verseiket, s emlékfákat ültettek a haza nagyjai emlékezetére. „*A Helikon épülete theatrum forma* – írja le Berzsenyi az első Helikoni Ünnepet. – *Az emelet közepén áll az asztal és székek, melyen a munkák elolvastatnak és declamáltatnak, körülte pedig minden némű muzsikások, kik minden olvasásra harsognak... Délest mi négy pécéták Gyöngyösi emlékezetére egy fát ültettünk. Fel volt koszorúzva az ásó, az öntöző, valamint a csemete. Gyöngyösi fája mellé más négy fát ültettünk magunknak. A fák neve Sorbus aucuparia (madárberkenye). Az ültetés helyén Horváth énekelt és egy eclogát olvasott, körülünk különféle musikai concertek zengtek, előttünk pedig egy amphitheatrum forma dombon pásztor gyerkőczék dudu szóra mesterséges pásztori tánczokat jártak. Ez az egész jelenés játszi volt, de nekem még is igen érzékeny...*”

Így lett a múzsák lakhelye – csendes Helikon – a keszthelyi park. Berzsenyit, Pálóczi Horváthot, Batsányit, Kisfaludyt, Csokonait látta a Georgikon ma is álló ősi épülete, s hogy mily korban, nyelvünk mily állapotában jutott ehhez az értékes szabad szószékhez a magyar irodalom, arra ugyancsak Berzsenyi felel, ezúttal versben:

Nyelvünk hazánkból számkivetett vala,
A régi vadság láncában nyögött,
A durva ellenség haragja
Néma homály keblébe zárta.

Sok nagyjainknak balgatag udvarin
Már a magyarnak hire se' hallatott,
Nem módi, úgymond. Óh gyalázat!
Óh vak idők szomorú gyümölcse!

A városi park hatalmas nyárfákkal szegélyezett főútja mentén klasszikus emlékmű őrzi a Helikoni Ünnepek hagyományait. Rajta márványba vésve Jókai hirdeti jósként:

*És lesz népünk, amely hazájának örül, mely nevének dísze
munkál, lesznek nagy embereink, kiket a világ bámulni fog,
lesznek hőseink, dicső szellemeink, kikben újjászületünk,
lesz életünk, melynek szűk lesz e város, leszünk nemzet,
mint még soh'se voltunk, és az utókor írójának nem kell költeni
hanem csak a valót leírni, hogy dicsőítse hazáját.*

A hon nagy fiai tiszteletére ültetett emlékfák lombjai közé be-bepillant távolból a Balaton. A kikötő zárt öblében gyengéd almazöld a színe, de kint, a szigetfűrdő romantikus tornyain túl, tengerkéken játszik a végtelen szabad víz. Keletre nincs part, az ég pereméig hajlik a tó, jobbról Fonyód kettős hegykúpjának árnya remeg a párák messziben...

A kedves öreg Helka a mólóhoz simulva pihen a hosszú út fáradságait.

ÖNARCKÉP

Derűsen élek. Égszín ablakok,
szemeim nyílnak a bordás világra.
Mint a levegő, áttetsző vagyok.
Percek, órák, napok hálózataiba

nem akadok fönn. Belül figyelem,
hogyan megértsem, mi künn zajlik: okos
rendünk növekedését szüntelen.
E hazában így lettem otthonos.

Érvekkel védem világom, soha
a gyengék biztonságával, ököllel.
S bár tagadom a Kánaán meséjét,

nem lehetek annyira ostoba,
mint ki hitét dübörögve felöklel,
és hamis arca mégis csupa kétség.

ELHAGYSZ NAPONTA

Múlt-barna kapu
nyeli el lépted. Kinyúl és lebegsz
a fémek lassan-szűnő zivajában.
Kis szobádat az alkony szövi át
ikon-arannyal.

Hallgatsz valami
földrészek fölött imbolygó zenét.

Hazafelé idegen ablakok
nyílnak fejemre mindenütt.

A házak
homlokán lassan föllobban a fény is.
Elgondolom: te most veted le bluzod.
Engem hideg vacsora vár.

Miért?
töpregek hosszan: mi mást is tehetnék?

– Hogy biztassalak holnap, búcsúzásakor?

HAJNALI RÉZKARC

most áramlanak szinte látom
a vaksötét kő-pusztaságon

alvatlan-szemű férfiak nők
korhelyek hajnali tekergők

az újságárus hangja bortól
tompán mordul mint mély hordóból

táruló kapuk torka ásít
az utca végtelen kopár híd

házak lengnek s a parttalan
korareggel mint vasfolyam

hullámszik zuhog hömpölyög
füsthomloku falak között

tömött az ég száz fényes penge
ablak hasít a végtelenbe

s a megállóban topogók
a félálomban motyogók

ölelésből kiszakítottak
a falvakból messzi-futottak

a szélben mind kifényesednek
a gyűlő fénnel teljesednek

hogyan éljenek az egyre jobban
kivirágzó hétköznapiakban

és egy emberszabású rendet
lássanak napnál fényesebbet

KALASZ MÁRTON

NINCS SEMMI BAJ

Nincs semmi baj. Vállalja itt
ember a harcát, a kudarcait.
Utána – éjjelen gyári-morajt,
míg violaszagot bőrére hajt,
anyaszült testére a fuvalom,
emlékeket fülel hallgatagon.
Így töltődnek ízei, izmai,
ami megkopik, így cseréli ki,
így hurcolódik-mentődik tovább,
oly szépen tudja sajnálni magát,
nagyot akaróan, érzelmesen,
elszánással, páratlan csöndesen.
El tudja hinni, ő a legkülönb,
nem a hivatlan vezér, a kölönc.
Ezért bagatell, tehetsége itt,
láng-hite miképpen ítéltetik,
ki húzza le szájára mocskosan,
észreveszik-e, milyen szárnya van.
Mert ha a szárny reggelre elmúlik,
az önvarázslat fénye megkopik,
de a küszködés, a kudarc szabad
prédájaként reccsenő megmarad
s elég neki: nincs semmi baj, ki kell
bírnai csak estig – már nem bukik el.

IN MEMORIAM

Az örület akárhogyan
alakítja végül a szellem
rendszerait,
a zöld karmok, dögcédulák
emléke nem tud tűndökölni,
a falak is tovább zuhannak
örök irányban,
s a csontot-és-bőrt
félelmes ferdén tartja a nyomás.
A halál tenyerén kipróbált
mosoly
nem váltható be hétköznapiakra.

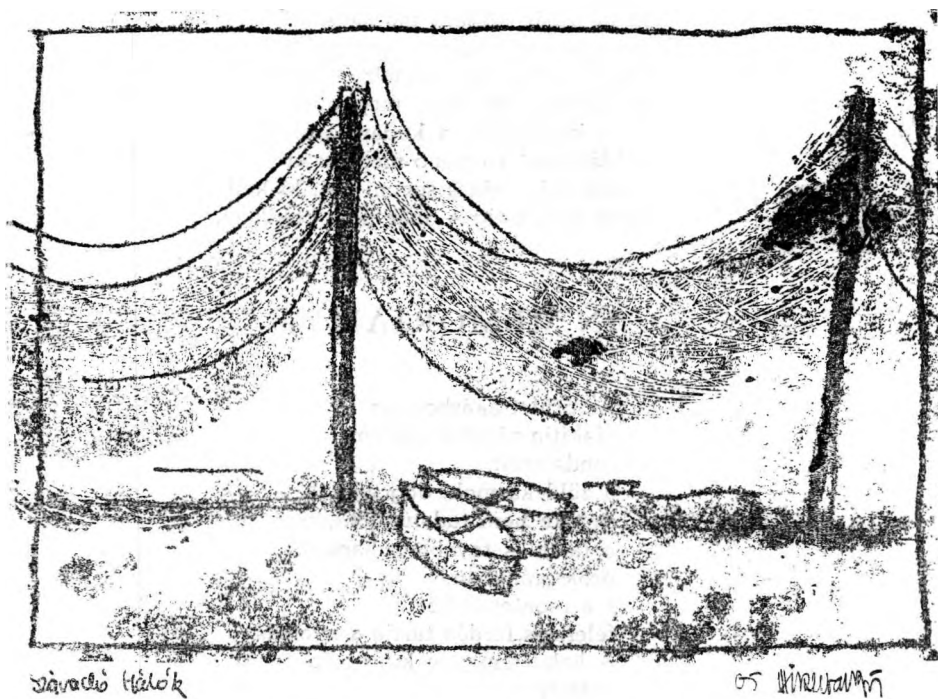
KÉT SZÁRNY

Tűz az idő? A férfiak
várnak, kétségbeesnek.
A nők gyereket hordanak,
vállalnak – védekeznek.

FÉRFISÓHAJ

Ifjúságomból: a kötelesség
legédenibb ragyogványából,
istenem, alig valami maradt –

most kellene a földön járnom,
s hó-sörtés csillagok felé
bontom ki értetlen szárnyamat.

WINKELBAUER PÁL rajza

Badacsonyi tudósítás

A balatoni fürdőlevél mindig új feladat. Két évvel ezelőtt, az elsőben írtam már, hogy a táj túl nagy, élete túl gazdag, hogysem egy levélbe beleférne. Az új fürdővilág hullámai egyre magasabbra csapnak a tó körül. S mégis, – vagy talán éppen ezért, – az egyes tájegységek annál határozottabban kiemelkednek.

A Badacsony vidéke is így emelkedik ki e változatos tájegyüttesben; s erős és különálló egyéniség. Sorsát ősidők óta kérlelhetetlen természeti erők irányították s ezek alakították ki sajátos szépségét is.

Azt, hogy a Balaton történeti táj, talán sehol sem érezzük inkább mint Badacsonyban. Am e történelem távlatait itt nem történelmi évszámok jelzik, s Thomas Mann szavait a múltnak mélységesen mély kútjáról itt maga a természet példázza. Hiszen messze túl az emberi történelem művészet és hagyomány határkövein, ősrégieknél is régiebb idők emlékezetét őrzi maga a föld.

A tudományok közül elsőnek a geológia kíséri el az utast „a vulkán lökte, gyűrődő föld tornyozta” tájon. Csodálatos bazalt-hegyek illusztrálják a földtörténet tudományos szövegét. S ahogy a táj részletei kibontakoznak; történeti emlékek sokaságát s emberi munka, művészet és képzelet szépséges emlékeit tárják a szem elé a geológiai őskorszakok tanúhegyein.

S mindezt a Balaton örökösen változó színeinek és fényeinek játékában, egybeolvasztva káprázatot a valósággal, rege-monda természet és történelem emlékeit a vidék felvillanó mai képeivel.

A Badacsony nem választható el tágabb környezetétől. A „szent hegy” köré az ország legérdekesebb táját zárja a tapolcai medence. A híres „szabadtéri színpad” elbűvölő díszletei a síkságból itt is, ott is felszökő változatos alakú gyönyörű bazalt-hegyek. Közöttük afféle királyként, komor méltóságban trónol a Badacsony. És ahogy uralkodó sincsen udvar nélkül, e vulkán-király sem lehetne a hegyek igazi fejedelme, furcsa bazaltsipkás kísérete nélkül.

A Csupaki Riviéra szelíd tájairól, Füred forrásától, vagy Tihany berkeiből érkező utas itt ismét a Balaton-vidék új arcával barátkozik. Révfülöpnél megtörik a dolomithát egyhangúsága, a hegyek közelebb jönnek a parthoz s az Őrsi hegy homokkő bérceivel megszűnik az addig összefüggő parti fennsík.

S aztán, – ahogy Takáts Gyula írja, – „Szemközt az égre, karcsún – a Gulács finoman ível, – mint kis Fuzsijáma, lila lepleivel.” Majd sorra bontakoznak ki a többiek, Hegyesd és Haláp sziklakúpjai, a távoli Csobánc s a Badacsony testvére és hasonmása a Szentgyörgyhegy. Valóban iszonyatos ősi erők formálta „Csata táj” ez, szerteszórt szeszélyes alakú kőveivel lehetne regebéli óriások játszótere is.

De a geológusok jobban tudják a táj születésének történetét. Valamikor, a vidék történelmi távlataihoz képest nem is olyan régen, még víz alatt állott az egész tapolcai medence s a hullámok közül változatos szirtekként emelkedtek ki a bazalt-hegyek.

De nem a Balaton vize volt az első ezen a tájon. Még sokkal régebben, amidőn nyoma sem volt a bazalt-hegyeknek, a Pannónia tenger borított itt el mindent. S a geológusok azt is tudják, hogy amidőn a Pannóniai tenger – homokos agyagrétegekből álló sivatagot hátrahagyva – eltűnt e tájról, új felvonása kezdődött a nagy földtörténeti drámának. Ebben Vulcanus lett a főszereplő. Haragos tűzhányók törtek fel a mélyből, ezek borítottak bazaltlávából védőtakarót a laza pannónia rétegekre, amelyeket később növényzet híján elpusztított volna a szél és a víz. Az északról lezúduló szélrohamok, s a záporok és patakok vize ott ahol a bazalt nem védte, el is hordta a pannóniai tenger lerakta homokot, s kialakultak a szeszélyes alakú hegyek.

S amikor a föld kéregmozgásai nyomán besüllyedt az a hatalmas medence is, amely a Balaton medre lett, készen állt a mai csodálatos színpad, ahogy most tárul elénk a mosolygó tájban megszeliült vulkánjaival, bazaltsziklás hegyoldalaival s a Badacsony kisvilágának tenger-nyi szépségével.

* * *

Minderről sokat írtak a földrajz s a geológia szakemberei. Valahol még azt is olvastam, hogyha egyazon magasságban átfúrnánk a Badacsony s a túlparti, hajdan ugyancsak bazaltsipkás, kétcúcsú fonyódi hegy testét, ugyanazokat a rétegeket találnánk.

Hisszük, hogy további bizonyításra nem kerül sor, s a Badacsony óriás testét eléktelemtető sebek ilyen mélyre nem hatolnak soha. Jobb ha tudományos értekezések győzik meg a vándort a hegy felépítéséről, mint azok a túlságosan is beszédes keresztmetszetek, amelyeket a bányák készítenek.

Közel egy emberöltő óta közös frontba tömörülve küzdenek tudósok, idegenforgalmi szakemberek, lelkes turisták, írók, költők és festők, hogy a csodahegyet megmentsék a lassan pusztító bazaltbányászattól.

Am a gazdasági érdek erős ellenfélnek bizonyult. Az ország egyik legjobb bazaltját bányásszák Badacsonyban. És ami még ennél is súlyosabb ellenérv: e hegyalji települések lakosságának nagy része évtizedek óta a bányákban dolgozik.

A küzdelemben mégis a hegy győzött. Még emlékszem a boldog megkönnyebbülésre, amikor 1954-ben megjött az első hír, hogy az Országos Természetvédelmi Tanács rendelkezésére abbahagyják a Badacsony pusztítását. Bernáth Aurél táviratban gratulált akkor Zákonyi Ferencnek, aki az északi part gondozójaként, élete két évtizedét tette fel e felbecsülhetetlen értékű hegyünk sértetlenségéért vívott harcra. Ez azonban még soká tartott. S a békekötés legfőbb ígérete lett: a kőfejtés fokozatosan abbamarad, a bazaltot pótolják majd a közeli s távolabbi bányáink, a lakosság elhelyezkedési gondjaira is megoldást hoznak az új munkahelyek s a javuló közlekedés. Most, amikor e sorokat írom, hozza a jó hírt a telefon, hogy már nemcsak békekötésről van szó. Június végén abbahagyják a bányászatot.

A Badacsony egyik csodája, hogy minden oldalról remekbe szabott óriás csonkakúpnak látszik. Olyan, hajdan cukorsüvegű vulkán törzsének, amelyről – azt nem egy külfölditől hallottam már – lávakitörés repítette le a süveget. S valóban aki látja, gondolatban továbbfolytathatja oldalának két megkezdett vonalát, amelyek valamely képzeletbeli cukorsüveg csúcsában futnak össze.

Aki Ábrahámhegy felől nézi, ugyanazt a hatalmas koporsóalakú hegyóriást látja, mint a szigligeti Kamonkőről, s az avasi templomromtól fényképező turista, vagy az aki a vízről pillantja meg a kék égre kirajzolódó s a tájtól mindörökre elválaszthatatlan kontúrjait. A magyarázat egyszerű: csaknem szabályos kör alakú a hegy, de ezt csak a sirályok s a repülőgépek utasai látják. A Badacsony komor méltósággal nyúlik el széles talapzatán két szépséges öböl: a tomaji s a szigligeti között. Ahogy Képes Géza írja: „Ledobbant, mint fáradt mamut – mozdulatlan fekszik hason, – feje a lábán: elaludt.”

De az alvó nyugalomát ma már nem őrzi az évezredes csend. A hegyoldalak mind gyakrabban verik vissza az expresszvonatok kerekeinek csattogását s a szülő seregélysseregét egyre több hajókürt bűgása riasztja. Az országúton nyári napokon végeláthatatlan menetbe sorakoznak az autók s az indulást hirdető hajócsengők gyakran csendülnek össze az állomás jelző harangjának szavával.

S mindez itt együtt. Ahol a szőlős lankák csaknem a stégeket rejtő nádasokig érnek s a hegy és az öböl hajlatai összeolvadva éppen csak az egymás mellé szoruló sineknek és országútnak engednek helyet. A sorompó a kis vasútállomás mellett így válik a turisták látogatta Badacsony igazi kapujává.

A Balaton-környék fejlesztésére megindult munka itt is kezdetét vette, de hegy és víz ölelkezése alig hagyott helyet a nagyobb méretű rendezésre. A mérnökök csak a víz felé fordíthatták építő figyelmüket. A móló körül, a Balatontól elhódított területeken kellett kialakítani azt az épületsort, amely elsőnek foghatja fel a kirándulók rohamát: csillapítva éhségüket, szomjúságukat, vásárlókedvüket.

A kis móló szerény méretei mit sem árulnak el arról a forgalomról, amelyet nyári napokon lebonyolít. Alig akadt tóparti fürdőhely, amely naponta ne küldene néhány kirándulócsoporthoz a tavat végigjáró hosszújárt hajóira. És ez még csak a menetrendszerű roham. A hegy vendéglőit, pincéit ostromló seregek segédsapatai egész kis flottát megtöltenek, s a partraszállás nagy hadműveletében segítenek a keszthelyi járatok, a kirándulóhajók, a vitorlások, a SZOT motorosok s legtöbbször még a balatoni flotta vezérhajója, a Beloiannis is.

A turisták e népes kikötőjében ilyenkor ki gondolna rá, hogy Badacsony árpádkori átkelőhely s a hajdani komp. Somogy gabonáját és Zala borát hordva, országos kereskedelmet szol-

gált. A régi rév vén hajóinak utódai a karcsú motorosok, ma alig húsz perc alatt hozzák át a somogyi síkságról a „testes borszagú hegyek” birodalmába kívánczókak.

A látnivalókra s tüzes badacsonyra szomjas turistaseregek kora délelőttől alkonyatig ostromolják a hegyet. A jó tervek szerint készült modern üzletsor könyv-, ajándék- s népművészeti boltokkal, idegenforgalmi irodával és gombapavilonnal várja, étellel, itallal – és amit aligha bocsát meg a hegyoldalban rejtőző római boristen, a jó Liber Páter szellem, – még tejjel is várja az emberáradatot. A lassan kialakuló parti telep immár egyre messzebbre nyújtja ki karjait. A benzinkút s az új autótáborhely friss színeitől még idegenkedik a nádas, amelyből területét kiszakították, – de az országút mellett a keskeny földszávon mind messzebb nyújtózkodó strand egymás mellé sorakozó kabinjai már otthonosan húzódnak a terebélyes fák alá. S ki hinné, hogy mellettük még hely marad a nomádok új táborhelyének; épülnek az új camping épületei.

A vizpartra szorult vendéglátó Badacsony új büszkesége és fellegvára: a Tátika étterem. Tóra nyíló hatalmas üveglakos termeit, pompás teraszát régi cölöppépítkezések emlékét idéző betonoszlopok emelik a magasba. Megfér benne, bár espresso vendéglő és tánchelyiség, minden formája az újkori vendéglátásnak.

A Balaton-vidék regionális terveiert nemrég nagy nemzetközi díjjal kitüntetett Farkas Tibor főépítész munkájának egyik legszebb állomásához értünk. Talán csak szakember értheti, miként tudták itt megközelíteni a szinte lehetetlennek látszó feladatot: e parányi helyen a Badacsony grandiózus méreteihez méltó s mégis e szelíd tájba illeszkedő épületeket emelni.

Mert a Balaton szépítésére folyó harcban ez a Tátika valóban telitalálat. Helyének megválasztása, méreteinek harmoniája, kitűnő arányai anélkül emelik ki, hogy megzavarnák a táj lényeges elemeit. Nagystílú, nagyvilági, annak, aki ezt keresi, intim, kedves és elragadó annak, aki e kétarcú világ: víz és hegy felé táruló varázsát kívánja. Francia vendégem nemrég a Tátika teraszán Deauville-t emlegette. Éppen esztendeje Normandiában járva egy órára alkalmam volt megbámulni e fürdőóriás hotelsora előtt, a nagyvilági unalom- és gondúzás fényűző fellegvárait, s jól tudom, hogy a francia csak udvariaskodott. Mégis volt szavai mélyén valamely parányi igazság. A Tátika építészé valóban nagyvilági épületet varázsolt ez intim szépségű tájba s úgy, hogy ez körülölelte s befogadta. Annyira, hogy úgy érezzük, mindig is itt állt. Talán ebből érzett meg valamit a derék norman, a szürkebarát mindent megszüpítő bővölétében.

* * *

A Badacsony sorompó-kapuján túl is formálódnak már a vidék új arcának vonásai. Az állomás mellett húzódó jegenyék a park óriás fáival együtt még régi idők hangulatát őrzik s elragadó kethelyiséget varázsolnak a lombsátrak alá húzódó borsátrak elé. Mert a borhét Badacsonyban voltaképpen egész éven át tart, s a különböző hegyközségi szövetkezetek és pincegazdaságok oly gazdag választékkal kínálják itt az utasokat, hogy nem egy közülük már fel sem ballag a hegyre, hanem itt a lábánál, Bacchus berkeiben megragadva várja meg az esti hajót.

Az állomás másik oldalán már az új Badacsony terjeszkedik. Gondozott parkban virágágyak, kavicsos utak, ápolat sövények kísérik a vándort Egry házához, át a téren, amelyet róla neveztek el. Most már a vasút peronjai is elérnek a házig, amelynek nyugalomát két évtizede még a tér elvadult bozótosai s alig járható útjai védelmezték.

A nagyranőtt gesztenyefák csaknem elfedik a furcsa épületet, amely hajdani várak lakótornyainak modern utódként állt az elvadult kert közepén. Sima falai aránytalanul kis területen emeltek magasra két emeletet. Bejáratánál egyetlen polygonum tő mindent beborító ágasbogas szövevénye s millió levele formált szépséges kapubástyát s még az épület belsejében is folytatódott a vár-illúzió. A földszintről meredek és keskeny lépcső vezetett az első emeletre Egryék lakószobájába, s onnan egy még keskenyebb s még meredekebb a legfelső emeletre a mester műtermébe.

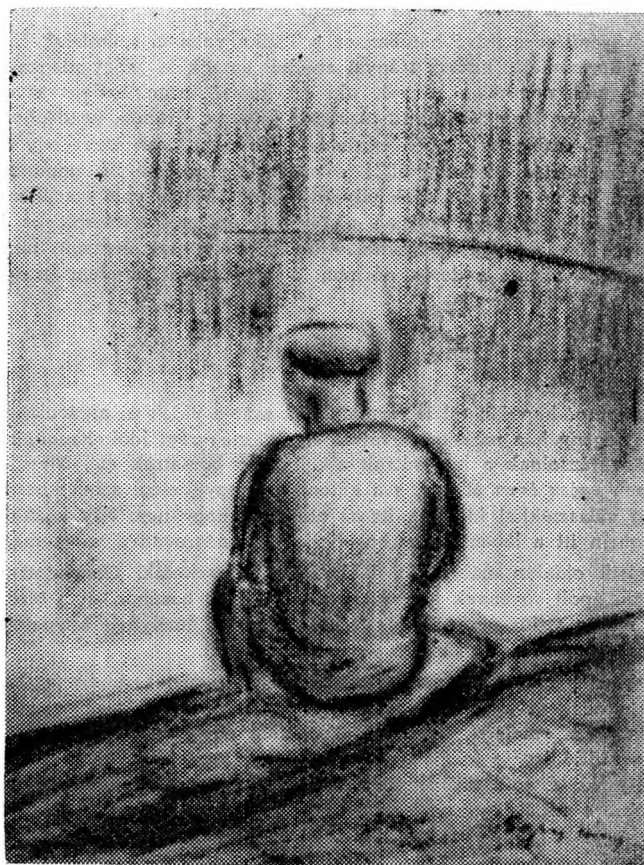
Itt élt s dolgozott a badacsonyi tájak legnagyobb festője, aki látnoki erővel mutatta meg a Balatont. Napjai a toronyszerű épület s a közeli nádasban rejtőző horgász-stég között teltek. Innen nézte a vizet, ahogy egybeolvad az éggel s minden sejtelmessé oldódik a fény tüzeiben.

Azt a mindennapi ünnepi jelentést, amelyet csak Ő tudott megfesteni. A vízrenéző, ahogy Fodor András idézte meg:

És ő csak ül, a vízre néz,
a tó ringatja ráncos arcát,
de átható tekintetét
a víz redői sem takarják;
és zöld tükrében látja ő
a háttal elfödött világot,
s hallja a föld nesztét, amint
a nádasok közt átszivárog.

Ki csodálhatná hogy ilyenkor megfeledkezett a világról. Annyira, hogy amikor az pesti autókkal, barátokkal és tisztelőkkel jött utána, alig volt szava számára.

A torony legfelső emelete éppen úgy dacolt a látogatókkal, mint a nádas rejtette stég. Kapuiért még barátoknak és akkor is meg kellett vívnia, ha a mester hívta magához. Legelőször a műterem kincsei felé csábító vágyakozásával és tulajdon lelkiismeretével. Hiszen Egry szenvedések poklában edzett, mintegy fából faragott, igazi szép emberarcára egyre újabb ráncokat szántott a mindjobban elhatalmasodó betegség, s a jószándékú látogató felelősnek érezte magát a mester minden percéért, amit munkájától elrabolt.

EGRY JÓZSEF: A horgász

S ezen csak az enyhített, hogy minden látogatás zarándoklat számba ment s ugyanazzal a megrendítő szertartással ért véget. A mester újabb és újabb képeket tett a festőállvány oltárára s azokat maga is úgy nézte tiszta földöntúli távlatokba vesző kék tekintetével, mint a művészet istenségének jelenéseit. Szavai alig voltak, a festőállvány előtt is új és új köhögési rohamok rázták meg szikár testét. Ha egy-egy megfoghatatlan és szinte tűnékeny színekkel kápráztató vízió előtt maga elé mormolta „ezzel még foglalkozni kell”, még a beavatottak sem érthették: miért? Harcát az angyalakkal akkor már egy másik harc is nehezítette, az, amelyet az életéért vívott. Sohasem adott el szívesen képet: de ezekben az években még nehezebben vált meg munkáitól. Még a múzeum is barátot küldött hozzá, ha képet akart.

Nehéz a válogatás a badacsonyi Egry házhoz fűződő emlékek között, s jó lenne minden részletet felidézni, a képeket és a beszélgetéseket, amelyekben minden szónak súlya volt. A látogatást Szabó Lőrincsel, amikor a költő faggatta a mestert a kifejezés titkai felől. Akkor is jól tudtam, hogy a kor két legnagyobb művészenek szavait hallgatom a polygonum-ernyő árnyékába húzott asztal mellett. Mégis gyarló az emlékezet. Az eleven élet csillogása, a szőlőkől odahangzó kurjongatás szép nyári délutánna szelidítette a jeles órákat, amelyekről most a halál s az elmúlás visszavonhatatlan tényei fényében tudjuk: minden percüket jegyezni kellett volna.

Az utolsó látogatás emlékét az élő mesternél Fodor András verse idézi fel. Egry akkor már alig szólt, a műterem-lépcső megmészhatatlan akadályként meredt előtte, a nappali sarkában ült takarói között, de tiszta kék tekintete akkor is a víz felé fordult.

Minket már nem tudott a kiskapuig kíséreni – csak az ablakon át intett búcsút csonttá soványodott kezével.

Néhány nappal később a reggeli posta hozta halála s az aznapi temetés hírért. Akkor indultunk hozzá második és utolsó látogatásra Szabó Lőrincsel. Egy gyorsan előkerített alkalmi autóval még elértük a kis badacsonytomaji temetőbe forduló sivár gyászokcsit. A sírt a régi barátok közül Pátzay, Bernáth s környékbeli rokonok, ismerősök vették körül. A hegyoldalban fekvő kis temető egyik legszebb pontján hantolták el Egry Józsefet. Július volt, de a szürke felhőtakarón átszűrődő napfény borús, fakó fénnel öntötte el a tapolcai medence tündérvilágát.

Visszafelé a parányi autóban Szabó Lőrinc mondta a legszebb és a legkétségbeejtőbb halotti beszédet Egry felett. Az ég s az alvilág minden hatalmát felidézve lázadt az elmúlás kérelmetlen iszonya ellen, hogy tő és hegyek s az egész táj, amelyet soha senki nem látott nála igazabban, mily közönnnyel ragyog tovább is mestere sírbatétele után.

Ki tudná felidézni a maguk valóságában a szavak szépségét és keservét, az egész leírhatatlan órát a kis autóban Kisörs és Füred között. Hatalmukat s erejüket akkor mértem fel, amikor fiatal, örökvidám és mindig tárgyilagos gépkocsivezetőnkre néztem. Hang nélkül figyelte „a nyomorult ég” alatt ragyogó tájat és szeméből ömlött a könny.

Az árván maradt badacsonyi ház még néhány évig őrizte a mester özevegének szomorú magányát s megérte azt a napot is, amikor Keresztúry Dezső beszéde után lehullt a lepel az emléktábláról s az elárvult műterem alatt elhangzott:

„Képei ezt mondják: a világ mély titkú setétjét
emberi szépséggé bontja-teremti a fény.”

Aztán Egryné is kiköltözött a tomaji temetőbe, ahol Borsos Miklós készítette gyönyörű síremlék őrizi most már a mester örök álmát.

A ház ahol dolgozott és élt, még mindig nem Egry Múzeum. Művészek és műtörténészek, barátok, tisztelők sokasága sürgeti évek óta, hogy a lassan pusztuló épület, ne „kiadó szobát” vagy „éjjeli szállást kínáljon a turistáknak, hanem őrizze a Balaton legnagyobb festőjének emlékezetét. Így akarja a minisztérium, a Badacsonyi Tanács és Éri István, a Veszprémi Múzeumok lelkes fiatal igazgatója is. A sokféle örökösödési s gazdasági akadály ellenére: a megoldás bizonyára nem késik soká s az idegenek mielőtt a hegy bejárására indulnak, megismerkedhetnek annak a mesternek hajdani otthonával, akinek alkotásaiból a világ múzeumainak vándorai csodálják a Badacsonyi tájait.

* * *

Most még az első, a legfontosabb s legkedveltebb cél a Kisfaludy ház. A fiatalok, egészségesek és vállalkozó kedvűek gyalog vágnak neki a meredek hegyi útnak, a kényelmesebbek, ha nem autó hozza őket, keménykötésű jeep-eken. A háború komor emlékét idéző terepjárók a szőlős lankákon nyári örömök vidám szolgálóivá szegődtek. Utasaik felfelé még a kaptató bukdacsolásától örvendeznek, lefelé pedig már a hegy leve vidámitja kedvüket.

A gesztenyefák az állomás mellett fellobbanó jegenyékkal együtt mindig beoltották a vándort a romantika édes mérgével s előkészítették Himfy világára. Valamikor még a közöttük álló Hableány vendéglő tágas faverandája színes abroszaival s bűbajos nevével is fokozta a varázst, s ez végigkísérte az utast az öreg szőlőtőkék s még öregebb pincék között. Az idősebb nemzedék Bernáth Auréllal emlékezik rá: „Így éltünk Pannoniában”.

Nem véletlen, hogy éppen ő, a tövidék másik nagy festője írta a legszebb könyvet a Balatonról. S az ő emlékei is elkísérik az utast akár képeire, akár a könyv egyik legszebb fejezetére: ama álomszerűen szép fiatalkori badacsonyi kirándulására gondol. Itt írja a Hableányról: „A szálloda rogyant és sötét volt. Mellette nagy jégverem állt, nádteteje földig ért. De mivé emelte a név ezt a rongy épületet. Odahallatszott a Hableány kiáltozása, és a partra vetődő hullámok talán még arcomig is elküldték hajjuk foszlányait, melyet az integető ködleány a keze intésével is segített ráfröccsíteni. Hogy mi mindent le nem tud győzni a képzelet”.

A Hableány már valóban csak nevében őrizte meg a biedermeier könnyed szellemét, de a képzelet most is szabadon csaponghat körülötte, akkor is, ha a hajdan ütött-kopott öreg szállodát fényesen berendezett vendéglővé varázstolták mesterei, s körötte a kis téren új boltok, eszpresszók, borkóstolók tarka színei, a szőlők, fák, friss zöldjével együtt vidámitják a szürke bazaltvilágot.

* * *

A hegy lábánál lány hajlással, majd mind meredekebben emelkedő csonkakúp tetejét koronázó bazaltsziklák emberközelségben először a keskeny mélyutakat burkoló és bástya-falakkal szegélyező köveikkel jelentkeznek; aztán a szőlőket egymás fölé emelő teraszok meg a préházak falában töredékeik bizonyítják, hogy a hajdani vulkánvilág mindenüvé szétszórta forró s kővé meredő magját.

Tűz és víz csap össze e furcsa tájon. Alant a tó végtelenbe nyúló tükre, fent a láva megdermedt óriásharangja. Közöttük a szőlők barna-zöld birodalma. S mily pontos érzékkel hívja a nép „árkok”-nak a lejtők és sziklák közé mélyedő s a fennsíkra vezető utakat! A nyelvünk leleményes kifejezőerejét hirdető „Kotyori”, „Tekergő” s mind a többi, szélesebb vagy keskenyebb árok, meg az őket összekötő és a nagyobb teraszok aljában húzódó peremutak, évszázadok alatt kialakult ágai annak az okos érrendszernek, amely behálózza a szőlős lankákat, felhőszakadásakor vizet hömpölygetve s a munkás hétköznapiakon irányt szabva üres és tele hordókkal rakott, mustos és boros szekereknek s néhány évtizede már a hegyet seregélyeknél is mohóbban ellepő idegenek ezreinek.

A legszélesebb s bizonyára legforgalmasabb, a Hableánytól felfelé induló országútból a hegynek vágó Kisfaludy árok. A bakkancsok talpát s az autók gumikerekét egyformán próbára tévő bazaltkövein felfelé baktató vándor felé a hegyoldalakokat festői rendetlenségben tarkító préházak, villák között villogtatja zöldjeit és kékjeit a szőlős táj, a tőkék végtelen birodalma, majdnem hogy kétezer esztendeje. Hiszen valószínűleg már a rómaiak ismerték a déli lejtőkön termő borok tűzét, illatát, nagyszerű zamatát.

Mert a történet itt is úgy kezdődik, mint mindenütt Pannoniában: „már a rómaiak idején”! A Tudományos Gyűjtemény 1817-ben megírja, hogy „ezen tartományt Galerius Római Császár mivel felette termékenynek lenni találta, a Balaton vizének lecsapoltatása által jóval kisebbé tette volna, a körül lévő hegyeket Görög Országból hozott szőlőkkel beültette; ahol most Tapolcza fekszik hires ferdőket: Badacsony, Csobántz, Sz. Mihály hegyén roppant épületeket tétetett.” Ezek ma már nincsenek sehol, de a hegyoldalak megőrizték Pannonia hajdani lakóinak emlékét: oltárokat, kőkoporsókat találtak Badacsonyban, s innen származik egyik legszebb római leletünk: a győzelem istennőjének, Viktóriának bronzszobra. A régi préházak közül nem egy épült római villák falmaradványaira is egymást váltó nemzedékek adták kézről-kézre a római mintát őrző metszőkést is.

Valamikor egy-egy vidék megítélésénél főként hasznosságára tekintettek. S bár a reneszánsz humanistái már felfedezték a tájak egyéniségét, azt hogy természet és ember találkozásának, közös munkájának hordozói s hogy hangulatuk költői érték, csak a XVIII. század végétől fogva kezdik költők, írók és festők művei tanítani. A Badacsony gondűz borait is sokkal hamarabb fedezték fel, mint tájainak elragadó szépségét. A badacsonyi bortermelésről sokkal később olvassunk okiratos emlékeinkben, mint a környező hegyek szőlőiről. Pedig aligha kétséges, hogy a honfoglalást követő századokban éppen úgy telepítettek szőlőt lankáira, mint a szomszédos hegyoldalakra.

S az okiratos adatok után már az utazók és felfedezők hírei sem késnek soká. Bél Mátyás a tudós, országjáró polihisztor írja Badacsonyról: „Nem is találhatsz sehol változatosabb szőlőfajtaikat, akár étkezésre, akár szűrésre alkalmasabbat.”

A hajdani idegenforgalomba is szőlőivel lépett be először a Badacsony. A roppant szőlő-hegy vidám szüreteinek híre bejárta a hajdani Európát. A vidék földesurai távoli ország-részekből invitálták szüretre rokonaikat. A bor abban az időben még nem áru, hanem a hegy szívet vidámitó, kedvet derítő drága kincse, gazdák büszkesége. A tudósok, hadvezérek és államférfiak uralkodásától számítják a korszakokat. A hegy lakói e mulandó hírnevek helyett minden időben egyformán jelentős eseménnyel osztják szüret előtti s utáni részre az évet.

Az akkoriban mozsárágyúk dörgésével kezdődő szüret voltaképpen az év egyetlen igazi nagy ünnepe. Szerelmeket, közmondásokat érlel. „Édes kinos emlékezete” nélkül talán Kisfaludy szerelme sem érlelődik, s évente visszatérő varázsa segít máig is megőrizni a mulandóságtól a költő verseit.

Azóta már nem a szüret, hanem a szürkebarát s a kéknyelű segít világszerte elterjeszteni a Badacsony hírét. Az első a francia délvidék varázsát őrzi a kihült vulkán oldalában, a másik, a kékesszínű levélszáraról elnevezett régi magyar szőlőfajta: a táj ősi erejét. A legjobb bor természetesen itt terem a déli lejtőkön. Az északi oldal szép magyar nevét: a Korkovány-t a nép tréfás kedve származtatja máig is a német borkereskedők ócsárlásából: a „gar kein Wein”-ből.

Valamikor római pápák, orosz cárok, török szultánok asztalának lett ünnepi itala a badacsonyi bor. Most már az egész világé. S a badacsonyi szőlőkultúrának mindig megvoltak a maga szerelmesei.

Eötvös Károly szerint Ramazetter Vince, a híres sümegi kékfestő vásárolta meg a múlt században a hegy legszebb szőlőjét. A kiváló kereskedő aztán híres és szenvedélyes bortermelő lett és segített öregbíteni a világban a badacsonyi bor hírnevét. Külföldi piacokon járva: Ausztriában, Németországban, sőt Angliában is adott el már akkor badacsonyiit. Bogyai Lajos a múlt század elején kőfalakkal, vízlevezető árkokkal, körülményes talajjavító munkájával nemcsak a maga szőlőjét tette híressé, de példát mutatott a hegy többi gazdáinak is. Ő kezdte meg a fajtakiválasztás nagy munkáját is: Tokajból s külföldről hozatott kiváló vesszőket s fáradhatatlan kísérletezéssel 1870-re már 592 fajta szőlőből állította össze híres gyűjteményét. A példamutatás most a Badacsonyörsi Állami Gazdaságra s a Szőlészeti Kutató Intézetre hárul. A Badacsony hegyközségbe szervezkedett szőlősgazdái e „nagyüzemek” pompásan megmunkált tábláitól nyernek remek ösztönzést, ha úgy tetszik afféle ihlet-et a „badacsonyi” minőségének fenntartásáért s emeléséért vívott nemes harchoz.

Itt a Kisfaludy „árok” jobb- és baloldalán elterülő Szőlészeti Kutató Intézet telepén folytatják Bogyai Lajos hajdani munkáját kiváló szakemberek. Az új fajták kitenyésztése mellett azonban új termelési módszerek, metszési eljárások, a gépesített borkézelés és borgazdálkodás sokféle kísérletével bővül a munka s hogy mindebből a hegy látogatói is megismerhessenek valamit, itt rendezik be a Badacsonyi Bormúzeumot.

A közelben a Vadvirág turistaház körül épült fel valamikor a legrégebb badacsonyi település, ama Lád község, melynek templomromja még a múlt század hetvenes éveiben is állt. Nyomait, de csak azokat, ma is megtaláljuk. Bejáratának oszloptöredékei beépültek a keskeny és meredek út bástyafalába.

Ahogy az út emelkedik, mindjobban kibontakozik a táj mediterrán szépsége. Aranyos párában fürdenek a teraszozott szőlők, a kék gálicos kutak, s alant a hajlongó ciprus-szerű jegegyék mögött opálos szürkeségbe burkolózik a tó. S a hegy vándorának gondolatait Vas István fogalmazza gyönyörű versebe: „S nem csodálnám, ha a forduló után – szembejönne fehér lepelben egy lány – amforával a fején.” S aztán azt is „Keskeny ajkának szemérmes mosolya –

Rómaért, Hellasért sem adnám oda. – Jó, hogy nem Hellasban éltem, jó, hogy most – itt látom szemét, az enyhén mongolost.”

Mongolos szemű lányok kötözik a szőlőt, a teraszok között is azok másznak felfelé, fiúk kezét fogva halásznadrágban s tarka pulóverekben. A Kisfaludy ház felé vándorlásában, már útja derekán kedves vezető fogadja a vándorhadat. Az „árok” partjai között siető gyorsvízű csermely ott fakad fenn a Kisfaludy forrásból a két óriás jegenyénél, amelyek már a tóparton jelzik ékes felkiáltójelekkel Szegedy Róza pincehajlékát.

Itt az utas már belevész a hegyoldalt belengő múlt századbéli romantika sűrűjébe.

Kisfaludy Sándor, a széplelkű poéta és testőrkapitány s a gazdag és előkelő Szegedy nemzetség Róza leányának romantikus szerelmét minden gyermek ismeri. Maga a költő a Himfy két-kötetével gondoskodott róla, hogy így legyen. A hegy pedig a két szomszédos prэшázat körül-ölelő tündérvárzásos tájjal le nem koptatható aranykeretet szabott az idill köré.

Így lett e regényes szerelem és a badacsonyi táj elválaszthatatlan. Lehet-e ennél szebb téma a hegy felé özönlő turistacsoportok vezetőinek?! És ki akarná megrontani az ünnepi varázst, amely ma is ott leng Kisfaludy hajdani prэшáza és Szegedy Róza pincehajléka között. Aki, annyi igaz, történeti és irodalmi tény ismeretében mégis vállalkozott rá, gondolja meg, hogy szerte a világban, – a Wartburgtól a Notre-Dame-ig, mi minden széppel s jóval ruházzák fel a turistavezetők az idegenforgalmi búcsújáráshelyeken megfordult szellemi vagy történeti kiválóságokat, akik maguk is oly gyarló emberek voltak, mint azok, akik most zárandoklatokra járnak emlékhelyeikre.

Az a badacsonyi vezető, aki Himfy regényes történetéről szól, semmivel sem fáradozik rosszabb ügyben, mint más európai tájak guide-jei. Kisfaludy romantikáját a hegy hitelesítette. A huszonnégy esztendőskorában provencai fogságába kerülő költő Petrarca strófái mellett az édes francia tájak színeit is magával hozza. S a hegyre kapaszkodó autóbuszokban hány francia bólogat ma is, amidőn az eredeti s a „magyar Provence” hasonlóságáról hall. Draguignan polgárai nemrég tiszteltek a ház előtt, ahol kellemetes fogságában Kisfaludy Sándor lakott. Mi, ha badacsonyi házához hozzáragasztjuk a vidék varázsát, nem sokallhatjuk sem a zárandokok sokaságát, sem a tiszteletet, amely körülveszi.

Illyés Gyula két esztendeje a rádióban elhangzott szép és okos szavaival is csak a túlzott Kisfaludy kultusz ellen beszélt s a maga helyére kívánta tenni a Badacsony varázsával túlmagasra emelkedett költőt. Még emlékezünk Illyésnek 1951-ben a Kisfaludy Múzeum megnyitásán mondott szép beszédére.

„Kisfaludy Sándor olyan társadalmi rend képviselője – helyeslője – volt, amely például a mi őseinket derésre huzatta. Kisfaludy emlékét nem ezért ápoljuk, hanem azért, mert képviselője és tehetséges megszólaltatója volt ugyanakkor az eszmélő nemzeti szabadság érzésének is, mert érdemes művelője volt közös kincsünknek, a magyar nyelvnek, mert az emberi lélek egyik legszebb tulajdonságáról, a szerelemtől is írt le maradandó, – használható mondatokat. Vagyis részt vett abban az ősidőktől fogva tartó erőfeszítésben, amelynek célja, hogy az ember emberré emelkedjék.”

Szegedy Róza boltíves prэшáza a legszebb ilyen épület a Balaton környékén. Pedig aligha híres építész, inkább jóízű vidéki mesterember emelte. Ám éppen ez a nemes és derűs formákba öltözött jóféle provincializmus avatja ma messze környék legszebb műemlékévé. Az arkádós emeleti folyosó zömök boltívei egyszerre idézik a hegyvidék már-már súlyos szépségét s latinos hangulatát. Négy emeleti szobájában a ház interieur jellegét megőrizve irodalmi múzeumot rendeztek be. A Kisfaludy házaspár egykori bútorai, személyes tárgyai mellett irodalom-történeti értékű képek, könyvek és nyomtatványok idézik a reformkor és a szabadságharc idejét. S maga a ház gondos beosztásával, ódon pincéjével, régi római mintára készült préseivel, cserépedényeivel, gyümölcsaszalójával, a vincellérház sarokkandallós tűzhelyével a régi hegyi szőlőhajlékok igazi szép múzeuma.

Szegedy Róza múzeumná nőtt híres prэшáza a Balatonra néz; kissé hátat fordítva Kisfaludy hajlékának, akár gazdag úrnője, a zalai alispán leánya, eleinte a gáláns hírű könnyű ostromhoz szokott gavallér kapitánynak, aki csak öt esztendei udvarlás után vehette feleségül. A ma már világhíres Kisfaludy ház akkor még nádfedeles épület. „A sajtóházból jobbra a lakosztály – írja Eötvös, – amely egykor egy kis dolgozószobából s egy hálószobából állott.”

A közhiedelem szerint, itt írta a környező várromokhoz fűződő regéit, amelyekből az ország, – mármint azok, akik abban az időben könyvhöz juthattak s olvasni tudtak, – megis-

merhették a balatoni tájak szépségét. A hegy romantikus világában a költő élete köré fonódott annyi más adat mellett, ez sem pontos. A kis pincehajlékot Kisfaludy csak szerencsés házassága után vásárolta a Szegedy ház szomszédságában, s a híres regéket már gazdag felesége tágas és kényelmes otthonában írta. Ott állott a kandalló is, melynek felszított melegéhez invitálta a kor receptje szerint a romantikus szívű, nyájas olvasót. De tudnunk kell azt is, hogy Kisfaludynak Sümegen háza volt s nemcsak Badacsonyon szüretelt. Somlói persházában írta híres jóslatát is. „Ez oly hely leend Magyarhonban, melyet megnézni el nem mulasztandja az utas: hová a fiatalabb nemzedék zárandokolni fog.” Ha a Badacsonyról írta volna ezt, aligha téved.

A hegy évi százezer látogatója közül a legtöbb megjárja a meredek utat, felzarándokol a költő hajdani pincehajlékához, és sokan térnek be Szegedy Róza prësházába is. Ám ha tárgyilagosa akarunk lenni, jól tudjuk, hogy ez a zárandoklat legfőképpen a Badacsonynak szól, ahol az emberek szívét ugyanaz a bűvölet ejti rabul, amely valaha dalra ihlette a derék nemes urat.

Maga Kisfaludy aligha hihette, hogy háza valaha a vendéglátóipar egyik kedvelt központja lesz, ahová a görög és itáliai hegyek teherhordó ösvéreit helyettesítő, hangosszavú, miokány jeep-ek egyre-másra fordulva hordják fel a partraszállók seregét. A teraszról ritkán fogy ki a vendég. S nem ok nélkül. A látvány Európában a legszebbek közé tartozik.

A komor sziklák lába alatt ragyog a szelid szépségű, emberszabású pannon táj: szőlők, gyümölcsfák zöldjével, égnek kékjével s tónak fényjátékaival. A víz túlsó partján a somogyi berki tájból a fonyódi hegy emeli magasra kettős csúcsát. Kékesrajzú körvonalait már nemcsak az errefjárók emlékezete őrzi; két évtizeden belül két világhírű festőnk: Badacsonyból Egry, kisorísi házának verandájáról Bernáth örököltette vásznain.

S ha a „Regék a magyar előidőkből” elavult is menthetetlenül, a táj szépsége, a bor tüze és a képzelet naponta szó új regéket a Kisfaludy ház teraszán. Azt pedig, hogy „Ámor nyila miként sebzó, s mi az édes gyötrelme”, a fiatalabb nemzedékből ma is sokan tanulják meg a badacsonyi hegy diszletei között.

Badacsony híressé vált egykori költőjéről Takáts Gyula írja: „Meglásd föltámad ő, ki rég halott már – A könyvben és a földbe lent, – S a fából, borból ritka mandulából, – mint hold-sugár a földre leng.” Igen, így éled újra abban a táj festőiségéből táplálkozó romantikában, amely átszövi hajdani otthona környékét. A vidéket, amely Őt is ihlette, felnővesztette, talán nagyobbra is, mint művei s élteti emlékét ma is. költőt faragva a hegyet járó közönséges halandóból és szinte lebíráthatatlan feladatokat szabva új korszakok új költőinek.

. . .

A Kisfaludy ház felett egy „emelettel” már a bazalt komor világa kezdődik. Árnyas erdők zárnak itt körül a szelid mediterrán lejtőktől merőben elütő, másféle birodalmat. Természetjárók, turisták igazi paradicsomát.

S a vándornak, aki valamit érteni akar a táj e gyors változásából, ismét a hegy keletkezésének történetét kell emlékezetébe idéznie.

Azt már tudjuk, hogy a Badacsony két csanakúpból áll. Az alsó majdnem szabályos körre szétterült alakjával a hajdani pannoniai tenger lerakta agyag és homokrétegekből épült s a másodikat a vulkáni kitörés emelte fölé. Azt azonban igazán csak itt látni meg, hogy az óriás bazaltkoronát csodálatos sziklaformációk: hatvan-hetven méter magas oszlopok, tornyok, óriás szirtek bátyázták körül. S a következő kitörés ezekre öntötte rá azt a likacsos bazaltból álló süveget, amelyen most magassági pont jelzi a hegy csúcsát. A forró gázok és gőzök felpréste a láva itt habszerűen merevedett meg: így született a tető „kenyérköve”. A turista paradicsom azonban még akkor sem volt készen. Legszebb részleteit a hirtelen lehűlő bazaltláva repedéseinek köszönhetjük. Padokra, oszlopokra, óriás kövekre szaggatódott a kemény bazalt. S a táj ma is formálódik. Fagy, szél s a bazalt alatt meghúzódó homokrétegek öngyilkos alámosódása földcsuszamlásokat, kőfolyásokat teremt. Így veszi körül valóságos kötenger a felmeredő bazalt-csúcsokat és sziklabérceket. Nagyon is reális földtörténeti erők születték s formálják e mesebéli birodalmat.

Az idegenforgalom irányítói nem feledkeztek meg e sajátos vidékről sem. Nemcsak megjelölték, de ki is egészítették a hegyoldalakat szépen, szabályosan behálózó útrendszert, amely

itt fent a bazaltvilágban már nem szolgálván a mindennapi munkát, lassan elmosódó erdei ösvényekbe torkolt majd elenyészett.

Igy készült a Badacsonyi szikla-fellegvára alatt kanyargó, szépen jelölt és jól gondozott „kuruc körút”. Minden fordulónál új örömet tartogató nagy meglepetései: a rege- és monda-őrző bércek és a folyton változó, elbűvölő panorámák. Mindjárt a Kisfaludy ház felett az öreg szivalakú Rózsakő örök, reménykeltő legendát ébreszt a fiatalok szívében: leány és legény ha a Balatonnak háttal leül e bazalttuskóra, még azon esztendőben házaspár lesz. S nem mesze innen csaknem szabadon függő bazaltsziklát nevezett el a nép „Páholy”-nak, amelyből már megpillanthatjuk egyikét ama képeknek, amelyek külbömbek a világ minden színpadánál. A szomszédos bazaltoszlopok mellett lelátni a tihanyi félszigetre, a káli medence köténgerére s a badacsonyi és révfülöpi öblökre.

A híres kuruc körútról nem egy meredek lépcső s hegybe kapaszkodó út vezet fel a bazalt fellegvárba, melynek peremén álló óriás kereszthez is legenda fűződik. De amint e komor világhoz illő, nem valami kegyes szentről, hanem a túlfeszített munka tébolyáról. Úgy mondják, negyven bivaly hordta fel ide a kereszt roppant kőveit s mikor az eltikkadt állatok meglátták a mélyben elterülő víztükröt, nem bírtak szomjúságukkal s tájékozódásukat veszítve rohantak a meredély felé.

Maga a kereszt is legendás szirtre épült. Eötvös Károly mondja el, hogy a bazaltszikla itt, ha kalapáccsal megütik, oly hangot át, mint a harang. S hozzá a legendát is, a gonosz halászlóról, aki a tóra csábította beteg fivérét, hogy a vízbe veszejtse, de mikor a Harangozó „börc” félelmetes hangja megszólalt, maga pusztult a habokba.

A kuruc körút első panorámája kelet felé tárul. A távoli Őrsi hegyek, a tomai öböl hajlata s a hegyoldalba húzódó falu bazalttemplomával; felette a szőlők között ott a pincehajlék, Egy első igazi badacsonyi otthona, ahol élt, dolgozott, megtelepedvén mielőtt leköltözött volna a nádasszegte partra, és ahol minden időkre elbűvölte a hegy és víz varázsa.

Ide járt föl hozzá Keresztúry Dezső, akinek költészetében a gyermekkor s az ifjúság legszebb emlékei fonódnak össze a tájjal, amelynek szellemét és latin szépségét remek Dunántúli Hexameteréiben fogalmazta meg. Otthon van Ő nemcsak a vulkán szomszéd: a Gulács alján, hanem itt fent a Badacsonyi bazaltbirodalmában is. Lakott az „orom tövi szőlők között” is „fenn a hegyen, – hamuszürke szikla tövében, nyaraló karavánok népe fölött” ott

. hol a szikla
tűz lesz a borban, a korhadt élet, holt-szaga: illat
s fénylő kedv a vidék ijedelmes sorsa, hol együtt
mondja az ember esővel, földdel, széllel a köznap
szertartásait; ültet s ápol, arat s megint ültet.

Az út mindig más, feledhetetlen képeket nyit az itt valóban forgószinpadot idéző tájra, s ahogy a vándor szaporazza lépteit, úgy tárulnak elébe új és új diszletei. A kőfejtők sívár világa, a Kőkapu óriás pillérei s a távoli és közeli tűzhányó testvérek: a Haláp, a Csobánc, a Tóti és a Szentgyörgyhegy s a cukorsüveg Gulács. S a Csobánc mögött a távoli Bakony körvonalai. Az északi lejtő ismét legendát idéz. A Kőbölkút középkori templomának kapuját díszítő oroszlán itt került napvilágra. S a Balaton környéki monda szerint az efféle „kőkecske” mindig kincseket őriz. Még jó szerencse, hogy a szép kőoroszlánt beszállították a keszthelyi múzeumba, mielőtt elpusztították volna a kincskeresők.

* * *

Ahogy a hegy nyugatnak fordul, a kiöblösödő tapolcai völgyben a régi ismerősök mellé új hegyek társulnak. A Szentgyörgyhegy itt már a háttér, a kanyargó kuruc körút a Szigligeti Várhegyet tolja a Keszthelyi hegység elé; a távolból a Szent Mihály kápolna tornyán a félrebillent kereszt integet.

A hegyoldal szólít tarkító prэшázak itt nincsenek egyedül. Badacsonylábdai valódi „hegy-község” s elszórt házai idáig felküldik előőrseiket.

Itt lehet valahol az a „Ház a sziklák alatt”, amelynek hire Tatay Sándor remek novellájával az országot, s az abból készült filmmel a világot járta be.

A „Vulkán”, amelynek életéről Tatay írt, valóban itt látszik a legöregebbnek. „Azt is mondják a tudósok, hogy néhány százezer vagy millió évvel öregebb az ország összefüggő hegyvonulatainál. Hogy rettenetesen vén, megkapott, megroskadt, az egészen szembetűnő. Tekintsük csak a tetején körbefutó réteges bazaltoszlopokat. Ráncosak, gyűröttek, komorak, mint egy nagyon vén ember homloka”.

Ezek az oszlopok a legszebbek itt a Turistaháznál, amelyet Rodostórol nevezett el a Rákóczi Ferenc szabadságharcát itt a hegyen is minden időkben megőrző emlékezet. Ezt hirdeti a kuruc körút s a Bűjdások lépcsőjének neve, amelynek négyszázhuszonnégy lépcsőfoka mellett felmeredő bazalttoronyok között vezet az út a hegy tetejére. A csonkakúp még egyszer megmutatja itt igazi alakját. Lábánál tíz kilométernyi átmérője itt már egy kilométeres körre zárul, a csaltos, bozótos, fennsík, amelyet saját bazaltfalai zárnak el az alanti világtól. Még a kilátás is csak e komor várfalak pereméről nyílik: igaz, hogy az aztán mesébe illő.

A házak a szőlős lejtők s a bazaltvilág mezsgyéjén a hegy mindkét arcát őrzik. Lakóik szemében egyszerre él e kettős világ, a badacsonyi táj igazi képe. S itt áll nem messze egymástól, jó szomszédságban a hegy két kiváló írójának hajléka is. Tatay Sándor itt írja remek könyveit s ide tért haza messze tájakról Jankovich Ferenc, a Badacsony kiváló poétája.

A hegy megőrzi régi s új lakóinak hajlékait. Azokat is, akik dolgos kézzel művelték szőlős lejtőit s azokét is, akik művészi látomással érlelték szépségét. Igaza van Tatay Sándornak, a Badacsony nagyon öreg. S mégis mennyire fiatal. Bazaltsziklái a földtörténet korszakait, pincéi római kőkoporsókra épült préseket, kerítései középkori templomi faragványokat őriznek, Kisfaludy regés otthonát színes Ikaruszokból kikászálódó halásznadrágos lányok, legények, kiránduló iskolások látogatják, s lent a parton sátor- és autótáborok egymás mellé sorakozása csak kis jelét mutatja a megújuló fürdőéletnek, amely évről évre növekedve veszi birtokába a Balatont.

* * *

A Badacsony élete valamiképpen hasonlatos a szigetekéhez. Az alkony nemcsak a tavi színjáték káprázatát s később a csillagokat, de oly békés csendességet is hoz, mint a szigetlakóknak kint a tengereken.

Az esti, pesti expresszek innen már hat-hét óra között elindulnak s utánuk már csak szelíd helyi vonatok szedik össze a kirándulók szétszóródott vagy lemaradt seregrészeit. A hajók is türelmetlenek. Még jó néhány órás út előtt állván, hat felé már hangos kürtszóval szólongatják a hegyi paradicsomtól nehezen megváló utasaikat. Kapitány és matrózok egyformán ismerik e kirándulást s azzal a szelíd megértéssel enyhítik mentrend szabta szolgálatuk szigorát, amely kijár azoknak, akik egész évi munkájuk után üdülésük legszebb napját töltik Badacsonyban. S ez is hozzátartozik az „emberi tájhoz”.

A badacsonyi hajó, úgy mondják, korábban kezdi s kitartóbban ismétli kürtjeleit. Hallják meg időben a legtávolabbi pincék látogatói s a Rózsakő önfeladt szerelmesei is.

Mikor aztán elindul az utolsó hajó s hazatérnek a kikötő örei is, valóban a szigetek nyugalma borul a tájra. A badacsonyiak nyáron csak ilyenkor maradnak maguk között. Igaz, az autók még ezekben az órákban is hozzák s viszik a Hableány és a Tátika vendégeit, de ez már nem zavarja a hegy családi életét. Néhány cseppje csordul csak annak az emberfolyamnak, amely nyáron egész napon át hol megduzzadva, hol megapadva, de szakadatlanul hőmpölyög bazaltbástyák szabta medreiben a kikötő s a hegy között.

Az este csendes és csodálatos szépsége versenyre kél a nappal ragyogásával. Kint a vízbe lomhán nyújtózó móló végén a pislogó lámpa kacsingat át fonyódi testvérenek s az öbölben vitorlaszárnnyukat behúzza óriás madarakként pihennek a túrázó vitorlások. Felettük a hegy árnyéka mutatja, hogy még a sötétnél is van sötétebb. S mindez talán nemcsak csendes, de komor is lenne, ha a szőlők között felcsillanó fények el nem árulnák, hogy ez ősi erők alkotta s dolgos kéz formálta táj ott rejtőzik a sötétség kárpitjai mögött, s reggelre új forrásává lesz távoli vidékek vándorai megújuló nyári örömének.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
FÉNYEK A BALATONRÓL

Adósod vagyok Balaton,
a nyári szélben meghajol
az a fasor, hol néztelek,
hullámozó zöld vized felett
vitorlák fehér szárnya száll,
akár egy sereg szép sirály.

Badacsony, édes Szigliget
muskotály-szaga becsípet,
bolyongok réteiden át,
pacsirták mámoros dalát
még most is hallom, pipacsok
piros csodája rám ragyog.

Költőid dala zeng felém
életem késő szüretén,
Lillák, Ginák keserveit
a szelek sírva zengetik,
merengek elmúlt bánaton,
egy fehér felhő árnya nyom.

Könnyedén tovább ballagok,
fodroznak, futnak a habok,
a felhők lelkem szárnyai,
szép játék velük szállani
hegyeken, vizeken tovább
s látni kikötőt, vitorlát.

Múltba, jövőbe nézni úgy,
hogy népem boldogan aludj,
a gondra könnyű bor legyen
a roskadozó hegyeken,
tedd dolgodat és gyarapodj,
te szépre álmodott Somogy.

IGÉK

1.

Az erdő büszke fái
királyi
közönnyel tűrik sorsukat –
Nem vándorolnak el,
ha szűk a hely,
kemények ők, akár az öntudat.
Az ember lába gyors
s örökké szebb hazát keres –
A fák már tudják, hogy nem érdemes –
Nagyobb a sors –

2.

Mint elnéző rokon,
merengsz hű másodon,
mely simán s biztatóan
ring lent a tiszta tóban.
A kép egész s megnyugtató,
arányaid ragyogja vissza
a lusta tó.
De perc csupán s a kék kulissza
komor lesz hirtelen,
vihar csapong a szirteken,
a tó tükrébe sujt nagy ökle,
s a tiszta kép széthull csörögve –
Örökre –

3.

Éjt nap követ s vizont –
Dúlt harcmező a horizont –
A nap fáklyája ég még
s már zengve bont
zászlót az öldöklő sötétség –
Igy változol te is magadban,
s leszel titok, megoldhatatlan,
mert egyetlen vagy s mégis sokszoros,
jelkép csupán, mely oszt s szoroz,
mely mindig más, de önmagát jelenti mégis –
Titokzatos matézis –

GYENESI ELÉGIA

Tündér tükörben tárult a gyerekelet.
Halászladikban lesni a nagy kéket
(eggyé fakultan vizet és eget),
a pirosszárnýú keszeg villogását
nádszálak közt. Alkony lobogását
a mohzölddé olvadt tó felett.

Vagy mint cseresnye-, s eperfás közben
bólogat a bakon az öreg (döcögve
ment az örökké csak durrogató
gigászi ló – hajdan a Don Quichotte-é);
s fellegsárkánnyal vívott a kopott ég –
nézni, mint tűnik ködharccá a való.

Kisértet-éjben sejteni a nádat,
ahogy sóhajt, s a bársonykarikákat
a móló alján. Érezni: remeg
a klottnadrágos, nyurga lány mellettem
– és dideregve, mégis önfeledten
mutatni néki csillagképeket.

Hol van a lány? Már tíz éve holt az.
Más fiúk, lányok... Be sokan megholtak!
Az Öreg, a Halász, a Don Quichotte-i ló.
És akik élnek, lányok... Unokáik
csipognak már. Fölnöttek a fáik
égig, az akkor még sarjadozók.

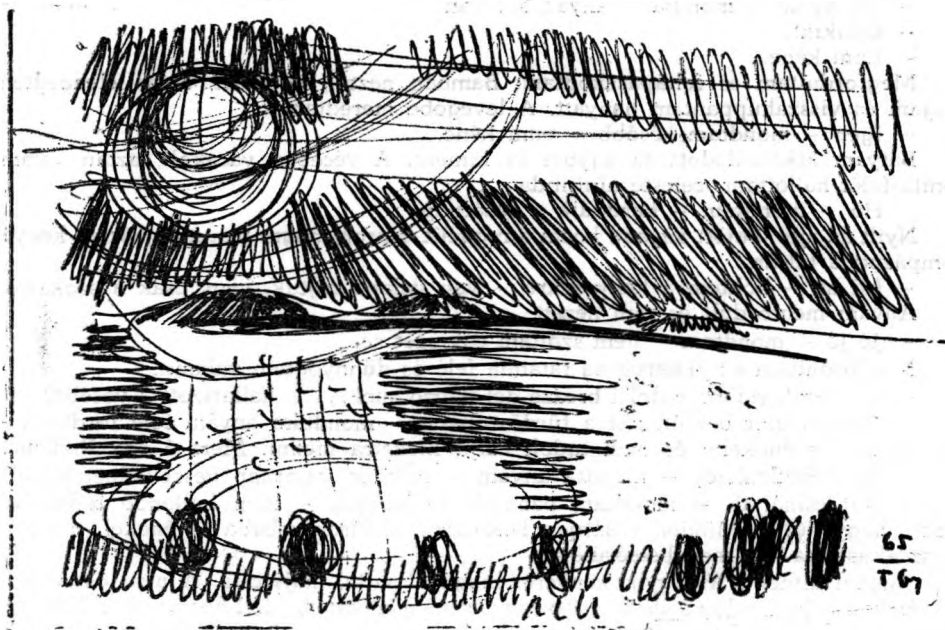
Harminc év után – a műgond jutalma! –
a műfordító rabszolga agy-malma
szétrobbanó csillagként sugaraz
tébolyban már, egy percet sem alva,
látomás lekaszált hullái közt nyargalva,
mint a rousseau-i háborús lovas –

ide tér nyugodni, s mintha film szakadna:
megáll a kór agy bomlott-óra-malma,
s teste köré sző ezüst gubót a tér,
a térdre, derékra tekergő víz selyme,
a gyöngyház-, rózsza fellegek sejtelme,
vízfodrok hátán villanó fehér,

s a Szerelem, e gyöngyházfény csigaházunk:
 csámborgó cigányt játszva mint cicáztunk
 a csuhi, a csónak villanyáramán,
 villám cikáztán, csontig ütő szélben...
 Gyümölcse még sincs. Most már észrevétlen
 hanyatlunk, merre a Lét fonákja vár.

De itt van velünk egy ránhagyott gyermek,
 kiben – bolond sors! – Téged megismerlek:
 milyen lehettél, riadtszemű leány,
 milyennek már én e tesben sose látlak,
 s szőni, bogozni a Sorsot, az álmot
 a Balaton-víz villanyáramán,

mely orsó (Clotho) megszö minket, szétoszt
 sugárba, árnyba... Íme hallom, épp most
 tártak föl egy pogány magyar temetőt.
 Mind idehajlunk – a kavicsba, porba...
 rontva, teremtve, a jobbat akarva –
 betöltvén a szűkreszabott időt.

TAKÁTS GYULA rajza

Az ebéd

Nyomorult vasárnap volt. Köd nyúlt el az ablak alatt és az ágyból láttam, hogy a diófa kopasz ágairól csepeg a víz, s egy-két véletlen ottmaradt, megbarnult levél unottan meglibben. Éreztem, hogy a november már semmi jót nem tartogat számomra. Havas tájak merültek fel képzeletemben, és jeges hidegek burkoltak körül. A szoba csöndes volt, bátyám még aludt, anyám a konyhában ügyködött. Kedvetlenül ásitottam, elrendeztem magamon a lukas paplant meg a barna télikabátomat, s unottan fordultam meg átengedni magam álmaimnak és az ócska rekamié fatámláin tanyázó mocsokfoltoknak. Kicsit csüggedten emlékeztem a rajzórák örökké visszatérő témájára: A TÉL ÖRÖMEI-re, s a duhaj szánkózások, hógolyózások, korcsolyázások kapcsán furán módon azonnal eszembe jutott, hogy nincs tüzelőnk. Bátyám megmozdult és megrúgott.

– Bff – morogtam – hülye.

A morgásra hirtelen felült az ágyban. Jobb karjára támaszkodva ült, pizsamakabátja egyetlen széles repedés volt a hónaljától a zsebéig.

– Mi van?

– Vasárnap – mondtam.

– Hány óra?

– Nem tudom – mondtam – nézd meg.

És hirtelen arra gondoltam, mi lesz ebédre. Ez a gondolat azonnal megélénkített. Szerettem volna valami marhájó dolgot ebédelni; rántott dolgot, vagy sült dolgot, párolt, vagy tűzdelt dolgot, rizzsel és savanyúsággal. Utána óriási tortaszeleteket, jó, sokkenőcsös tortákat. A gyomrom hatalmasat kordult, bátyám felröhögött.

– Fél nyolc – mondta – anyád hol van?

– Odakint.

– Enni kéne.

Megfordultam és feltápáskodtam. Bambán néztük egymást, aztán elengedtem magam és visszahuppantam hanyatt. A levegőbe meredtem.

– Igen – mondtam később – enni kéne.

Bátyám kikászálódott az ágyból és kiment. A végében vacakolt, aztán valami vonításfelét hallottam: celeste aiiiiiiida...

– Hü – mondtam – kezdődik a vasárnap.

Nyílt az ajtó, bejött anyám, hozta a reggelit. Három bögre tea, meg három kenyér pompázott a tálcán.

– Mi az – böktém a kenyerekre – van valami rajtuk, vagy csak a szokásos? Anyám megfordult és rám nézett.

– Jó jó – mondtam – nem szoltam egy szót se.

Megfordultam az okkerbarna fatámla felé és dűnnyögtem valamit.

– ...vorrei ridarti redolci brezze del pátrio suol... – hallatszott a végéből.

– Már megint beköltözött a fürdőszobába – mondtam anyám felé fordulva – egy óráig fog énekelni és nem tudok majd klozetra menni. Mert ő egy Radames.

– Ne békétlenkedj – mondta anyám – minden vasárnap veszekednetek kell?

– Mit csináljak – mondtam panaszkodó hangon – nem hajlandó tudomásul venni, hogy hülye. Minden vasárnap beköltözik a fürdőszobába és énekel, mert ott jó az akusztika. Én meg beleőrülök.

Anyám kiment. Az egyik kenyeret magával vitte, majszolta. A nyál összefutott a számban. Éhes voltam, de a zsiroskenyér nem elégített ki. Éhes voltam évek óta nagy, családi ebédekre, békés asztal körüli legelgetésre, de mióta anyámék külön voltak, vajmi kevésszer jöttünk össze úgy együtt. Abban sem volt semmi köszönet: anyám meg apám szünet nélkül veszekedtek valamin, biztosan azt vitatták, hogy me-

lyik rontotta el a másik életét. Olyankor utána mindig pálinkát ittam és bölcsnek éreztem magam. De a nagyabroszos, szalvétás családi ebédek kihulltak az életemből. Sohasem voltam otthon, futtában bezabáltam valamit, gyomorfekélyt kaptam, ideges lettem, s anyám, szegény, nem tudott mit kezdeni a bajommal.

Feltápászkodtam az ágyból és kibámultam az ablakon. A ködből csak a környező hegyek búbjai látszottak, meg messze a Szabadság-szobor. Eszembe jutott, hogy aznap leszek első választó.

– Egy választópolgárnak ilyen reggeli – morogtam fitymálva magam elé. Fel-emeltem a bögrémet és hosszú kortyokban megittam a teát.

– ... che gelida manina...

Hirtelen borzasztó idegesség fogott el. Minden vasárnap elfogott a borzasztó idegesség. Nagyon erős vágyat éreztem arra, hogy abbahagyassam az éneklést. Eleinte az volt a trükköm, hogy bezörögtem hozzá.

– Mi az – hagyta olyankor abba – mi van?

– Mi lenne – mondtam kintről – fontosabb dolgom akadt, mint az éneklésed.

– Micsoda?

– A rendszeres széketürítésem.

– Rögtön – mondta és aztán helyet cseréltünk.

Persze, semmi dolgom nem volt odabenn, így hát üldögéltem pár percig a kád szélén, s unatkoztam. Rövidesen rajtakaptam magam, hogy operaáriákat dúdolok. Egyszer a képébe röhögtem, amikor kijött. Ráébredve, hogy becsaptam, attól kezdve zöröghettem, nem nyitotta ki, s ha valóban volt valami elintézni valóm, szaladhatam az erdőbe. Egy idő után juszta is ottmaradtam az ajtó előtt és mindenfelét bekiabáltam. Jóval idősebb lévén természetesen kijött és alaposan összeverekedtünk. Ez is szokássá vált: vasárnap fél kilenctől fél tízig verekedtünk. Anyám olyankor riadtan húzódott meg egy sarokban és imádkozott. Mi meglehetősen trágár hangon beszélünk egymással.

Most is így történt. Hirtelen borzasztó idegesség fogott el a harmadik áriánál: kirohantam az előszobába és egy jó nagyot rúgtam a fürdőszoba ajtajába. Anyám kinyitotta a konyhaajtót és megállt a küszöbön.

– Jézusom – mondta.

Az éneklés abbamaradt. Csönd támadt, tudtam, hogy megint rajtam a sor. Bekiabáltam.

– Itt az olasz impresszárió, kisfiam. Egyenesen téged keres. Szerződtet a Római Operához. Signor – mondtam a nemlétező impresszárió felé – elnézést, de a művész úr vécén van. Tornatermi edzést tart. Utána azonnal rendelkezésére áll. La dolce vita – mondtam elváltoztatott hangon – il generalo della Rovere. Azt mondja – ordítottam – hogy szeretné hallani a hangodat. Signor tenente? – kérdeztem az impresszáriót – pronto tutto questa niente – hadartam, aztán beüvöltöttem diadalittas hangon – kéri, hogy énekelj el azt, hogy János bácsi a csatában.

Roppant a zár, s mint egy fúria kirohant. Összeakaszkodtunk. Kaptam egy nagy pofont és éppen viszonzni akartam, amikor megszólalt a telefon. Anyám kiemelte arcát imára kulcsolt keze közül és ránkmeredt. Ritkán kerestek telefonon. A készülék agresszíven csörgött. Megbotránkozva függesztettük fel a verekedést és mindketten mérgesek voltunk az ismeretlen telefonálóra, aki belügyeinkbe avatkozott. A telefon hozzám állt legközelebb; odaléptem és egy csöngetés közepén felemeltem a kagylót.

– Tessék – mondtam – itt a walesi herceg.

– Halló – mondta apám – te vagy az, Ákos?

Ákos a bátyám volt.

– Nem – mondtam – nem vagyok Ákos.

Befogtam a kagylót és bátyám felé súgtam: apád.

– Szervusz kisfiam – mondta apám – azonnal le kell jönnötök a nagynénédhez. Itt van nagyanyátok Svájcból és látni akar benneteket.

A hang határozott és parancsoló volt. Grimaszt vágtam. Nagyanyám. Nem is emlékszem rá.

– Nem tudom – mondtam bizonytalanul – talán majd Ákos...

– Mindketten – üvöltött apám a kagylóba – és azonnal! Húsz percen belül itt vagytok!

– Ordít – mondtam vigyorogva bátyámnak a kagylót befogva.

Határozottan semmi kedvet nem éreztem az elmenetelhez.

– Szavazni kell menni – jutott eszembe a mentő ötlet – tizre szavazni kell menni.

– Nem érdekel! Azonnal lejöttek!

Messze tartottam magamtól a kagylót. Bátyám intett hogy mi van, és közelebb jött.

– Itt a nagyanyád Svájc-ból – suttoztam – azt akarja az öreg, hogy azonnal menjünk le.

– Le kell menni – szólt halkán anyám.

Bátyám elmélázva bólogatott.

– Szavazás is van...

– Na gyerünk – mondta bátyám hirtelen – elmegyünk, szavazni, aztán leballagunk hozzájuk.

– Jól van – mondtam a kagylóba – majd lemegyünk. Várjatok meg.

Letettem a telefonkagylót. A botránykeverésre nagyobb hajlandóságom volt, így hát döntöttem magamban, hogy nem megyek. Ímmel-ámmal csoszogtam a szobámban. Bátyám megmosdva bejött és látta, mi van.

– Na, mi lesz.

– Nem megyek – mondtam – először is ne dirigáljon, másodszor meg nem szeretek modellt állni.

– Hülye – mondta bátyám – elfelejtkezel az ebédről.

Rámeredtem.

– Óóóóó...

Az ám. Vasárnap – nagyanyám Svájc-ból – délre le kell menni: az összefüggés világos, az utolsó tétel a nagy, vasárnapi ebéd. Erőleves csigatésztával, rántott vagy natúr sertésszeletek, savanyú, desszert. Képzetelemben megjelent egy vendéglői asztal és egy barátságos főpincér.

– Parancsol?

– Vörösborban párolt egész fácánt, tejfölös uborkasalátát, kaviárt, húsz üveg sört, egy kiló csokoládét és citromos őzgerincpástétomot kérek.

– Igenis.

A pincér eltűnt, s én nyakamba türtem az asztalkendőt... Borzasztó nagyot nyeltem.

– Óóóóó – mondtam – nem is vagy te olyan hülye gyerek

Megvidámodtam. Hát persze. Ritkán jöttünk össze az öreggel, de akkor mindig ettünk valamit. Hogy kiment a fejemből! Talán az tette, hogy telefonált. Sose szokott telefonálni. Meg az ordítózás. Ordítozzon otthon, hiszen van másik családja. Sose láttam ugyan azokat, de némán gyűlöltük egymást. Viszont itt a nagyanyám Svájc-ból, látni akar bennünket és biztosan elmegyünk valahova ebédelni, mert biztosan éhesek leszünk.

Tíz perc alatt menetkészek voltunk. Elbúcsúztunk anyánktól és elindultunk.

– Csöngess te.

Bátyám rövid ideig habozott, aztán háromszor megnyomta a csengőt. A kis ócska ház magasságaiból leszállt hozzánk az ajtócsapkodás és egy vidám erős hang, apám hangja: itt vannak. A lépcsőn léptek hangzottak, az ajtó nyikorogva kinyílt. Apám csuda izgatott volt.

– Hü – mondta – gyertek már.

Összecsókolóztunk. Borostás arcunk egymáshoz sercegett, orromat rumszag csapta meg. Szesztilalom van, gondoltam, és a bátyámra néztem. Apám megindult a lépcsőn. Egyszer megállt, félfordulattal visszanézett és leszólt:

– Anyátokról nem kell beszélni.

Lábam megállt a levegőben. Bátyám rögtön hátranézett, megnyalta a szájaszélét és kacsintott. Most már kicsit fanyalogva gondoltam az ebédre; az járt a fejemben, hogy vajon miféle békát kell még lenyelni érte. Elkedvetlenedtem.

Az előszobában négy teljesen idegen emberrel találkoztunk. Azt mondták, rokonok. A két fiatal nővel azonnal összecsókolóztam, aztán bementünk a szobába. A zongora tetején nagy demizsonban állt a rum, kellemes szag volt, s nem messze tőle egy öreg asszony ült: nagyanyám Svájcból.

Unalmas másfél óra következett. Apám, mint egy nagy rendező, ugrált a kis szobában, fölösleges mozdulatokat tett, és leültetett minket nagyanyánk két oldalára, a földre. Percekig gyönyörködtek a látványban, utána illedelmesen válaszoltunk a hozzánk intézett kérdésekre. Aztán leszálltak rólunk; élénk társalgásba kezdtek – németül. Ezen a nyelven pedig csakúgy nem tanultunk meg – a miss, a fraulein, és a mademoiselle hiányában – mint angolul, vagy franciául. A német nyelvet egyébként is utáltam. Ültünk tehát a földön, két diszpárnán: úgy éreztem magam, mint a leg szebb háremhölgy a Nagyúr lába előtt. Felkelni szentségtörés lett volna, különben is féltem, hogy a sok röpködő német szóba, überhauptba, selbsverständlich-be, sozusagen-be beütöm a fejemet. Igyekeztem másra gondolni: egy palack torkára gondoltam, amiből puhán bugyog a szalmaszínű sör, láttam mohón lehunytt szemem, éreztem a fanyar, hús, hosszú kortyokat. Aztán eszembejutott a szesztilalom és magamhoz tértem.

A rokonok búcsúzkodtak: mindenki összecsókolózott. Kabátjukat fölsegítettem, szolgálatkészzen félrebillentett fejjel álltam a szoba közepén. Apám kísérte ki őket, s nemsokára visszajött.

– Végre – mondta – azt hittem, sose fognak elmenni.

És rámnézett.

– Igen – mondtam, mert más nem jutott az eszembe.

Bátyám órájára néztem: háromnegyedtizenkettő volt. Egy kis csönd lett; mi nem mozdultunk, nagyanyánk szintén csöndben ült, nagynéném az ajtóban állt és minket nézett, apám egy könyvet piszkált. Hirtelen felélénkült.

– Hát akkor – mondta – mehetnénk mi is.

Nagyanyánkra egyszerre négyen segítettük fel a kabátot, mi is lázas gyorsasággal magunkra kapkodtuk a ballont. Nagynéném eloltotta a villanyokat és elindultunk. Bátyám meg én nagyanyánkat segítettük a lépcsőn, apám, meg nagynéném hátramaradtak kicsit, az ajtót bezárni. Nagyanyánk a lépcsőfordulónál hirtelen megállt. Láttuk, hogy figyel. Nagynéném hangja hallatszott.

– Und sie?

– Ich weiss nicht – mondta apám. – Ich meine, sie werden bald irgendwo erreichen.

– Tudtok németül? – kérdezte nagyanyám.

– Nem.

Apámék nemsokára beértek, s díszes léptekkel a vasárnapi utcára értünk, ahol komoly arcú nyakkendőös emberek és fodros kisbabák gomolyogtak méltóságteljesen. Már rettentő éhes voltam, szeretettel gondoltam az eljövendő percekre. Halat fogok enni, mondtam magamban, jó sok halat, süllőt. Végigballagtunk a meredek kis utcán, s aljában, a jónevű étterem előtt elhaladva, a téren megálltunk. A belvárosba megyünk, villant át bennem, akkor tatárbeafsteket eszem, két tojással. A harang megszólalt a tér sarkán emelkedő sárga templom tornyában. A kongás elborított bennünket.

– Ti merre mentek? – kérdezte apám.

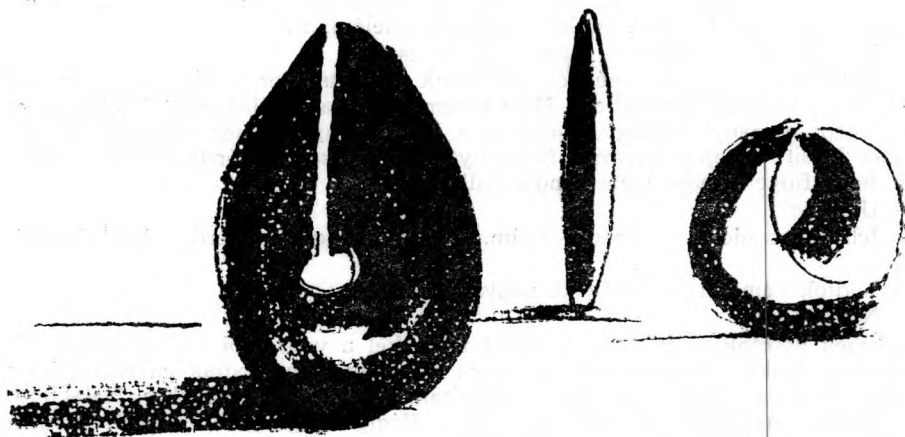
Bátyám mutogatott valamit; én a földet néztem és a cipőm orrával karikákat rajzoltam. Aztán megvontam a vállam. Aztán kaptam valahonnan három csókot, egy

borostás, rumszagú csókot és két majdnem egyformát. Amikor fölnéztem, már messze jártak: a buszmegálló felé mentek, bizonyára apámékhoz igyekeztek nagy, családi ebédre, délutáni békés asztal körüli legelészgetésre. Csak néztem utánuk, úgy, ahogy a levegőbe néztem volna; de hiányzott valami, amit alighanem magukkal vittek örökbe, és ami bennem dühödt és makacs érzéseket keltett, mert ez a valami borzasztóan hiányzott belőlem, és nem tudtam, mi az. Csak álltam egyhelyben és láttam eltűnni őket az autóbusz ajtajában, s az autóbust egy füstfelhőben, de ugyanabban a füstfelhőben végérvényesen eltűntek a barátságos, terített asztalok, faarcú fõpincérek, vörösborban párolt egész fácánok, hús sörök, poharak, kések, villák, s utánuk tűntem magam is, akit bátyjával együtt ottfeljtett valaki a téren, ahol a harang szólt, galambok dideregtek, és komoly arcú nyakkendõs emberek, meg fodros cse-csemõk gomolyogtak.

– Na gyerünk – mondta bátyám egyszercsak.

Bizonytalanul nézhettem rá; elmélázott.

– Gyere – mondta és valahová elnézett – anyád biztosan fõzött valamit.

Bm
1965

BORSOS MIKLÓS rajza

NYÁR, VÍZ, FÉNY

Hallom a víz hogy zizzen
porzik a fény sugarak hídján
lesíklík a nyugalom a földre
Csukott szemmel is hallom a nyár pihegését

Színek tömege olvadt eggyé s tűnt el
ebben az izzásban hol olvadok én is
fehér az öröm színe Nem hiszitek?
Csak távolodban sárgul a nap

Pedig messze a nyár még
megérni csak a remény s az emlék biztat
Tétova kezembe még beleváj
körme a lompos télnek

Messze a víz is Cseppjei csövekbe zárva
megnyomorodva hirhozók se lehetnek
Ó és messze a fény is
ám egy gyöngé szilánkja tenyeremre hullott
nyarat idézni kiragadni a percet
a rohanó idő karnaiból

mert nyár és víz és fény kell
görcsbe feszült izmaidnak
hajszoit szívednek loholó ember
hogy lepihenj s a megállni kényszerített
a nyár katlanába lökött idő kudarcán
most te kacagj

örökkévalóságunk bizonyossága
árad a légben
majd fehérén lobban a lángnyi öröm
s napra kiért gyermekként
gömbölyű kavicsokkal játszik a béke

KÖDLŐ HEGYEK KÖZT

Vállalni mindent rogyásig
a fogam lassan belevásik
Mosolyogva gurulnak odább
az évek mint a karikák

Ködlő hegyek közt kimerülten
gazos árokpartra ültem
elveszett vándor kinek zsákját
kövel tömte meg a csalódás

völgyek fekete torka ásít
pontos út visz a pusztulásig
rebbenő szárnyu hulló fecske
az értelem röpte a veszte

Egyszer egy tücsök énekelt
hangja cseppjével színig telt
az éjszaka e nagy ezüst edény
s tábortüzeket gyújtott a remény

szabad-e a parázsra fújni
vagy langy hamuba kell bebújni
Nem tudom még mi a tanulság
Virrassz velem zümmögő jóság

PANDUR JÓZSEF rajza

KERÉK IMRE

1942-ben születtem a Somogy megyei Hármafű községben. Apámat a háború vitte el, anyám egyedül veszködött iskolázatásommal. Érettségi után a Somogyi Néplap munkatársa voltam két évig. Innen kerültem a Pécsi Tanárképző Főiskolára magyar–orosz–rajz szakos hallgatónak, most végzem a harmadik évet.

Verseimet eddig a Somogyi Néplap, a Jelenkor, a Népszabadság s a nemrég megszűnt Somogyi Írás közölte. A közeljövőben szeretnék kötetet összeállítani.

MINT AKI HAZAÉRKEZIK

Áttetsző ez e táj, mint az üveg.
A fák finom bordázatát
röntgenként világítja át
a hirtelen fellobbanó Nap.

Ez a táj zavart el világgá
csavargó semmire-se-jónak.

Pár pocoktúrás, néhány jegenye,
ötven ház:
ennyi az egész.

Beleférne talán a tenyerembe.
Mégis, nehéz
lenne örökre elszakadni innen.

Mi fűz ide?

Talán
ilyen akarok lenni én is.
Ilyen áttetsző, tiszta és szelíd.
Már nincsenek nosztalgiáim.
Itt mégis úgy érzem magam,
mint aki hazaérkezik.

ÓDA

kik táskarádiót lóbálva harsogva előzönlitek
a mozit a parkot strandot a szórakozóhelyeket
szemüveges komoly fiúk lányok fény-tollú madarak
örökké éhesek a szépre minden újra fogékonyak
egyetemek padjaiban nyüzsgő eleven hadsereg
kik a maradék pár forinton költők könyveit veszítik
kapanyelek mellől a város vad forgatagába szakadt

társaim kik naponta újra születek önmagukat
 ti rajzasztal fölé könyöklők autósztáradák műutak
 csillag-homlokú tervezői kiket megszállott kábulat
 vad láza hajszo! éjszakánként agyatok tűzben villogó
 sejtjei közt jövőnk feszeng mint partjai közt a folyó
 ti fémhidak csontvázait dübörgő vastraverzeket
 szerkesztő higgadt mérnökök és ti akik elviszitek
 istenháta-mögötti falvak közé is a tudást a fényt
 önnön tüzetekben elégők a kor piros fákláiként
 s zürrögő esztergapad mellett álló olajos tenyerű
 barátaim micsoda roppant álmok micsoda gyönyörű
 erők feszülnek bennünk milyen fények tükre a szemetek
 akár egymáson átderengő csillagok titkos fény-jelek
 sugárzását kémlelem folyton mert csak hozzátok van közöm
 hiszem apró kis tetteinkből megépül egyszer az Öröm
 villogó üveg-palotája tündöklő falai tövén
 gyerekraj játszik önfeledten s körül kévékben hull a fény

HÚSVÉTI VERS

barackvirág-illatú langy szelekkel
 a tavasz előnti a völgyeket
 a Nap kelyhéből kinyílik a reggel
 s húsvét ezer színében ég pezseg
 a táj millió fű-dárda mered fel
 aprócska borjak szája szétreped

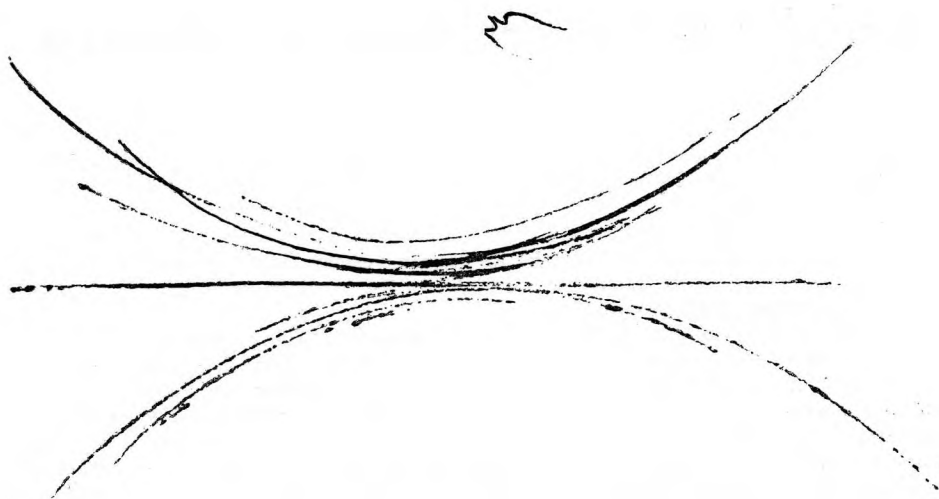
gyöngy-fogukon ropogós friss fű herseg
 végtagjaikat harsogó öröm
 löki magasba mint labdát a gyermek
 szél-puhított omló göröngyökön
 gépek dongnak élednek mezők kertek
 elhagyom én is téli börtönöm

s míg hozsannázó harangok kísérnek
 a Föld kinyílt sugaras útjain
 ujjongva érzem élek élek élek
 lefoszlik rólam minden bamba kín
 habzó gyönyör kicsap az égő ének
 homlokomon bordám szűk rácsain

micsoda dantei poklokon által
 jöttem idáig krisztus-kínjait
 cipelve földre-rogyó gyermek-vállal
 s mi éltetett eddig micsoda hit
 pupillám mögött izzó paraszával
 agyonlőtt apám csontja megvakít

s lármázó idegeimen keresztül
 mekkora fájdalom okádja ki
 hörgő jaját hogy a föld belerendűl
 a hasztalanul-holtak árnyai
 ó mit élt át e nép míg a szabadság
 nevét ki merte újra mondani

de föltámadt s kívánszorgott a fényre
 háborúk dohos bunkerjaiból
 s két kezével épít magának végre
 házat hazát hol béke s rend honol
 s a szabadság roppant kristály-egére
 láthat villámló ablakaiból

Borsos Miklós rajza

BALATONI KÉPEK

Szabó Lőrinc két balatoni riportja

Borsos Miklós tihanyi kiállításáról

Szűj Rezső: Képzőművészet Veszprémben

*Bodósi György: Régi sírversek balaton-
felvidéki kistalvak temetőiben*

Szabó Lőrinc két balatoni riportja

A két riportot Szabó Lőrinc, mint *Az Est tudósítója* küldte Balatonföldvárról 1924. augusztus 8-án, illetőleg 9-én. Az írások az ezt követő napokon jelentek meg a lapban. (Augusztus 9-én a 4. oldalon: Harmadnapja folyik az első osztrák–magyar vitorlásverseny a Balatonon, alcíme: Az első két nap eredménye: 370 pont a magyarok, 90 pont az osztrákok javára; augusztus 10-én a 7. oldalon: 500:190 arányban a magyarok nyerték meg a háromnapos balatoni vitorlásversenyt, alcíme: Motorkirándulás Tihanyba az osztrák versenyzőkkel. Az első cikk aláírása: Szabó Lőrinc, a másodiké: Sz. L.; az első szerint: Az Est kiküldött tudósítójától, a másodikban: Az Est kiküldött munkatársától.)

A Királyi Magyar Yacht-Klub első nemzetközi versenyét 1924. augusztus 6–7–8-án rendezte Balatonföldváron. A magyarokon kívül az osztrák Union Yachtklub tagjai vettek részt saját hajóikkal. A verseny minden nap egy kétszer három mérföldes fordulóból állt, és meg lehetett nyerni a magyarok nyerték nagy fölénnyel. Mint a részletes eredményből láthatjuk, Szabó Lőrinc a személyes barátság révén is érdekelt volt a küzdelemben: a többször is a 4. helyet megszerző *Libella Graf Ferenc* hajója volt. Graf Ferenc gazdag budapesti bornagykereskedő, a *Tücsökzenében* is szerepel (Őszes úr, Új lakás, Új világ). Ő vette magához a háború végén Pestre került, házitanítóskodásból élő fiatal egyetemista Szabó Lőrincet, aki nála lakott mindaddig, amíg Grafék a Tanácsköztársaság idején 1919. április 3-án este Bécsbe nem utaztak. („... Különben Grafék ma este utaznak Wienbe; a consulates gondoskodott az osztrák és német alattvalók hazajutásáról és ők is elmennek...” Szabó Lőrinc levele Révész Ágnesnek, 1919. IV. 3. Ez adat a költő bátyjának, Zoltánnak közlése.) Barátságuk később sem szakadt meg, balatonföldvári villájuknak Szabó Lőrinc gyakori vendége volt.

A két cikk valójában lírai jegyzet a mellettük közölt *részletes eredményhez, rokona a Fény, Fény, Fény kötet* ekkoriban keletkező verseinek, melyek a valóság, a pénztelenség szorításából a fantázia szárnyán száguldanak a végtelenbe. De ezek a versek sem szakadnak *testetlen káprázatokba*, képekben gyakran materializálódnak (szemben barátja, az Angyalok harca költőjének, tematikában ekkor hozzá hasonló, de teljesen testetlen, éteri álmaival). Kapcsolódnak a technika adta lehetőségekhez (robbanómotor, gyorsvonal, léghajó, repülő), és ha ez kevés, akkor a fényt választja útítársul.

Másrészt a természet szépségeiben való elgyönyörködés korai verseitől kezdve visszatérő motívuma költészetének. Különösen a Balaton. Már a *Föld, Erdő, Isten* vízparti szerelmi ciklusa idézi, visszatér ide a *Kaliban* idején, de nem lesz hűtlen hozzá 1924-ben sem, közvetlenül első nagy Észak-Itáliai utazása után, mint ahogy később is visszatér, igen gyakran élete folyamán.

Igy a riportba foglalt eseményekben ez év számára legfontosabb költői témaival találkozunk. Ennek köszönhető, hogy a beszámoló egy-egy mondata után a verseny eseményei minduntalan kicsúsznak a kezéből, prózában megírt lírába szakadnak. E módszer nem egyedülállóan e két írásában jelentkezik. Ő maga jellemzi ezt, szintén úti élményei prózában történő megszólaltatásáról írva: „*Itt egy cikk, amiből, ha nem sietek, talán vers is lehetett volna*” (Mikes Lajoshoz. 1925. VIII. 10. Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára V. 369.) Az, ekkoriban verseit is elég gyors egymásutánban író költő számára az újságírói kényszer és határidő. néha még gyorsabb iránítot diktált.

Ugyanakkor ez írásokban a költői témán kívül *ekkor költői módszere sajátosságai is találkoznak*. A Fény, fény, fény versei is *reális helyleírásokból*, kiválóan megéreztetett atmoszférából indulnak. Itt ezt felerősíti a riporteri kényszer. A verseny színhelye, légköre, izgalma, technikai lebonyolítása, a hajótípusok, a hajó útjának leírása, a társaság bemutatása a Szabó Lőrinci mikro-realizmus, rövid, tömör jellemzés-felvilantás legjobb teljesítményei közé tartoznak. It's meggy, ami már az 1925-ös évet, de méginkább *A Sátán Műremekei* módszerét vetíti előre: az egyhelyen felcsillanó, társadalomkritikát hordozó *irónia* (a főherceg épülő villájának említésekor). Ezekből, a pontos leírásokkal meghatározott *valóságmozaikokból* összeszőtt környezetből szokik ki minduntalan az ódai dikcióba, megalkotva *szemlélődése* sokszínű képeit az alkonyodó Balatonról, vagy másnap – ennek ellentétéként – a *száguldás* rajongó apoteózisát.

KABDEBÓ LÓRÁNT

Harmadnapja folyik az első osztrák—magyar vitorlásverseny a Balatonon

Nagy fehér pillangók háromszögre csukott ragyogó szárnyakkal: karcsú, fehér csikolások lebegnek a Balaton vizén. Oly könnyen, mintha csikjuk sem volna, oly álomszerűen, mintha nem is volna valóság az a nagy, nagy sima kékség, a víz, a másik kékség az ég alatt.

Most alkonyodik s könnyű szellőben indul velem útnak a Duli, ez a nagy pillangó, melynek ötvenkét négyzetméter befogó szárnyain – (óh, háromszögek! és mértan! sohasem láttam ily szépnek, ilyen élőnek geometriai formát!) – a Badacsonynál korongba aranyodó nap sugarai remegnek... Csak napsugár, mert a szellő, mely az imént, mikor elsíklottunk a móló előtt, még frissen és bátran dagasztotta vitorláinkat – nem: a szárnyainkat! – most váratlanul elült és mi, szélcsöndes zónába kerülve, csak ringunk a tükörsima tavon.

Mi ringhatunk, ráérünk, mert csak nézők vagyunk: nézői, feszült lélekkel és csüggedt vitorlakkal, a távolban, a túlsó partok felé lefolyó küzdelemnek.

az első osztrák—magyar vitorlás-versenynek.

Ott, messze, ahol már a víz háta látszik emelni a veszprémi partokat, kisebb-nagyobb mahagóniszínű és fehér vitorlások küzdenek az elsőségért, osztrákok, akik a wörthi tóról jöttek ide, bevagonírozott Boot-jaikkal, (Rennyollé), hogy megtudják, bírják-e oly könnyen a repülést itt, mint odahaza.

Repülni persze e percben nem igen lehet, – hiszen a Duli is mozdulatlan – de ez a mozdulatlanság csak a Balaton szeszélye: elmúlik, épp oly gyorsan, ahogy jött. Ésők, akiket a messzelátó sem tud már elég közel hozni a földvári partokhoz, talán mégis csak repülnek, repülnek az *első bója* felé, amelyet meg kell kerülniök, hogy egy másodikat is körülhajózva, ismét a móló előtti célba forduljanak. A távolság, amelyet két nagy háromszögben megtesznek, hat tengeri mérföld. Most még nem lehet tudni, nem lehet látni innen, hogy ki lesz az első.

És nem is nagyon érdemes izgulni, hogy *ki* lesz. Biztosan magyar! Hiszen délelőtt, mikor a háromnapos yolle-versenyt másodszor futották le,

az első magyar volt. A második is. És a negyedik is. Tegnapelőtt, az első round-ban, ugyanígy.

A versenyrendező Királyi Magyar Yacht Klub újonnan épített három csónakja – mind a három magyar gyártmány és földvári tulajdon –

hódított el három helyet a négy elsőből s az eddigi két nap nagy győzelme tulajdonképpen már el is döntötte a verseny eredményét. A magyaroknak 370 pontjuk van, az osztrák vendégeknek — akik a háború előtt sorozatosan vitték el az első díjakat a nemzetközi versenyeken, — mindössze 90.

Ha minden hajójuk kitűnően befutna is holnap, már az sem változtathat az eredményen.

Ezért nem érdemes izgulni. Azok ott csak manővereznek, mi majd élvezzük az ég és víz közötti lebegés nagyszerű érzését. Útitársaim, a „mannschaft” – itt barnára sült testű, gazdag és gondtalan gentlemanekből áll a legénység! – szidják ugyan a szélcsendet, de mit nekem a szélcsend? Vitorlázásnál ugyan az »elemekkel« való harcot tartják az igazi művészetnek, de én azt hiszem, hogy van olyan művészet kihasználni a legkisebb légrezzenést is, mint fel nem fordulni a viharban. Itt is, most is az »elemekkel« küzd az ember, az elemmel, mely rabul akarja ejteni és amely mégis engedni kénytelen a vásznak, rudak, csigák és kötelek boszorkányoskezü irányítóival szemben.

Különben is... Nem látjátok ott szemben a lenyugvó napot? Az imént még nem lehetett farkasszemet nézni vele, és most már mint tompafényű golyó gurul a hegyek vállán. Alatta lila szalag: a part. És a part alól egy óriási, vakító, lobogó fénysszalag nyúlik egész hozzánk, éles, hosszú, szemkápráztató aranyoszlop, beledöntve a vízbe... A hold is ilyen, éjszaka, de az fehér ezüsttornyt fektet a Balatonra... Ez arany, és lehúnyt pillánkon is *érezni* lehet a fény láthatatlan ujjainak dobolását, amint a vízből hol élesebben, hol tompábban villan felénk egy-egy törmeléke ennek a ringó aranytoronynak...

Ah, igen! a verseny! – egész megfeledkeztem róla, hogy emberek versenyeznek. *játszanak* az isteni színjátékot játszó alkonyatban. Pedig komolyan és sikeresen »játszanak«: az első már megkerülte a második bóját, a második, sarkában a harmadikkal, mingyárt eléri. Az első – vajon ki lehet? – most befordul, szembefordul, aztán cikkcakkos vonalakat kezd leírni. – Vajon mit akar, miért megy tovább, Tihany felé?

A parton, a földvári hidon és molón minden szem és messzelátó a vezérvitorlásra szegeződik. Mennyi ember! Színek és ruhák örvénye: elegáns asszonyok, lányok és urak fehér nyári ruhában vagy a yacht-klub kék-fehér uniformisában. Figyelnek, találgatnak s alig veszik észre, hogy a fellobogózott díszárbóc tetején hevesebben kezd lobogni a vendég- és a magyar lobogó: megindult a *parti szél*, amely most szembe fúj ugyan, de erős, és ez a fő...

Most kezdenek igazán örvényleni a ruhák és a színek: a nap már egészen lebu-
kott, rétegekben fekszik egymás fölött az égen a lila, a vörös, a sárga, a világoskék, a sötétkék... a víz mindezt visszatükrözi és nyugat felé egészen megöszül... fekete füstöt ereszt a Keszthelyről visszatérő lompos gőzhajó... kigyúlnak a parti lámpák, rohanva hozza lámpásait a trieszti gyors... Észrevétlenül megjött a szél és meghozta az estét.

És a távcsövek most már tisztán mutatják, hogy

**magyar hajó az ott, amely Tihany felé kitérve, elsőnek
futott bele a szél zónájába s most erősen féloldalt dőlve
száll, száll a bodros vizen a cél felé.**

Mögötte, szétszórva, a *flotta*. Nem nagy, csupán kilenc egységből áll, de annál szebb. Egyre nőnek a vitorlások, az elsőeknek már nem is kell »spekulálniuk«: hatalmas fél-
ívben, szinte egy lendülettel suhanhat ágaskodó testük. Egyre közelebb, közelebb... A díszárbóc alatt a legfőbb versenybíró már kezében tartja az órát; még tíz méter, még kettő... egy... most!

**Vígat durran a kis jelzőágyú, taps és hurrá; most is
magyar vitorlás győzött!**

És fut be a többi: négy szinte egymás mögött, aztán szünet, amely alatt a nagy szélben táncolva, bravúrosan siklanak-keringenek az esti Balatonon a beérkezettek és a versenyen kívüliek; aztán megjön az ötödik. Az utolsónál ágyúlövés jelzi, hogy a délutáni verseny – »hendikep uszonyos hajók számára» – véget ért.

De azért táncolnak, keringenek a vitorlások. Lobog, ropog és zenél a vászon, a Duli három ifjú matróza *rátekerti* a vízre a nagy-nagy pillangót egy-egy merészebb helyben-kanyoródánál, de nem kell félni: a hajó aljába »Kiel»-nek be- és leépített tizenöt mázsa ólom talpraállítja, mint a vasgolyó az álljfeljancsit.

Még egy félóra és elcsöndesedik a zaj. A holdfényes Balatonról egy kései motorcsónak kék és piros szeme keresi a partokat és a kikötőbe visszatért hajók – huszonhat vitorlás – már »abgetakelt» várják a hűvös nyugalmas éjszakát.

Motorkirándulás Tihanyba az osztrák versenyzőkkel

»Gyuri»: nyolc méter hosszú, valóban gyönyörű motorcsónak, jobban mondva hajó, párnás ülésekkel és 65 lóerős motorral. Óránként 35 kilométert fut a vizen, – mintha személyvonat volna és *úszna!* Személyvonat, de szalonkocsi!

Indulunk. Hölgyek nem jöhetnek. Később majd megtudják, miért.

Lassú berregéssel suhanunk ki a kikötőből. A »Gyuri» szilárdan, szinte *mozdulatlanul* repül. Itt még nincs hullámverés és ha lehúnyom a szememet, észre se veszem, hogy *nem* állunk.

Már rajtunk az olajjal impregnált sárga kabát, de mikor elhagyjuk a kikötőt, vezetőnk – a Gyuri gazdája – megállítja a kattogó motort és figyelmeztet, hogy jó lesz kissé levetkőzni. Legalábbis a cipőt, harisnyát. És jól felhajtogatni a pantalló szárát. Vagy talán *lassan* akarunk átkelni Tihanyba?

Dehogy akarunk! Egy perc és kész a toalett. Erős szél fújdogál, egyre erősebb, és a víz is egyre mérgebben hánykolódik. Már jól elmaradt a part; jobbra a szántódi komp feketélik a vizen: ugyancsak erőlködik a négy pár evező, hogy átvigye ember-, állat- és kocsi-rakományát a félszigetre, Tihanyba.

Balra pedig a kék végtelenségen a földvári vitorlásflotta: most tartják a Kiel-es hajók kilenc tengeri mérföldes versenyét a *Földvár*, *Aszútő*, és *Akali* előtt lerögzített három bója háromszögében. A másik, a háromnapos osztrák–magyar yolleverseny, már véget ért: pénteken délelőtt, mikor pompás szélben harmadszor is lefutották a kijelölt utat,

ismét magyar hajót köszöntött az első ágyúlövés.

A délutáni verseny most kezdődött, s eredményét csak akkor tudjuk meg, ha már visszatértünk Tihanyból.

Egyelőre azonban oda igyekszünk. Mi, négyen, a *Gyuri*-n, aztán egy 10–12 tagból álló társaság a másik, *fedett* motron, a *Lilly*-n, és még néhány úr és hölgy a harmadikon, mely az angolos *Coo-ee* névre »hallgat». A társaság osztrákokból és magyar kísérőikből áll: a vendégek meg akarják tekinteni a számukra oly harcias, félelmetes Balatont. Az ő kedvükért indult el a három motorhajó, a *Lily*, a *Coo-ee* és a *Gyuri*.

Alig telt el néhány perc, hogy kijutottunk a »nyílt tengerre«, máris tudjuk, miért nem jöhetnek velünk is hölgyek. A hajó mámorosan zúg s csillogó réz-orra harsogva metszi ketté az észak-északkeleti szél erejétől megduzzasztott hullámokat. Maximális sebesség: egyszerre csak hideg zápor szakad a nyakamba. Fehér gyöngy-zápor. A Gyuri minden másodpercben félméteres hullámokat vág keresztbe s orrától jobbra-balra hatalmas vízbujsz lobog a szélben.

Ez a bujsz csupa hab és gyöngy, mely négy-öt méternyire hajlik hátra – és be az ülésekre, miránk – és néha magasan felszökik, kétféle méternyire, hogy lezuhanjon s a következő másodpercben újra felépítse napfényben csillogó pompáját.

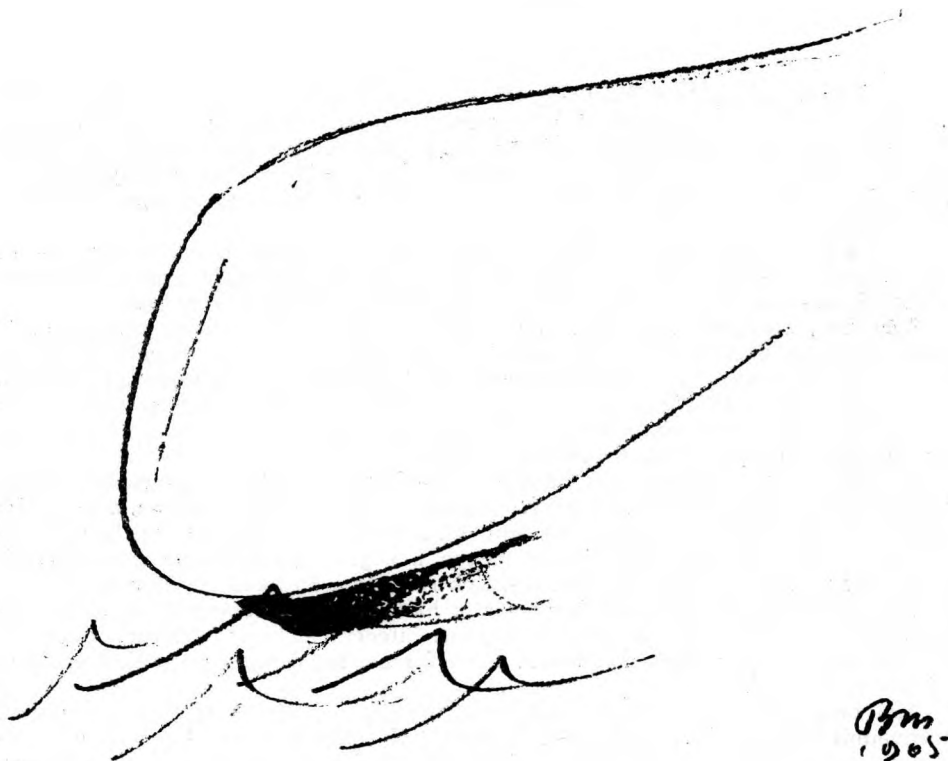
Szédülten, boldogan száguld a gép, hordozva barna hátán négy sárgacsuklyás utasát. Játékosan húzunk el a Lilly mellett, – *Die gelbe Gefahr!* – mondja ruhánkra célozva, egy útitársam –, és körül táncolunk egy hatalmas, szélben hajlongó vitorlást. Hol van már a Lilly?! Gyönyörű jószág az is, de hát csak féloly gyorsan bírja az iramot s nevéhez illő nőies megadással tűri, hogy férje megelőzze. Meg is előzte. Igaz, hogy megfürdette utasait, de – nem ez a fontos.

A fontos az a részegség, az a boldog, önfeledt érzés, melyet a gyorsaság vált ki a lélekből. Fontos a hullámzás, fontos ez a tengerszerűen háborgó Balaton, a víz mélyzöldje és a fehér hullámtaraj, mindaz, amit lát a szem: – a földvári part barna csíkja, az ég, a nap, itt, mellettünk Tihany hegye, a zúgás, s ránkzuhogó vízgyöngybal-dachin, mely akkor is zuhog ha nem beszélek róla, és a 65 lóerő, az az autó ott a tihanyi kompállomásnál, mely átkelésre vár, a halászok, akik félig már behúzták háromszáz méteres hálójukat s most eszeveszetten integetnek, hogy kerüljünk egyet kifelé, különben széttorpedózzuk őket... Ez a fontos, mindennek gondtalan élvezése és felhőtlen öröme!

Már befordultunk a félsziget alatt és most még vadabbul szegezi fejét a Gyuri a megvadult hullámoknak. Igen, mert *megvadultak*: most már a Balaton nagy északi négyszögébe értünk s a szél, melyet eddig részben lefogott a hegy, most szabadon kitárhatja óriási szárnyait. Itt és most csónakban járni biztos halál. De a Gyuri alig ingadozik valamit. Súlyosan, mégis könnyedén suhan, csak ép a záporból csinál felhőszakadást: már az üveg páncélja mögé sem bújhatik szemem, hajamról szalagokban csurog gallérom alá a víz, mind a négyen fürdünk, mint a kacsák...

Látni is alig lehet, pedig érdemes volna, hiszen royalista-hangulatú tájon járunk: fölöttünk balra, a királyi emlékeztető apátsági templom s lent, a partszálon, szintén van új látnivaló, egyik főhercegünk nyaralója. A falak már állanak. Erősen folyik az építkezés. Negyven szoba lesz a villában. És a terasz a tó fölött épül! Az egész – így mondják – negyven milliárdba kerül.

Mire a *negyvenmilliárdot* végiggondolom, már be is suhogunk a félkör alakú tihanyi kikötőbe. A móló felfogja a rohanó hullámokat; itt alig hogy bodros a víz. Most azonban le ezt a sárga gúnyát és elő a – lekapcsolt részeket, mert hamarosan megjön a Lilly és nem illik megvárakoztatni a high-life társaságot. Bosszankodni sem kell az átázott gallérért; visszafelé majd *hátszállal* megyünk, és azt fogjuk hinni, hogy *szélcsend* van!

Borsos Miklós rajza

Borsos Miklós tihanyi kiállításáról

Borsos Miklós Kossuth-díjas szobrászművész Tihanyban megnyílt kiállítása, a képzőművészet folyamatosságát jelző, évente, havonta megrendezett, egymást fegyelmeztetett követő átlagkiállítások közé besorolható. A látogatót egy más minőségre figyelmeztetik az apátság történelmi falai, a tihanyi félsziget körül lágy ritmusban váltakozó hegyek, dombok, nyárfasorok, a víz és a végtelen mélységű ég. A Tihanyban megrendezett kiállításra nem lehet két konyakos fekete között „beugrani” a csörömpölő utcákról. Borsos Miklós Tihanyban kiállított szobraihoz, ecsetrajzaihoz a közönség „megérkezik”. Az utazás kimozdítja az embert a megszokott élet szürkeségéből, a különlegesen szép táj pedig megtisztítja, megszépíti emberségét, fogékonnyá teszi szellemét, mintegy előkészíti a művészi gyönyörűsége. Felvetődik a kérdés, hogy ez a szertartásosság vajon tartalmi lényegre vezethető vissza, életszemléletre, magatartásra, vagy csak egy kellemes kiállítás ügyes szervírozása, rutinos dramaturgiai fogás? Ha Borsos Miklóst megkérdezzük, valószínűleg néhány inkább csodálkozó, mint magyarázó szó kerülne egymás mellé. „Itt élek... Ez az életem... A víz, a közeli hegyek, dombok, fák...” Borsos Miklós emberségének, művészetének lényegét valahol itt kell keresni.

A nagy művészeti lépényevő versenyeken soha nem vett részt. Kis magaslatok, aprócska helyi győzelmek nem érdekelték. Nagyszebenből indult furcsa, makacs léptekkel, megpihent Győrben, Budapesten, aztán bejárta Itáliát, végigkóborolt a dél-

francia tengerpartokon, és megérkezett Tihanyba. Sikeres kiállításai voltak a budapesti Tamás-Galériában, az Ernst Múzeumban, Rómában, Stockholmban, Linzben, Grazban, Locarnóban. 1954-ben Munkácsy-díjat kap, 1957-ben Kossuth-díjat, ugyanabban az évben rendezik meg gyűjteményes kiállítását a Nemzeti Szalonban. 1959-ben elnyerte Carrara szobrászati díját, „a Premio Carrara”-t.

Emberi és művészi útja különválaszthatatlan. Élete a lényeg kutatásával, megfogalmazásával, művészi kifejezésével telt. Mindent megtanult, amit lehetett, műveltsége, kultúrája jellegzetesen humanista kultúra, érdeklődése irodalmi. Olvasottsága, főlényes kulturáltsága, minden ecsetvonásán, kalapácsütésén átsüt, minden megnyilvánulásának európai színvonala van. Borsos Miklós soha nem volt budapesti, győri, vidéki, tehát földrajzilag besorolható művész. Ha azt mondjuk, hogy európai, nem a földrajzi meghatározottságra gondolunk, hanem arra a kultúrára, melyen a modern világ művészei felnőttek, mely örök minőséget jelent az életünkben, mely a technikai civilizáció mechanikus világában is figyelmeztet az emberre, tartást ad, és belső nyugalmat. Borsos Miklós az emberre, az élet lényegére összpontosított mindig, a lényeg megragadása, kifejezése közben alakult, tisztult, kovácsolódott ki különleges formanyelv. Borsos Miklós belső erejét, energiáit nem vesztegette pozícióharcokra, belefelejtkezett a bazaltba, márványba és újrafogalmazta a világot, pontosabban a saját XX. századi képmására megteremtette. Erős egyéniség, művészi színvonala egyértelmű, vitathatatlan. Egy vitathatatlan értéket nyugodtan be lehet mutatni Tihanyban... Borsos Miklós szép szobrai, és a szép tihanyi félsziget együtt hangzanak. Így együtt megsejtetnek valamit Dunántúl kulturális rangjából is, melyet a Pest-centrikusság az utóbbi évtizedben szinte észrevétlenül elszűrkitett, devalvált. Tihany persze nem „vidék”, mint ahogy Dunántúl városait, kultúráját, művészetét sem lehet csak úgy általában elintézni a „vidéki” jelzővel.

Nyolc év munkája, a legszebben megformált, megfogalmazott szobrok, és tucatnyi ecsetrajz fogadja a tihanyi apátság ősi épületében a látogatót. A nagy művészi élmény egyszerre, átmenetek, fokozatosság nélkül érinti meg az embert, de nem megdöbbenésről, nem modernista elképesztésről van szó, hanem a klasszikus szépség vitathatatlan egyértelműségéről. Filozófia, gondolat, történelem van itt mindenben, de a szobrok nem válnak illusztrációvá, tétel igazolás eszközeivé, – az embert fejezik ki minden tudásával, szellemtörténetével, létének, legbelsőbb tartalmával. A tartalom és a forma Borsosnál harmonikus egységben áll, különválaszthatatlanul. Tudatosan választja ki az anyagát, nemcsak a megmunkálásnak, a felületek darabosságának, vagy finom, mives simaságának van funkcionális jelentősége, hanem a márvány színének, erezetének, minőségének is. A *Vénusz születése* intim árnyalatú, halvány rózsaszín márványból formálódott, a *Szirántej* fehér, szinte áttetsző, az anyagtalanság érzését keltő, Szent János feje, *A nagy véres mártírium* című kompozícióban vörös kő, a *Tenger zöld*, a *Fiatal párka* pedig a legfinomabb fekete márványból készült. Órákig lehetne nézni egyetlen szobrot... Mennyi ígéret, megfogalmazott szépség, tűnékeny könnyedség, titokzatosság, sejtelmes testiség dereng a *Szirántej* vonásaiban? És milyen nyugalom, béke, emberi folyamatosság ígérete, öröm, szép asszonyi emberség van a kúnarcú *Napozó*-ban. Vagy az a különös, lágy, megismerés utáni mosoly, ami a *Nő medalionnal* című szoborból felfénylik, milyen szép, milyen emberi... Borsos Miklós mosolygó szobrai, különlegesen szépek. Talán még szebbek a leegyszerűsödött, szinte testetlen emberarcok, melyeken a szellem, az egyetemes értelem fénye dereng, végleges, letisztult, minden feleslegestől megszabadított formában. Gondolok itt a *Csillagnéző*-re, a *Canticus canticorum*-ra, a *Hajnal*-ra, vagy *A szent*-re. Izgalmasak a fokozatosan arcot öltő *Lighea*-k, találó hangulatú a *Tenger*, az *Álom*. Itt már jogokat követel magának a játékos szellemű, gazdag fantáziájú Borsos Miklós is. Különösen érzékletes a nehéz, bizonytalan szárnyú *Álom*, mely kitűnően megfogalmazza az úszó, lengő, félig testet öltött, félig alaktalan visszapergő történeteket, melyeknek inkább iránya, hangulata, mint rögzíthető tárgya van. Szép, és filozófikus a *Torso*. Jellemző rá, hogy gondosan munkált, szép felületekkel, szép formákkal rendelkezik, és mindezzel együtt idegenszerű érzést kelt. A vonalai nyújtottak, magasra törnek, van benn egy kevés az emberarcból, a gótikus ívekből, a szárnyas bombákból, és a

korszerű rakétákból is. Úgy tűnik, mintha a fejlődés irányát jelezné, mintha furcsa jóslat, vagy a XX. század jelképe lenne...

A tihanyi kiállításon helyet kaptak Borsos Miklós íróbarátainak, sok vonatkozásban szellemi társainak arcásai, portréi is. Legkifejezőbb talán Szabó Lőrinc drámai arcása, mivel belső, szorongó világa arcvonásaiban feszül. Kifejező, pontos szobor Babits Mihályé, és a művész önarcképe is. Borsos Miklós szellemi arcképéhez tulajdonképpen alapvetően hozzátartoznak irodalmi barátságai, rokonszenve és figyelve a társművészetek iránt. Mindez egy állandó szellemi készenlétet, belső feszültséget, teljességre törekvést jelez. Irodalomszeretetére, bensőséges kapcsolataira jellemző, hogy tihanyi házának kapuoszlopain kőkutya őrködnek, s a kőkutya alatt verssorok. Idézzük Illyés Gyulát:

Nem haragom: alakom
örkődik e falakon.

A falakon belül az olajfűzek és mandulafák árnyékában dolgozik Borsos Miklós, és válik fokozatosan klasszikussá.

BERTHA BULCSU

BORSOS MIKLÓS rajza

Képzőművészet Veszprémben

Úgy vagyunk mi ezzel a várossal, mondotta tanár barátom, mint a négerek voltak az angolokkal, csak akkor tudták meg, milyen kincseket rejt a múltjuk és a földjük, amikor a gyarmatosítók megjelentek. – Célzott pedig ezzel arra, hogy az „idegenek” hamarabb észreveszik a múlt kőben fennmaradt értékeit, mint a „bennszülöttek”, akik nemigen tudják, mit is jelentenek az egyetemes kultúrának mondjuk az Árpád-házi Szent Margit által lakott, vagy a még korábbi – balkáni kapcsolatokra utaló – vörösbarátok kolostorfalai. Ismeret nélkül a múlt nem szólalhat meg, antikvitás iránti érzék híján pedig az ismeret is süketen halad el a régi történelmi emlékek mellett. Pedig Veszprém városa Esztergom és Székesfehérvár mellett a magyar középkorban nem ok nélkül vitte a harmadik város szerepét, és később sem máról holnapra vált méltatlanná ősi múltjához. A XVI–XVII. században magyar végvár a török ellenében egyben a haladó szellemű művelődés egyik központja, még gályarab is került ki kurucérműű prédikátorai közül. Azok, akik a történelem folyamából kiszakítva, itélik meg a várostörténet utolsó 200 évét, rendszerint a klerikális múlt miatt berzenkednek. Érthetően, mivel – többek közt – talán éppen azért is nincs tradíció-tudata a városnak. A múlt emlékét is az egyház ápolta, a maga módján, a saját falain belül, tehát elzárkózva a tömegektől, számukra csak a hitet tartva fenn. Azt a hitet, amelyik nem kételkedik az uralkodó osztály bölcsességében, a gyakorlat bármily ellentmondóan bizonyította is, hogy nincs minden rendben.

De azért a két világháború közt már mozdult a szellem, nyomában annak, hogy a város a XVIII–XIX. században gyorsan fejlődött, az egyszerű emberek zegzugos utcákba települ házai erről éppúgy beszélnek, mint a többnyire dombokra épült középületek, amelyek városképileg is egyik legszebb városunkká avatják Veszprémet. A két világháború közötti korszak utolsó éveiben már itt működött az ország egyik legjobb népfőiskolája, a népi írók haladó szellemében, az egyik vizsgán Móricz Zsigmond is ott ült az elnökségben. Micsoda támadásokat kellett kiállania ennek a népfőiskolának – mai ésszel még elképzelése is merészségnek tűnik.

1948 után a város úgyszólván máról holnapra – Várpalota és Ajka iparvidéke között – a kulturális élet központja lett: a vegyipari technikum mellé vegyipari egyetem és kutatóintézetek is létesültek. Ezzel új fordulóhoz érkezett a város, mert az egyetem már pusztá létével kvalitás-igényt reprezentál. Úgy látszik, hogy nemcsak korszerű tudományt, hanem korszerű műveltséget is közvetít, még hozzá nem is csak a hallgatónak, hanem a város közönségének is. Társadalmi szerepe éppen ezen a ponton válik szemünk láttára művelődéstörténeti jelentőségűvé.

Azonban, mielőtt az egyetemnek ezt a művelődési életre is egyre fokozódó szerepét méltatnám, valamit még előre kell bocsátanom. Milyen látható kulturális értéket kapott a város az egyetem és a kutatóintézetek mellé, amelyek falakon, tereken arról beszélnek, hogy a népért és a nemzetért élők halálukban is megbecsüli a haszonélvező utókor? Vagy ettől a szemponttól függetlenül, egyáltalán, milyen műalkotások kerültek az elmúlt húsz évben Veszprémbe, a szem gyönyörködtetésére, eszmei mondanivalók kifejezésére? De még e tekintetben is inkább csak a szobrokra gondolok, mert ezek ugranak leginkább szem elé. Építészeti értékekről is lehetne beszélni. A múltból *Meggyasszay István* által tervezett s a szecesszió egyik remekéként ismert színház az első, amely Magyarországon tisztán vasbetonszerkezettel épült (1908!). Ligetre néző oldalfalán *Nagy Sándor* nemrég restaurált freskója őstörténetünk egyik kedvelt mondai jelenetét ábrázolja. Tehát az épület kiemelkedő értéke a városnak, nemcsak a színpadán folyó modern drámai előadások miatt – gondoljunk csak Németh László itt bemutatott darabjaira –, hanem építészeti értékeivel is. Mellette mai alkotásként utalhatnánk a vegyipari egyetem és a két kutatóintézet modern épü-

MIKUS SÁNDOR: Táncoló lányka

leteire, de most nem építészetéről van szó. – Ha meg képzőművészt kérünk számon a városban, hogy mást ne is említsünk, a harmincéves korában, 1914-ben meghalt *Csikász Imrével* igazán méltán büszkélkedhet. Lám, található a városban értékes képzőművészeti hagyomány, amelyre építeni lehet. Ha pedig azokra utalok, amelyeket a város az elmúlt húsz évben kapott, úgy látom, a ma emberének éppen nincs oka panaszra. Nem mindegyik alkotás remekmű ugyan, de akár *Mikus Sándor Felszabadulás* (Zászlós fiú) *Fekvői női akt-jára*, vagy *Táncosnő-jére*, akár *Csontos László: Almaszedő lány-ára*, *Kerényi Jenő-nek* a pályaudvarral szemben, a gyógyszerári központ klinkerfala előtt álló *Kigyós nő-jére*, *Andrássy Kurta János: Fiatal pár* c. kompozíciójára, *Somogyi Árpád: Olvasó lány-ára*, *Váradi Sándor: Ifjúsági sportolók* c. alkotására gondolok is, akár *R. Kiss Lenke: Vízöntő lány* c. szobrára, ennyi alkotás mellett ha akad is vitatható értékű, akkor sem kell pironkodnia a városnak. A közeli Inota gyári lakótelepén, ahol 1500 főnyi lakosságot sem számlálunk, viszonylag háromannyi műalkotás látható, mint a 30 000 lakosú Veszprémben, ez bizony így igaz. De amiben Veszprém mégis megelőzi a képzőművészeti alkotásokkal aránylag sokkal jobban ellátott – nálánál sokszorta kisebb lakosságú – Inotát, az valami egész másban található. Mindenekelőtt abban, amit a város tett és remélhetőleg tesz majd a jövőben is – a művészetekért.

Mert mi is történt, ami az elmúlt két évtizedben valóban nem mindennapi jelenség a vidéki képzőművészet történetében? Az, hogy 1963–64-ben elkészült két – kétszoba összkomfortos – műtermes lakás s azokba 1964 őszén a művészek családotól együtt be is költöztek. Ezek a műtermes lakások minden dobverés nélkül épültek, a város egyáltalán nem hivatkozott velük, mégis kielégítik a benne élőknek nemcsak a művészi, de családi igényeit is. Nem úgy, mint Dunaújvárosban, ahol lift nélküli házak negyedik emeletén épült összesen három, egyszobás, konyhafülkés műterem, eleve száműzve a családot, vagy nyomorúságos viszonyok közé préselve a családok művészt, építészetileg pedig iskolapéldájául annak, hogyan nem szabad műtermes „lakást” tervezni és építeni. Veszprém városa bölcsebben járt el: földre telepítette a műtermeket, a fenyőillatú, dolomithegyektől védett völgybe, a Séd patakhoz éppoly közel, mint az Öngyilkosok völgyhídján átvezető nemzetközi műúthoz, amely alól festői városképekben gyönyörködhet az ember. Ez a környezet valóban biztosítja az elmélyült alkotáshoz szükséges feltételeket. A közeli vidámparkba és állatkertbe látogatók a műtermek előtt haladnak el, akarva-akaratlanul találkoznak a művészettel.

Miről is van tehát szó? Arról, hogy Veszprém városa 1964-ben *művésztelepet* létesített s a két művész letelepítése csak kezdete annak, hogy a város s talán a megye is, mint a Bakony–Balaton-vidék egyik központja, történelmi múltjához méltóan akarja megvetni az új kultúra, az új művelődés alapjait. Pár évvel ezelőtt a vaskalapos újságírói szemlélet még azon címen tiltakozott a Képzőművészeti Főiskola hallgatóinak nyári gyakorlata ellen, hogy „ledér” öltözetükkel rontják némelyek erkölcsét. Ennek következtében a vízzel együtt a gyerekeket is kiöntötték a városból, s azóta a főiskola elkerülte Veszprémet. – 1965-ben remélhetőleg a művészjelöltek újra megjelennek a városban s talán közülük évek múltán egyik-másik éppúgy visszakivánczik, mint a hódmezővásárhelyi művésztelepen résztvevők közül is sokan vissza-visszatérnek az „alföldi művészet” Mekkájába.

Itt azonban két kérdés merül fel. Az egyik, mit adnak a művészek a lakás és műterem ellenében a városnak és vajon a város a művészet támogatását elintéztetnek véli-e azzal, hogy lakást ad a művészeknek?

Ami azt a kérdést illeti, hogy a városba költözött két művész, *R. Kiss Lenke* szobrász és *Csizmadia Zoltán* festőművész mit akar és mit tud adni a város társadalmának, arra a néhány hónap alatt végzett munkájuk nyíltan megadja a választ. Honnan kerültek a városba s mit tettek letelepedésük óta?

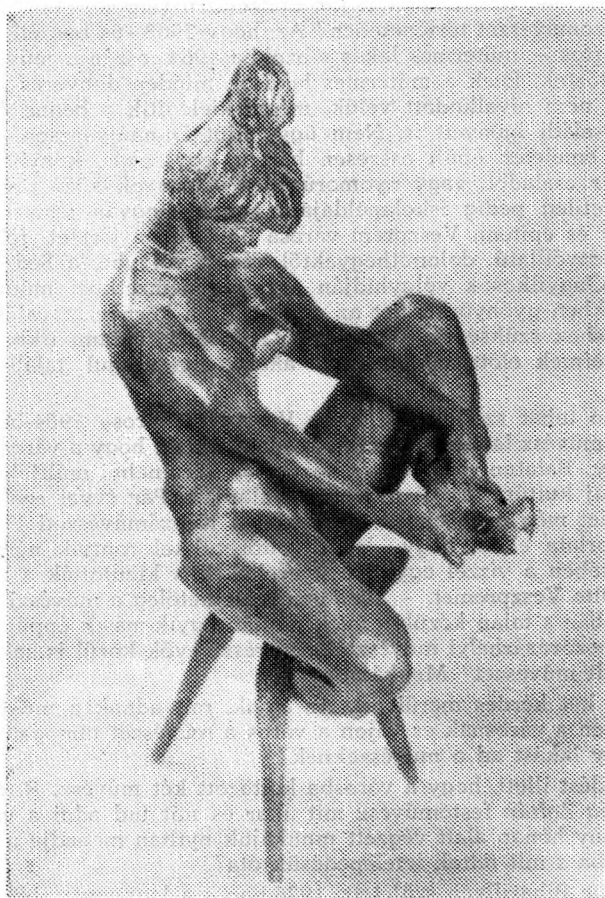
R. Kiss Lenke Biharillyén született 1926-ban s a legmagyarabb költő városában, Nagyszalontán nevelkedett. Kicsi kora óta a rajzolás volt mindene. Viszonylag későn jutott arra a gondolatra, hogy szobrász legyen. Észak-Erdély visszatértekor

Rákospalotára költözött a család, ott textilgyárban dolgozott, majd az 1948-ban alakult képzőművész körbe került. Innen jutott be 1951-ben a Képzőművészeti Főiskolára, ezt Mikus Sándor tanítványaként végezte el 1957-ben.

Vízöntő című szobra 1961-ben díjat nyert s mivel Veszprém város tanácselnökének, Ditrői Józsefnek és a pártbizottsági titkárnak, Kiss Jánosnak a szeme megakadt rajta, nemcsak a szobrot szerezték meg a városnak, hanem magát a művészt is biztatták, ha elkészül az egyik műtermes lakás, foglalja el. R. Kiss Lenke végül is engedett s 1964 novemberében végleg Veszprémbe költözött. Íme az út Biharillyétől, Nagyszalontán át Veszprémig, a magyar királynék városáig, a vegyipari oktatás egyik országos központjáig. *Vízöntő* c. szobra érkezett követként a városba, aztán ő maga is, nem kis bizakodással eltelve a jövőt illetően.

Nem egyedül érkezett, mert ugyanabban az időben foglalta el a másik műtermet *Csizmadia Zoltán* festőművész, viszonylag fiatal fejjel, de máris figyelemre érdemes eredményekkel maga mögött. Őt is Kelet-Magyarország küldte.

1952–1958 között végezte el a Képzőművészeti Főiskolát, ahonnan alapos szakmai felkészültséggel került ki. Mindezt tovább mélyítette az *Altöldei Iskola*: az év jelentős részét tölti a mártélyi Tisza-parton s a vásárhelyi művésztelepen.

R. KISS LENKE: Tüskehúzó

Alighogy betették lábukat a városba, az éppen ájultan vegetáló megyei képzőművészeti csoport – amelyet azóta átcsatoltak Székesfehérvárhoz –, még tudomást sem vett róluk, ők máris levitték a városba az Ernst Múzeumban kiállított „*Stúdió 1964*” válogatott anyagát, majd alig telt el egy hónap, olyan kiállításon mutatkoztak be, amely méltán keltett feltűnést és messzeható visszhangot.

Hogyan sikerülhetett oly fényesen ez a kettős bemutatkozás – amely Csizmadiaék személyes érdeme? Úgy, hogy a vegyipari egyetem rektorában megértő patrónusra találtak. Ő bocsátotta rendelkezésre az egyetem auláját kiállítás céljaira és Csizmadia Zoltánék valóban kitűnő művek lehozatalával, majd bemutatásával bizonyultak a nemes gesztushoz méltóknak.

A *Stúdió 1964*-es java anyagát nagysikerű ankét kísérte, majd ez év márciusában Kiss István szobrászművész közreműködésével rendezett kiállításon Csizmadia Zoltán 38 festményt, R. Kiss Lenke 25, Kiss István pedig 21 szobrot állított ki. A megnyitót Váci Mihály mondta, tehát képzőművészet és irodalom találkozott az egyetemmel a ragyogóan megrendezett kiállításon.

Talán az első eset, hogy egyetem ily közvetlen módon forrott össze művészettel. A Veszprémi Vegyipari Egyetem történetében először nyílt alkalom arra, hogy a hallgatók napokon, heteken keresztül műalkotások között sétálhassanak az egyetemen. Ennek rektora adott fogadást a fiatal művészeknek, s vállalta a patrónus szerepét, mint a mecénás-állam egyik helybéli képviselője, aki mint műértő és gyűjtő, személyesen is érdekelt, ha művészetről van szó, aki nem fordul el a műalkotástól azért, mert azon a magyar iz letagadhatatlan. Azt is bizonyítva a maga személyében, hogy a szakbarbárság a vegyészekre sem kötelező.

A kérdés azonban mégis az: érzik-e a kultúra felelősei, hogy Veszprém és a megye képzőművészeti életében valami új kezdődött azzal, hogy a városba költözött s ott alkotó művészek nem a társadalomtól függetlenül, nem annak hátat fordítva akarnak élni. Sok ezren kaptak lakást Veszprémben, s amellé munkaalkalmat is, a művészek sem érhetik be falakkal, hanem vásárlással, megbízásokkal is biztosítani kell a lehetőséget az alkotó munkára. Ez is feltétele annak, hogy komoly s minden tekintetben nívós művészeti központok létesüljenek vidéken.

BODOSI GYÖRGY

Régi sírversek balatonfelvidéki kisfalvak temetőiben

Balatonfelvidéki falvak öreg temetőiben századévnél régibb veres vagy fehér kőből faragott fölírtas sírokat találni. Itt-ott szöszerint meg kell találni, a régi kőveket annyira benővi a bozót; virágos és virágtalan vadnövények. Néhol gondozott, frissenhantolt sír szomszédságában van a régi. Az ősi és az új halott-tisztelet látható közelsége szemléltetően oktat: ősök és utódok az enyészetben egy porrá válnak. A környező táj szépsége enyhít a bánaton. Ezek a temetők patakok völgyében, nemesvonalú borpincék, érő szőlőfűrtök közelében, vagy éppen a Balatonra tekintő hegyoldal valamelyikén fekszenek, mint ha azok, akk a temetkezési hely kiválasztásánál egykor közreműködtek, a nyugalom örök helyének megválasztására különös gondot fordítottak volna.

A kőtáblákról a felirat ritkán olvasható könnyen. A nehéz lap megbillent, megdőlt, vagy belesüppedt a puha talajba. Le kell térdelni, vagy hasalni, hogy a kereső alkalmas helyzetbe kerüljön a betűzéshez. A vállalkozás így is hiábavaló lehet: a betűk elmosódtak ahogy a kővek mohásodtak-koptak az elszállt évtizedek során. Ha mégis sikerül némelyik felirat teljes szöve-

gének megfejtése, a helyreállított sorok kárpótolnak a fáradságért. Régies, a mainál ízeesebb magyarsággal, olykor verses formában tudósítanak a gyászeseeményről.

A sírvers a költés egyik ősi formája, régiségéről antik emlékek tanúskodnak. Jelentős költők is írtak sírverseket, e műfajban írt műveik többnyire az összes versek függelékébe kerültek. Miért? A sírversnek zömmel az alkalmi költészethez tartoznak, megrendelésre készültek s mint ilyenek nem érthették el a remekművek fokát.

A múlt század magyar irodalmában a legkiválóbb költők művei között is találunk sírverseket. Költőink függőhelyzete az úri-nemesi irodalompartolók ízlésétől, kötelezővé tette, hogy legalábbis a mecénás családok elhunyt tagjait sírversekkel tiszteljék. Ez az alkalmi költészet olyan kiváló költők számára is, mint Vörösmarty és Arany szerény megélhetésük egyik mellékforrása volt. Faluhelyen ma is látványosságzámba menő esemény minden temetés. A múlt századokban az embereknek kevesebb alkalmuk volt a találkozásra, talán ez az egyik magyarázata annak, hogy a temetés szertartása általában ünnepibb jellegű volt, mint ma. A sírköavataás, rendszerint a halál évfordulóján, újabb alkalommá vált a gyászézés együttes kifejezésére. Az eltelt esztendő alatt a sírvers szerzőjének is volt ideje mondandóját a kőlapra alkalmas tömör sorokba foglalni.

Nincs értelme találgatni, kik voltak ezeknek a síriratoknak, verseknek a szerzői. Esetenkint nyilvánvalóan mások. Betűértő, versszerető földművesek éppúgy, mint műveltebb prédikátorok. Minden esetben egyedi alkalomra egyéni hangon, eredetien, a helyzeteknek megfelelően vannak megírva, nem sablonosan, mint későbbi korok giccshangú, mintafüzetekben is árult mesterkelt szövegei. A különös az, hogy ezek a versek nemcsak a „felső” irodalom alkotásaitól, nemcsak a későbbi jellegtelen műköltészettől különböznek, nem hasonlítanak a népdalkutatók által más tájakon feljegyzett olykor humoros, tréfáshangulatú népi sírversekhez sem. Valamennyien közös kultúrvidékről: a balatonfelvidéki kislefalelől származnak. A rájukvésett évszám tanúságai szerint a XVIII. század végétől a XIX. század végéig terjedő századnyi időből. Az irodalomtörténeti szempontból érdekes, de nem jelentős verseknek figyelemreméltó művelődéstörténeti vonatkozásaik vannak.

A Balatonfelvidék nemes-paraszt kislefaleinak e korszakbeli műveltségfokáról sok a helyt nem álló elképzelés. Elmaradott, hanyag, siralmas provinciának írják le ezt a vidéket. Elfelejtik, hogy a XVIII. század közepén született embert alig három emberöltő választja el a törökvilágtól, s csak egy a kuruc-labancok pusztító háborútól. A nép erejéről, élni akarásáról tanúskodnak, hogy már ebből az időből is találunk e tájon fennmaradt stílusos parasztházat, még egészen össze nem dőlt csinos présházat s bennük szépenfaragott barokkos bútorarabokat, gonddal készített faragott és kovácsolt használati eszközöket, sokalakú színes változatos mintájú edényeket. Valamennyi tárgy és eszköz szinte egyedi alkotás, az ittlakók ízlésének, műveltségének bizonyítéka.

A háborúk, vészek sújtotta, a nemzeti és osztályelnyomás záraival elhatárolt nép nem vadult el, megismerte, a maga számára alkalmazta, méreteihez igazította, saját körében élővé tette a korabeli főnemesi barokk-kultúrát. A balatonfelvidéki táj kisparasztharokk kultúrája másfél-két évszázadon át virágzott. Virágzása addig tartott, amíg a városi kultúra hatása, az ipar termékeinek vidékre terjedése meg nem állította és el nem sorvasztotta. Ez a folyamat jelen századunk elején, egyes helyeken a két világháború között következett be. Itt-ott még ma is találni egy faragáshoz, fonáshoz értő valakit, nem iparszerűen dolgozó köművest, aki régi formájú pincét vagy házat tudna csinálni.

A Balatonfelvidék kö kultúrájú tájvidék. A sírkövek, a falusi kőfaragó emberek által kialakított tömbök anyagszerűek, a lapokon elhelyezett díszítőelemek tárgyhozillőek, egyszerűek. Azt bizonyítják, hogy a népi alkotások a maguk erőteljes megformáltságukban felveszik a versenyt a korabeli műalkotásokkal. Az öreg temetőkben málló-mohásodó sírkövek ugyanolyan értékű emlékei ennek az egykor virágzó, elevenen ható paraszti kultúrának, mint a romladozó régi falusi házak és kőpincék, mint a pajtában-udvarokon korhadó faragott padok, mint a padláson felejtett, szemétdombra vetett agyagedények.

A városiakok s köztük épp a kultúra legfelsőbb emeletén lakók, ma már gyakran kutatnak az eltűnt népies múlt emléktárgyai után. Lázas kíváncsisággal másznak fel egy-egy padlásra, vagy ereszkednek le a pincébe, mintha Afrikában vagy Óceániában járnának. Érdeklődésüket megegyszer a gyári ipar egyhangú s gyakran csúnya sorozat cikkeitől kapott „civilizációs csömör” táplálja s fordítja ősi dolgok felé. A közösség maga termelte és használta ezeket

a régi tárgyakat s a csinálás és alkalmazás közössége formálta egyszerűvé, természetesen széppé az eszközöket.

A mai falusi ember, még csak most kezd igazán örülni az ipar jobban csillogó termékeinek, a luxuscikkek birtoklásának. Most kezdi érezni a különbséget a villanytűzhely vagy az olajkályha és a búboskemence között. Méltán nevet tehát a városi ember gyújtószenvédélyén s a lenézésen felül az élelmesebbje legfeljebb tőkét kovácsol belőle. Így cserélnek gazdát a tárgyak. A városi ember örömmel viszi haza az ütött kopott cserepet, amelyet sokszorosáért vásárolt, mint amennyit újkorában megért s boldogan teszi szobájába dísz tárgyként. A falusi pedig a kapott pénzen iparcikket vesz, talán éppenséggel egy csillogó üvegvezét.

A sirfeliratok és versek lejegyzését is hasonló gyújtószenvédély indította meg. Már nincs meg az a kultúrközösség, amely megteremtette, de a kihalt kultúra maradványtárgyai révén még talál utat az elborító civilizáció rengetegében. Valamit megmenteni az enyészettől és visszahelyezni a jelen világosságába nemcsak érdekes feladat, de értelmes is, mert a helyesen magyarázott múlt a jelent is magyarázza. Csodálatos a szőlőművelő nép ereje. S olyan körülmények között nemcsak életfeltételeket teremtett, hanem az uralkodó barokk kultúráramlat jegyeinek átlényegítésével saját általános népkultúrát is. Hogy ez a kultúra milyen élő volt, hogy mennyire alkalmas volt gondolatok, érzelmek kifejezésére, ezt bizonyítják a talált sirversek. Íme néhány belőlük:

1818 18 április.
Trestyen Sofia itt
nyugszik a porban,
de sok jajt irtam le
ezen egy sorban.
Hirtelen lerogyott
szerencsétlen teste.
Élete reggelén
elérte az estve.
Nyugodjál hát ártatlanság a mennybe.
(Szentkirályszabadja)

Itt nyugszik
Viasz Károly
Ki tsak egy napot élt
s a halál irigylvén
életét és ő
menybe kél.
1880 év detz 16
Béke hamvaira
(Alsóörs)

Ez gyá
szos sirha
lom egy jó
öregkorban ki
mult atyánkfi
ját takarítá a
porba kinek ne
ve mig élt Farkas
János vala 69
esztendő ért
midőn meghala
30 ik november
1827 ben

(Felsőörs)

E sirhalom fedi
zárja s pihenteti
Melári Péternek
rothadó tsontjait
Élt 62 évet
De már most jobb éltet tserélt.
Jézusával vagyon szemben
Nőével élt Finta Zsuzsan
nával 42 éveket meg
holt 1850 dik évben

(Lovas)

E sirhalom
földi Nagy Jó
sefnek testét
Mely 8 esten
dóket számlá
la mig éle
Földi oskolá
ból mennyei
be lépe

(Lovas)

Ifju Egyed János teste
melyben Jézusát kereste
nyugszik e sirverembe.
43 éveket élt
de már jobb éltet tserélt.
Jézusával van már szembe

(Nemesvámos)

Itt tépted halál
Széllyel szép virágom
Soha már nem nyílok
ezen a világon.

Pethe Julianna
ki most itt rothadok
nem alszom itt végkép.
Nem! Majd feltámadok.

14 éveket
e világon éltem
de rövid éltemen
örököszt cserétem.
1949 aug 26.-án.

(Balatonarács)

Vándor
ki ez gyászos sirbolt
felett megálsz Horváth
Mihály hideg poraira
találsz ki 18 évet
élt csak s szüleinek
gazdag reményei
hamar eltűntének
1837 eszten
dőben

(Balatonfüred)

Szücs László
Ur testét
fedi ez sötét
bolt Ki hogy m
egholt ötvennyolc
cz Esztendőtt élt
volt. Halandó, szórj
áldást a jó Ur hant
jára Mig így jársz
majd Te is lelkednek
javára

(Balatonfüred)

Itt nyugszik
Szentpéteri Sándor
egy kis korán kidőlt vándor
1 év és 11 hét
határozó életét

Szülőid reménye
öröme és mindene
temettetett el benne
Porai e sir ölében
nyugodjanak szent békében
midőn a szülői kebel
emlékül oszlopot emel
1855 év június 20.

(Balatonszöllős)

Halandó néz e sir
köre Sebők Eszter
emlékére ki porhant
jaim közt nyugszom
a feltámadást itt várom
Hirtelen történt halálom
24 éveket látam
Csapó Imre jó férjem
mel hét esztendőt töltöt
tem el. Nints már szívem
félelemre nézni sirom
fenekére
Megholt június 13 dikán
1879
Béke hamvaira

(Nagypécsely)

Pákozdi Gábor
hamvai
Megholt 1857 év máj 6-án
Élt 36 évet
Hű férjének sirján a nő
és az elárvult gyermekek
a gondos hű édesatyának
korán hunytán kesergenek
Az itt porló elhunyt felett
minden ember áldást rebeg
Aludd csendesén álmodat
sötét a sir de éjjelét
a boldog örök életnek
ragyogó napja váltja fel.
Dicsőbb lét szép hajnalára
ébredj Jézus szent szavára.

(Balatonudvardi)

TÓTH DEZSŐ: *A JELENKOR hét hónapja*

KOLTA FERENC: *Húsz év ifjúsági irodalma II.*

KERESZTURY DEZSŐ: *Évek, madarak...*

BATA IMRE: *Látások énekese*

VÁRKONYI NAGY BÉLA: *Versekkel a teljes emberért*

SZEDERKÉNYI ERVIN: *Portrévázlat Bertha Bulcsuról*

TÓTH DEZSŐ

A JELENKOR hét hónapja*

1964 október – 1965 április

A folyóirat elmúlt jó fél esztendejének közös átgondolását egyrészt az új szerkesztés indokolja, másrészt az, hogy előtérbe került általában az irodalmi, kritikai folyóiratok szélesebb kitekintésű, közéleti folyóiratokká való átformálásának feladata. Elöljáróban is elmondhatjuk: a folyóirat ideológiai egyensúlya helyreállt, nem tapasztalhatók szerkesztésében olyan eszmei engedmények, amelyek – mint korábban – jellemző tendenciává összegeződnének. S ez nem amolyan „negatív” eredmény csupán: a szépirodalmi anyagon belül, főként a prózában színvonalemelkedéssel is együttjárt. S ha még korántsem kielégítő mértékben, de javuló arány, jó kezdeményezések erejéig a szerkesztőség a szélesebb kitekintés, közéleti kérdésfeltevések útján is jelentősen előrehaladt. – Ami – leginkább is a színvonal tekintetében – stagnálást mutat, az az elméleti kritikai anyag, és a társművészetekkel való foglalkozás.

A folyóirat szépirodalmi anyagában főként a novellák, elbeszélések színvonalasak, s ez annál inkább figyelemre méltó, mert a szerkesztőségek országszerte éppen a jó széppróza hiányáról panaszkodnak leginkább. Figyelemre méltó azért is, mert főként itt rajzolódik ki a JELENKOR sajátos törekvése, az a változatlanul vállalt célkitűzés, hogy a „korszerű” szocialista irodalmat művelje. Bár az olyan jelzős szerkezet, hogy „korszerű szocialista” valamelyes tautológiát is rejt magában – az írásokat olvasva érthetővé válik, miről van szó. Nagyjából arról a törekvésről, hogy az elvontabb, nagyobb általánosításra, erőteljesebb gondolati hatásra, sűrítésre lehetőséget adó eszközöket, módszereket a próza szocialista tartalmak kifejezésének szolgálatába állítsa. Ha a szocialista realizmust különböző megoldási lehetőségeket és gyakorlatokat szintetizáló módszerként értelmezzük – s jelenlegi ismereteink alapján ez látszik helyesnek –, e célkitűzésnek semmi „elvi” akadálya nincs. – Sőt éppenséggel az ilyen természetű és kétségkívül szocialista sugallatú művek léte jogosított fel a szocialista realizmus ilyen értelmezésére. Persze minden a gyakorlattól függ – mindenfajta újszerű, sajátos megoldásnak az ad létjogosultságot, hogy valamely tartalmat leg-

* Vitaindító előadasként hangzott el 1965. április 8-án Pécsen, a JELENKOR kibővített szerkesztőségi értekezletén.

optimálisabban csak így – és nem másként – lehet s kell megformálni, kifejezésre juttatni.

Ha a JELENKOR szépprózai anyagát ennek alapján nézzük, a mérleg kétségkívül az eredmények oldalára billen. *Thiery Árpád*: Alcser sorsdöntő éjszakája című írása ama sokat emlegetett, „mindent végigélt” nemzedék megpróbáltatásait s ugyanakkor önfeláldozó hűségét, e nemzedék felszabadulás utáni történelmünkkel összeforrt sorsát egyenértékűen fejezi ki az absztrakt-szimbolikusba hajló szerkezettel és nyelvvel. A felettébb komplex tartalomnak művészileg tömör, ökonomikus kifejezése valóban igényli itt az ilyenfajta megoldást. (Kár, hogy a novella nem a ma, hanem az ellenforradalom tegnapijának távlatából méri fel a nemzedék sorsát, s így a hűség és helytállás már kissé időszerűtlenül kap tragikus-heroikus színezést.) *Lázár Ervin*: Játék álarcban című fantasztikus-szimbolikus tézis-novellája is jó és jogosult: a forma a konvencionálisnál hatékonyabban (vagy legalábbis ahhoz képest eredetien) érteti meg az individualizmus társadalom-, s ennek révén gyilkos emberellenességét. Ha jelentésében nem is egyértelmű, de az elvont ábrázolás művészi lehetőségeit meggyőzően bizonyítja *Bertha Bulcsu*: Hajók, emberek, nyár című elbeszélése is, amely – hasonlóan más írásaihoz – a balatoni táj, légkör varázsát a korlátlan szabadság és a megkötött társadalmi élet gondolati, erkölcsi dilemmájának érzékletes megközelítésére használja fel.

Ez a sajátos – és folyóirataink közül kétségkívül a JELENKOR-ban otthonra találó próza-törekvés ott és akkor válik modorossá, ha nincs vagy nem kielégítő mögötte a tartalmi indok. *Karcsai Kulcsár István*: Árva ló című novellájában a ló-szimbólum a nekikeseredett népművelő alakjához, helyzetéhez mitsem ad hozzá – s csupán az érdekesen felvetett reális probléma hangulatos „elkenéséhez” vezet; *Békés Sándor* egyébként ugyancsak jó és aktuális kérdésfeltevésű novellájában (Végig a sikátoron) is fölösleges az „árnyak” sejtelmes megjelenítése s a filmekben is már giccsesen ható öngyilkos autózás sablonképe. *Thiery* másik novellájának (A legfontosabb nap) szimbolikája is helyenként azért modoros, mert közvetlenül jobban megragadható mozzanatokot is az absztrakt ábrázolás szintjére erőltet.

Ha ez a tendencia jellemzi is a próza rovatot – igen helyesen –, ez korántsem jelent kizárólagosságot. A prózai anyag országosan is figyelemre méltó színvonalához messzemenően hozzájárulnak olyan sikerült írások, mint *Mocsár Gábor*: Kockázatók-ja, *Végh Antal*: A Murvay féle tüzes-e, *Simon Emil*: Egyforma jegenyék-je vagy *Rákosi Gergely*: Talizmán-ja. S a próza rovat sokhangúságát dicsérik az irodalmunkban ma vajmi ritka, könnyedebb hangvételi, tegnapot és mátt résztvevő humorral, szelíd derűvel szembeesítő életképek, mint *Tatay Sándor* kitűnő A vájár és a sellő című elbeszélése, *Végh Antal* és *Pesti János* különböző témájú, de rokon hangvételű életképei (Erdei föld, virágföld, Esküvő).

A lírai anyagot – természete szerint – nehéz áttekinteni, s nehéz – hiszen sok szerzőről, sok versről van szó – érdemi konzekvenciákat levonni. Mégis: ami szerkesztését illeti, úgy tűnik, a rovat az eddigieknél jobban épít a valóban dunántúli költőkre – idősebbekre s fiatalabbakra egyaránt – s ennek ellenére a korábban még joggal emlegetett „pannon” provincializmusnak nincs nyoma. Ugyanakkor csökkent a „meghívott” költők száma – s pl. az Alföld lírájával összehasonlítva szemmel látható ilyen esetekben az igényesebb szelekcióra való törekvés. A verseknél nem érezhető valamilyen sajátos esztétikai ízlésbeli orientáció. Ami a színvonalat illeti: átlaga valamivel magasabb, mint az Alföld-é, de kiugróan jó versekkel ritkán találkozunk. Az Alföld-ben talán több a „gyenge”, esetleg engedékenyen közölt vers – sajátos módon ugyanakkor több „szép” verset találni benne. – Aminek közlését nem értem, az egyedül *Takács Tibor*: A nápolyi halpiacon című verse. A konkrét körülményeket nem ismerő olvasó számára úgy hat, mint egy disszidens felettébb félreérthető ujjongása.

Az elméleti kritikai érdekű cikkek, tanulmányok, s maguk a recenziók meglehetősen ellentmondásos képet nyújtanak. Elismerésre méltó a szerkesztőségnek az a

törekvése, hogy az egyes műbírálatokon túlmenően teljes pályaképeket, írói portrékat adjon. A tárgyalt időszakban ilyen összefoglaló jellemzés látott napvilágot *Galgóczi Erzsébet*ről, *Sánta Ferenc*ről (Gondos Ernőtől), *Szakonyi Károly*ról (Taxner Ernőtől), *Csanádi Imréről* (Takáts Gyulától), *Simon István*ról (Várkonyi Nagy Bélától). Ha akad is bennük egy-egy vitatni való gondolat, értékelés (mint Galgóczi: Nádtetés szocializmus c. riportjával kapcsolatban az állásfoglalás megkerülése, Sánta Ferenc Ötödik pecsétjének és a Húsz órának szerintem téves összekapcsolása, Szakonyi Életem Zsóka című drámájának meg nem értése stb.) – összességükben messzemenően hozzájárulnak szocialista irodalmunk megismertetéséhez, a helyes összkép kialakításához, általában felszabadulás utáni irodalmunk mind sürgetőbb szintetikus összegezésének megalapozásához. Külön fel szeretném hívni a figyelmet *Várkonyi Nagy Béla* Simon Istvánról szóló portréjára, amely bőven nyújt életrajzi adatokat is. Ez egyrészt „megfizethetetlen” az irodalomtörténetírásnak s az utókornak. De talán még fontosabb módszertani szempontból. Az ember végül is nemigen érti: miért, hogy ha valamely régebbi kor írójáról az irodalomtörténész beszél, akkor – a mű megértése szempontjából is – nélkülözhetetlennek tartja feltárni az alkotó személyes körülményeit, osztály és réteg hovatartozását, személyes életútjának fordulatait stb. –, ha viszont kritikus ír élő íróról s főleg fiatalabbról – még teljes pályakép felmérése esetén sem ad (nem beszélve az egyes művekről) valamelyes életrajzi megközelítést. Persze a kortárs közvélemény számára sokminden „adott” – ez azonban főleg a társadalmi történelmi szituációra érvényes. Az író személyes körülményei (honnan jött, faluból-e, városból-e, az ország mely részéből, mit végzett, volt-e katona, mivel foglalkozik stb., stb.) azonban ma is a kritika által feltárandó tényezők, hatóelemei a műnek, s elméletünk materializmusa megköveteli a mű ilyen szempontból történő megközelítését is. (*Várkonyi Nagy Béla* különben ugyanezt a jó módszert alkalmazza Vasvári István kötetéről szóló bírálatában is.)

Ha egyelőre talán nem kapta is meg az országos visszhangot, joggal tarthat arra igényt a JELENKOR-nak az ifjúsági irodalomról *Kolta Ferenc*: Epilógus és prolóógus című tanulmányával és *Seres József* hozzászólásával indított vitája. Lehetetlen nem látni, hogy a kérdés nagy jelentőségéhez mérten mennyire elhanyagolt s mennyire kívül esik – elméleti és kritikai szempontból egyaránt – az irodalmi közvélemény érdeklődésén.

A portrék és az ifjúsági irodalom kérdéseinek felvetése mellett jó műbírálatok is vannak (*Kolta Ferenc*é Sötér István könyvéről, *Bozóky Éváé* Szabó Magda: Danadák, *Seres József* Lengyel József: Elévült tartozás, *Bögel József* Cseres Tibor: Hideg napok című művéről stb.) Az elméleti-kritikai rovatok színvonala azonban egészében nem kielégítő. Ha portrék vannak is – irodalmi jelenségek, összefüggések feltárására nemigen – pontosabban egyáltalán nem történt kísérlet. A szerkesztőség – csak átmenetileg megbocsátható bűvészkedéssel – ezt leplezni is igyekszik: a Krúdy világa című egyébként könyvtári forgalomba nem került dokumentum kötet ismertetését éppúgy a nagyobb igényű Jegyzet-rovatban helyezte el, mint A detektívregény esztétikája sokat ígérő címével *Kolozs Pál* könyvének egyszerű ismertetését. – Elméleti érdekű tanulmányok csak a verstan, illetve a költői nyelv és formaalkotás köréből vannak (*Nemes Istváné* Radnóti-ról, Péczely Lászlóé a magyaros verselés modern lehetőségeiről), ezek azonban – ha mégoly érdekesek, színvonalasok is – nem pótolhatják a tágabb összefüggések elméleti érdekű feltárását. Az is az e téren jelentkező nehézségekre vall, hogy az ez évi második számban elmaradtak a könyvkritikák. A *Dersi Tamás* és *Basch Lóránt* közt Mikesnek, illetve Babitsnak a Baumgarten-alapítvány körüli szerepéről kibontakozott vita viszont – eltekintve most a kérdés érdemi részétől – egyszerűen terjedelmét tekintve aránytalanul nagyra méretezett.

A szerkesztésben megmutatkozó szimptomatikus zavarok mellett – ha korántsem összegeződik ez jellemző hibatendenciává – az alkalomszerű ideológiai bizonytalanság is e téren jelentkezik. *Csányi László*: Minőség és korszerűség című – sok szempontból színvonalas tanulmánya – pl. teljesen elvontan kezeli a kérdést, s a kapita-

lista és szocialista társadalomban felvetődő – csupán látszatra analóg – jelenségek megítélésében egyáltalán nem veszi figyelembe a különböző társadalmi rendszerek állapotát és lehetőségeit. *Angyal Endre* Bata Imre: *Ívelő pályák* című tanulmánykötetének elvi-tartalmi problémáit nem veszi észre; *Taxner Ernő* Illyés Gyula: *Ingyen lakoma* című kötetéről a szimpla elragadtatás hangján, teljesen kritikátlanul ír.

Ha a folyóirat szerkesztését a kívánatos közéleti kiszélesítés, az irodalomcentrikus jelleg feloldásának szempontjából közelítjük meg – a szemmel látható törekvésen túl kétségtelenek az e téren elért eredmények is. Az Alföld-ben igen szerencsésen megvalósított átformálást ugyan a szerkesztés még nem tudta elérni, közéleti kérdéseket és a társművészetekkel kapcsolatos problémákat szélesebb hatással, visszhanggal egyelőre nem tudta felvetni. Az útra azonban – amely ha fáradságos is, de előbb-utóbb hatékony eredményt hoz –, kétségtelenül rálépett. Mutatja ezt mindenekelőtt az idén megindult *Hűsz év* című rovat – ezen belül is elsősorban *Morvay Gyula*: *Újjáéledés* Zalában című folytatólagos történelmi riportja, amely valóban „irodalmi” –: jellemzően megválasztott képeket, jeleneteket felvillantva idézi nehézségeivel, bizakodásaival és harcaival a multat; szellemesen tagolt szerkesztésével, olvasmányosságával az ilyenfajta írások új megoldási lehetőségeire ad példát. *Ordas Iván*: *Képek Kemenessömjénből* című tanulmánya – történelmi visszpillantással, életforma jellemzéssel, komplexen és olvasmányosan tárja fel a község kulturális életét; *Kolta János*: *Baranya népesedéséről* szóló tudományos módszerekkel készült tanulmánya – bármennyire kritikus hangú is – nem hat impresszionisztikusan, és konstruktív javaslatokkal is él; s figyelemre méltó a barcsi Vörös Csillag Termelőszövetkezet történetének lelkiismeretes feldolgozása *Benke József* tollából. – A jó kezdeményezések, ötletek, jól kiválasztott témák feldolgozásai – s ez az átmenet elkerülhetetlen nehézségei közé tartozik – olykor megformálás, megfogalmazás szempontjából nem ütik meg még a színvonalat. Akadnak rossz értelemben vett tájékoztatók önmagukban fontos, érdekes közéleti kulturális kérdésekről.

A kiszélesítésre való törekvés megmutatkozik a társművészetekkel való foglalkozásban is – bár néhány jó kezdeményezéstől eltekintve – egyelőre valóban inkább csak „foglalkozásról” van szó, mintsem arról, hogy a folyóirat érdemi fóruma lenne a többi művészetnek. Mindenesetre az általános feladattal éppúgy egybevág, mint a felszabadulás huszadik évfordulójával *Sarkadiné Hárs Éva*: A pécsi képzőművészeti élet húsz éve című nagyigényű tanulmánya, s kitűnő – népművelési esztétikai-nevelési feladatot is jól ellátó, eredeti vállalkozás *Szij Rezső* Képzőművészeti órájárata, amely a tárgyalt időszakban Dunaújváros és Inota nyilvánosan elhelyezett képzőművészeti alkotásait „fedezi fel” a szélesebb közönség számára. – A pécsi színházzal mintha kampányszerűen foglalkozna a folyóirat. (Az 1965-ös 1. számban egyszerre négy kritika jelent meg előadásairól, a 2. számban egy, majd a folyamatosság megszakadt, mint ahogyan 1964 folyamán sem találkozni a színházat vagy a balettet érintő cikkel.) Esetlegesnek hat az is, hogy a fővárosi bemutatók közül éppen és csak *Füst Milán IV. Henrik-éről* írt a folyóirat, aminthogy – akár az Alföld-nél – itt is feltűnő, hogy a tájegység képzőművészeti életének figyelemmel kísérése mellett országos érdekű tárlatokról nem tájékoztattott, ugyanígy az országos érdekű zenei eseményekről sem – azzal a különbséggel, hogy e téren a regionális zenei élet kérdései sem igen kerültek elő.

A képzőművészeti kritikában egyébként ideológiai következtetlenség is akad: míg az 1965. 3. sz. 254. lapján közölt bírálat *Derkovitsot* és *Aba Novákot* valamely elvont humanizmus közös nevezőjére hozza – ugyanezen szám 259. lapján egy másik cikk – helyesen – bírálja a kritikátlan *Aba Novák-kultuszt*. – Mindenesetre Pécs közismerten gazdag művészeti, kulturális élete messze több alkalmat adna arra a JELENKOR-nak, hogy általános művészeti fórummá váljék, s arra is, hogy támaszkodva a könyvtár, a múzeum, de az orvostudományi egyetem, s más tudományos intézmények munkásaira, sokoldalúbban közelítse meg a város és vidéke kulturális, tudományos életét, vesse fel az oktatás és népművelés kérdéseit.

A folyóirat „hagyomány” rovata megcsappant (kizárólag Sós Endre Bölöni Györgyről, Radnóti Miklósról szóló ténygazdag visszaemlékezései szerepelnek) – nemzetközi kitekintése viszont elég széles. Természetesen a hagyomány rovatot nincs értelme erőltetni – bár a progresszív tendenciák további feltárása mellett akad nem egy maig bírálatra szoruló (pécsi, dunántúli) rossz örökség is. – A kitekintés sajátos módon elsősorban képzőművészeti érdekű s főként Jugoszláviára orientálódik (három képzőművészeti beszámolót is olvashattunk jugoszláv tárlatokról, illetve az ottani képzőművészeti életéről), de képet kapunk a lengyel és angol színházi világról s egy – ugyan kissé száraz, de jól tájékoztató – áttekintést az 1945 utáni keletnémet irodalom fejlődéséről is. Ha a Horizont cikkeit összesítjük, mégis az a benyomás támad az olvasóban: nem túlságosan esetleges-e a rovat összeállítása, s a „kintjártak” beszámoló helyett nem volna-e ökonómikusabb – egyik szocialista ország irodalmi, művészeti életének átgondoltabb, sokoldalúbb bemutatására, mint főfeladatra törekedni.

Nyomatékkal hangsúlyozva a fentebb részletezett és kétségtelen előrehaladást, annak további kibontakoztatása érdekében szükséges a folyóirat érdeklődési körének az eddiginél következetesebb kiszélesítése. Rendszeressé lehetne tenni a pécsi – de általában a dunántúli – színházak előadásaira való reflektálást, meg lehetne szólaltatni rendezőket, színészeket, helyet adni közönség-visszhangnak; arányosan helyet kell biztosítani az eddig elhanyagolt zenei életnek és a legfontosabb alkotások erejéig – a filmrecenzióknak is. A viszonylag erősebb képzőművészeti rovatot pedig országos horizonttá vá lehetne szélesíteni. A pécsi (dunántúli) értelmiség szélesebb rétegeire támaszkodva sokoldalúbban lehetne felvetni a regionális közélet – nyilván országos érdeklődésre számot tartó, általános tanulságokkal is szolgáló – kérdéseit, a termelőszövetkezetekét éppúgy, mint Pécs városáét, a falu oktatási, népművelési gyakorlatának problémáit éppúgy, mint a városokét stb.

Az irodalom- (általában művészet-) elmélet és kritika színvonalát a főiskolára és kulturális, művészeti műhelyekre támaszkodva, a szerzői bázis kiszélesítésével lehetne emelni, törekedve az irodalmi-művészeti jelenségek elméleti érdekű feltárására, különös tekintettel a szocialista realizmus korszerű értelmezésének kimunkálására.

E legfőbb korrekciók, feladatok megvalósítására a korábbi szerkesztéssel szemben eddig elért kétségtelen eredmények megnyugtató garanciát adnak.

KOLTA FERENC

Húsz év ifjúsági irodalma

(1945–1965)

II. rész

A fordulat éve után döntő változások következtek be az ifjúsági irodalomban is. Természetesen nem azonnal. 1948-ban viszonylag nagyon kevés regény jelent meg, ezeknek is egy része a régi típusú leányregényhez tartozik. Ebben az esztendőben még jelentek meg könyvek a Szív kiadásában (Orbán Miklós: *Marcell és a kis káptalan*, valamint *Külvárosi legenda*) és a Ferences Missziók kiadásában is (Csengery Ilona: *Rongybaba és Kócvitéz*). A változást azonban már jelzi az első úttörő-témájú könyv megjelenése (Hajnal Anna: *Előre, kis úttörők nagy köztársasága*), valamint az azóta újból kiadott, 1848-as forradalmi hagyományainkat helyes szemlélettel megvilágító, jó nevelő hatású történelmi regény, Geréb László: *Galamb Miska kalandjai* c. műve.

A változást az 1949. esztendő még jobban tükrözte. Igaz, a felszabadulás óta eb-

ben az évben jelent meg a legkevesebb új magyar ifjúsági mű, ezek azonban kevés kivételtől eltekintve már mai tárgyúak és részben az úttörő élettel kapcsolatosak (Ábel Péter: *Úttörővasút*, Fehér Klára: *Az „Előre”-őrs pályát választ*). Jelentős volt, hogy az újjászervezett írószövetségben új szakosztályként megalakult az ifjúsági irodalmi szakosztály.

A „fordulat éve” az ifjúsági irodalomban valójában az 1950-es esztendő. A szovjet példa megismerésével egyre nyilvánvalóbbá vált az ifjúsági irodalom óriási jelentősége. A párt vezetői is magukévá tették ezt az ügyet, és ismételten is felhívták az írók figyelmét az új típusú ifjúsági irodalom megteremtésére és kibontakoztatására. A Népművelési Minisztérium pedig ebben az évben elhatározta, hogy az ifjúsági irodalom támogatására negyedévenként prémiumot oszt a legjobb művek szerzőinek, és rendezi az írói tiszteletdíjak kérdését. Végül: igen nagy jelentőségű volt, hogy a könyvkiadás 1948-ban történt államosítása után, 1950-ben az államosított könyvkiadókat feladatköreik szerint csoportosították s még ebben az esztendőben megalakulhatott az Ifjúsági Könyvkiadó Vállalat. Azóta van külön gazdája Magyarországon az ifjúsági irodalom különleges szakértelmet kívánó kiadásának. 1951-ben az első írókongresszuson már az ifjúsági irodalomról is szó esett. Darvas József ugyan keveset beszélt róla bevezető előadásában. Fehér Klára hozzászólásában azonban rávilágított nemcsak az eredményekre, hanem a hibákra és ezek okaira is. A felszólalás jelezte, hogy bár sok mű jelenik már meg, a nehézségek, a bajok és a problémák is meg sokasodtak.

Jellemző volt ez az elméleti és a kritikai tevékenységre is: öröndetes szenvedéllyel lángoltak fel a viták, de nem voltak megnyugtatók az eredményeik. Az Ifjúsági Könyvkiadó Vállalat mindjárt megalakulásának első hónapjaiban több szovjet művet jelentetett meg. Írók és kritikusok előtt – a szovjet példa megismerése nyomán – egyaránt nyilvánvalóvá vált, hogy az ifjúsági irodalom nem szükségszerűen művészileg igénytelen irodalom, de egyik alapvető sajátossága a pedagógiai aspektus. Mindennek részleteivel kapcsolatban azonban számos téves nézet is kialakult. Abból pl., hogy a jó ifjúsági irodalom a felnőttek igényeit is kielégíti, és hogy számos kitűnő mű a felnőttek irodalmából vált ifjúságivá, némelyek azt a következtetést szűrték le, hogy külön ifjúsági irodalomra nincs is szükség. Ezt vallotta pl. Bóka László az írószövetség egyik vitáján. A szovjet ifjúsági irodalom ezzel szemben azt példázta, hogy a fiatalok lélektani sajátosságainak megfelelő, külön ifjúsági irodalomra égetően szükség van. Természetesen ez legyen olyan művészi értékű, hogy a felnőttek is szívesen olvassák.

Még több félreértés adódott az ifjúsági irodalom pedagógiai aspektusának kérdésében. Abból, hogy a szépirodalom a pedagógus egyik leghatásosabb segítőtársa lehet, sokan azt a következtetést vonták le, hogy az ilyen művek legfőbb, szinte kizárólagos funkciója a közvetlen tanítás, okítás. Hegedüs Géza 1952-ben *Ifjúsági irodalmunk feladatai* c. cikkében pl. leszögezi: „Az ifjúsági irodalom esetében a nevelő célzat mellett az oktató feladat is nélkülözhetetlen.” A továbbiakban kifejti, hogy az ifjúsági műnek az iskolai tananyagot kell kiegészítenie. 1952 áprilisában az írószövetség vitáján is ezt a nézetet fejtette ki, s ennek az elvnek a szemüvegén át írt recenziót Teknős Péter *Ezerszínű kincs* c. művéről stb. Mindez ismét csak a régi hibára, az újmutogató okitgatásra csábította az írókat. Mihályi Gábor kritikai írásában megdicsérte Hegedüs Gézát, hogy *Az erdőntúli veszedelem* c. könyvében „az események értékelését nem bizza az olvasóra, hanem azt maguk a szereplők végzik el.” (Csillag, 1951. 382–384. l.) A művészi alkotásokban azonban nem kell a szereplőknek az eseményeket értékelniük; ezeknek önmagukban is meggyőző erejűeknek kell lenniük. Belinszkij így intette az ifjúsági írókat: „Ne érveljetek, hanem ábrázoljatok.”

A szovjet példa nyilvánvalóvá tette az ifjúsági irodalomban rejlő nevelő értéket is. De a nevelő hatásnak is úgy kell érvényesülnie, hogy az író az életet sokoldalúan és színesen ábrázolja, s ezzel kelt a fiatalokban nemes érzelmeket, ad az ifjú olvasóknak eszményeket, valósítja meg a tudatos pedagógiai szándékot.

A szovjet műveket jellemző tudatos tendencia hatás különösen az ifjúsági mű hő-sével kapcsolatban adott félreértésekre okot. Szüdi György már 1951-ben elvileg helyesen állapítja meg, hogy „itt elsősorban a pozitív hős a döntő tényező.” (Irodalmi Újság. 14. sz. 7. l.) Ezt azonban sokan úgy értelmezték, hogy mondvacsinált, túleszményített figurákat kell ezekben a művekben szerepeltetni. Jellemző példáját tartalmazza ennek a felfogásnak Fehér Klára: *Az iskola ábrázolása az ifjúsági irodalomban* c. cikke. (Csillag, 1952. 487–494. l.) Ebben többek között ilyeneket ír: „A mi ifjúsági irodalmunk hőse csak olyan fiatal lehet, aki tanulásban és tudásban példát mutat társainak. A mi ifjúságunk megveti azt, aki sugásból él, vagy aki a „sugással”, tehát közönséges csalással akar társán segíteni. Éppen ezért a mi ifjúsági irodalmunk hőse is csak az lehet, aki nem sug és nem csal, hanem „néma hősiességgel”, tanuló-párként, úttörőmódrá, magyarázattal, együtt-tanulással segíti lemaradó társait.” Így kerültek korabeli regényeinkbe olyan minta úttörők, amilyenek csak az írók képzeletében éltek. És így történt meg, hogy az Ifjúsági Kiadó egyik lektora Pantyelejev: *Két béka* c. meséjének magyar kiadását azért nem javasolta, mert „a béka nem lehet pozitív hős.”

Természetesen nemcsak az elméleti írásokban, de a szépirodalmi művekben is sok volt a téves út, a hibás kísérlet.

Különösen problematikusak, bár egyben a későbbi fejlődés számára rendkívül hasznosak is a gyermekek, az úttörők életét ábrázoló művek, az ún. úttörő-történetek, úttörő-regények. Egyrészt nagyon örvendek, hogy ilyenek születtek. Ez a műfaj jelzi az új törekvéseket, az új típusú, mai témájú, gyermeki hősöket szerepeltető, az általános iskolai tanulókhöz közel álló, számukra különösen sokat mondó ifjúsági regény megteremtésére. A jó szándék azonban ebben az időszakban igen gyakran nem valósult meg helyesen.

A 10–14 éves gyermek pl. szereti a kalandosat, természetes igénye a cselekmény fordulatossága, izgalmassága, a kiélezett helyzetek feszültsége. Ennek az igénynek a kielégítését össze akarták kapcsolni a politikai nevelőmunka érvényesítésével, s ez önmagában helyes célkitűzés volt. A gyakorlatban azonban újból és újból úgy próbálták megvalósítani, hogy azt ábrázolták, hogyan lepleznek le iskolásgyermekek kémeket, szabotőröket, fasiszta gyilkosokat és egyéb ellenséges elemeket. Nem gyermeki „hőstetteket” visznek tehát véghez, nem a gyermekélet valóságának kalandjait élik át, hanem igen gyakran az államvédelmi hatóságok feladatait oldják meg, és nem egyszer az író olyasmiről avatja hőökké őket, amiért éppen büntetést érdemeltek volna.

Az első úttörő-témájú ifjúsági regény mindjárt ilyen volt. Hajnal Anna: *Előre, kis úttörők nagy köztársasága* c. regényének gyermekhősei becsapják a szülőket, elszöknek Csillebércre, hogy segítsenek az úttörővasút építésében. Az erdőben találkoznak két bujkáló fasiszta gyilkossal, értesítik a rendőrséget, s másnap az újság közli a fényképüket. „Így hát hősök lettek. Híresek. Hasznosak is, mert megszabadították az országot két bujkáló gyilkostól” – olvassuk a regényben.

Ács Kató: *Győznek a Barót fiúk* c. regényének gyermekhősei ugyancsak elszöknek hazulról, hogy kémeket leplezzenek le, a tanító tetten éri őket, de büntetés helyett újabb hasonló feladatokat ad nekik. Polgár István: *Töretlenül* c. könyvének úttörői robbanóanyagot rejtegetnek, idejüket nyomozással töltik, és az író jövőtárból ugyancsak hőökké válnak. Ellenséges elemeket ismernek fel Nagy Zsuzsa: *Nem hőstett?* c. művének gyermekfőszereplői is, ezúttal történetesen a klerikális reakció ügynökét leplezik le. Hárs László: *Berki Annus két napja* c. művében pedig egylopás tettesét nyomozza ki a főhős.

Ezek a regények a bűnügyi históriák ismert fordulataival kötik le a gyerekeket, és olyan tevékenységre irányítják figyelmüket, amelyekhez a gyermekeknek valójában nincs közük. Hamis eszményképeket vetítenek az ifjúság elé: arra csábítják a fiatal olvasókat, hogy iskolabajárás, tanulás helyett szökjenek meg hazulról, kutasanak kémek, szabotőrök és gyilkosok után.

Ezek a gyerekek gyakran egyébként sem gondolkodnak és éreznek gyermeki módon. Nagy Zsuzsa: *Nem hőstett?* c. művében pl. a gyerekek nevelik meg szüleiket, akik nem értik a korabeli továbbtanulási kampány jelentőségét. Benkő Kati, a rajvezető megindítja a harcot a szülők meggyőzéséért, s az úttörő pajtások az akadékoskodó szülőket valóban sorban meg is győzik. Közben a klerikális reakció mesterkedéseit is leleplezik, és év végén minden tanuló kedve szerint tanulhat tovább. Így tcrzulnak el az ilyenfajta regényekben a pedagógiai problémák, és kapnak torz ábrázolást a gyermekfigurák is.

A társadalmi valóság meghamisítása sem ritka jelenség. Tipikusan fejeződik ez ki a regények hurrá-hangulatában. Az emberek tejben-mézben fürdő Kánaán boldog lakói, az ellenséget könnyűszerrel nevetségessé teszik és leleplezik, s ha néha természeti katasztrófák vannak is, mint pl. árvíz, jönnek a „demokratikus nők” meg a „Nemzeti Segély” asszonyai, intézkedik Rákosi vagy Gerő „pajtás”, és máris minden rendben van. (L. pl. Hajnal Anna idézett regényét vagy Abel Péter: *Úttörővasút* c. könyvét stb.)

Mindez természetesen nem vonatkozik egyforma mértékben minden korabeli úttörő tárgyú ifjúsági regényre. Az első sikerültebbeket Gergely Márta írta. *A mi tanítónk* c. könyvének pl. igen jó az alapötlete (hogyan győzi le az új nevelő az el-távozott tanítóért rajongó gyermekek ellenszenvét), a tanító és a tanítvány helyes viszonyának érzékeltetésével pedagógiai szempontból is hasznos. Kár, hogy tanár szereplői túlságosan idealizáltak, mindig tudják, hogyan gyűrjék le könnyen a nehézségeket, és szinte harc nélkül győznek. A gyermekek jellemzésébe is bebecsúsztak sematikus vonások, a cselekmény bonyolítása pedig kissé vontatott, nyelvi stílusa szürke. A szerző azonban az úttörő mozgalmában jó érzékkel megtalálja a való élet romantikáját, és ezzel regénye kiemelkedik a kor álromantikát nyújtó alkotásainak tömegéből.

Jelentek meg ebben a periódusban nem iskolai vagy úttörő tárgyú mai témájú ifjúsági regények is. A sematikus ábrázolás általában ezekre is jellemző. (Gondoljunk pl. Ákos Miklós: *Varga Annus* c. füzetére vagy Hamvas Sándor: *Ellenség a Martinban* c. ifjúsági regényére.)

Ebben a témakörben három jelentős alkotásról is megemlékezhetünk. Az egyik Illés Sándor: *Egyenes úton* című, eddig figyelemre alig méltatott, művészien megírt könyve egy munkásifjú öntudatra ébredéséről, a másik Sarkadi Imre: *Rózi* című sokat vitatott, értékes regénye, a harmadik pedig Sándor András: *Huszonnégyen kezdtek* című közismert alkotása. Mindhárom az új magyar regényirodalom kezdeti szakaszának sikerült műve, s nemcsak mint ifjúsági regények jelentősek, hanem a felnőttek fejlettebb izlését, igényeit is kielégítik.

Mind művészi, mind nevelői szempontból jelentősebbek a korszak ifjúsági történelmi regényei. Színvonaluk is egyenletesebb. 1948-tól igen szép számban jelentek meg ilyen művek, ez a műfaj erőteljesebben azonban az Ifjúsági Könyvkiadó működésének megkezdése után indult virágzásnak. *Hazáért és szabadságért* címmel olcsó sorozatot indított a haladó honvédő hagyományokat művészien ábrázoló művek kiadására és népszerűsítésére, s ebben a sorozatban, de ezen kívül is 1951-től egymás után jelentek meg az ifjúsági történelmi regények: Hegedüs Géza (*Az erdőntúli veszedelem, Zalogba tett város, Hajnal a tárnák felett*), Szántó György művei (*A boszorkány, Esze Tamás talpasai, Kék rózsza, Az Alapyak kincse*), Geréb László újabb könyvei (*Kiált Patak vára, Búvár Kund*), Fábián: *A vörössipkás diákok*, Vitányi: *Újvári kaland*, Barabás: *A szabadság magvetői*, Aranyosi Magda: *Hajnal*, Sándor András: *Gépezet*, Vadász Ferenc: *A harcnak nincs vége*, Osváth: *Felelet a császárnak*, Lengyel: *A szebeni fiúk*, Murányi-Kovács: *Barikádok*, Bárány Tamás: *Farkasok* c. könyve, továbbá egy egész sor történelmi életrajzi regény, mint Keszthelyi Zoltán: *Vasvári Pál*, Komjáthy: *Hunyadi*, Lestyán: *Teleki Blanka*, Thúry Zsuzsa: *Bányai Júlia*. Mindezek a művek természetesen nem egyformán értékesek, elemzésük egyik sürgős feladatunk. A korabeli kritikák hol a történelmi értékelésekkel nem értettek

egyét (komoly vita alakult ki pl. Szántó: *Esze Tamás talpasai* c. könyvével kapcsolatban Rákóczi és Bercsényi ábrázolásának helyességéről), hol pedig a művészi megformálást bírálták (l. pl. Fehér Klára bírálatát Aranyosi Magda könyvéről az írószövetség kongresszusán!).

A leggyakoribb hiba ezekben a regényekben is az erőltetett aktualizálás és a túlsúlyfoltosság volt. A szerzők nevelő és tanító szándékukban legtöbbször az ismeretek, problémák és mondanivalók tömegét gyömöszölték bele egy-egy művükbe. Fehér Klára írókongresszusi felszólalásában pl. megállapította, hogy Aranyosi Magda „bizony Lenin elvtárs válogatott műveiből szeretne 6–8 kötetet ott helyben belenyomni abba a kétíves kis regénybe.” Hasonló megállapításokat nem egy további történelmi regényről is lehetne tenni.

A felszabadulás után első igazán jelentős, ma is népszerű, sőt tantervileg olvasásra ajánlott történelmi tárgyú regényünk Hegedüs Géza: *Az erdőntúli veszedelem* c. műve. Bár az említett hibáktól ez sem mentes, a maga egészében időtálló alkotás, az 1948-tól 53-ig tartó periódusnak alighanem legsikerültebb ifjúsági regénye. Írója a mű hiteles korrajza, kerek kompozíciója, színes stílusa, mértéktartó cselekménybonyolítása és mély, nevelőhatású eszmeisége miatt méltán kapott József Attila díjat.

Az ifjúsági szépirodalom egyéb műfajaiban azonban nem születtek időtálló alkotások. Első ifjúsági színműveink (Fehér Klára: *Becsület*, Gergely Márta: *Úttörőbarátság*) gyengék voltak. A leányregényeket és a kalandos regényeket pedig száműzte ez a periódus: az a vélemény kerekedett felül, hogy ezekben a műfajokban nem lehet igazán értékeset alkotni. Viszont jelentős művek születtek az ifjúsági ismeretterjesztő irodalomban. Elsősorban Lestyán Sándor két értékes, szépirodalmi eszközökkel megírt könyvére kell gondolnunk (*Muzsikál a Bükk*, *Zúg a nádas*), valamint Teknős Péter: *Ezüstszerű kincs* c. alkotására.

Hadd említsük meg, hogy ebben a periódusban a gyermekversirodalomban is szép számmal születtek alkotások. Kiemelkedik közülük Szüdi György: *Megy a traktor* c. gyermekverskötete, amely 1952-ben az irodalmi közvélemény elismerését vívta ki. Ez mintegy a gyermekvers elismertetését is jelentette.

A periódus új ifjúsági irodalmunk kibontakoztatása szempontjából tehát vég eredményben igen jelentős. Az ifjúsági irodalom közüggé vált. És ha legnagyobb íróink nem is vállalkoztak még rá, hogy az ifjúságnak írjanak, egyre nagyobb számban jelentek meg új magyar ifjúsági művek, amelyek jelezték az egyre merészebb és eredményesebb útkeresést. Eközben nem egy időtálló alkotás született, de a sok balul sikerült kísérlet is tanulságos volt. Az írószövetségben, a folyóiratokban megindult viták is tükrözik azt a hatalmas erőfeszítést, amellyel az írók és a kritikusok igyekeztek megteremteni a szocialista szellemű ifjúsági irodalmat. Az elvi viták nyomán – a sok téves felfogás ellenére is – a maga egészében egyre világosabbakká váltak az alapvető követelmények. És bár a kor irodalmának jellegzetes hibája, a szematizmus az ifjúsági irodalomban talán fokozottabban nyilvánult meg, kétségtelen eredmény, hogy megszületett az új műfaj: az úttörő-regény, és megszületett az új-típusú ifjúsági történelmi regény. Ez a periódus eredményeivel, de zsákutcáival, útkeresésével is kiindulópontjává vált a későbbi fejlődésnek.

(Folytatjuk)

KERESZTURY DEZSŐ
ÉVEK, MADARAK...

Takáts Gyulának

Földvár, rom, kastély, kápolnácska áll
a sűrű őszben fürdő halmokon,
a kék magasba táguló magány
tündér látszata mindent fénybe von.

Ősök, utódok, betyárok, kaszás,
kardos, tollas, permetes férfiak,
nők brokátban s kosárral; s annyi más!
őzek, nyulak, halak, ezernyi vad

a megszelidült táj mélyén; a múlt
korhadékában csíra, drágakő...
Megérinted s megéled az avult
csárda, faragás: a letűnt idő,

az emlékké varázsolt kín, a vágy,
mely szépítette csak, legyőzni nem
tudta a rossz körülményt, a galád
sorsot: derű, mely pőrén fertelem.

S ha megszólal, oly zsúfolt íze van!
nehéz századok gondjával tele;
nehéz, ahogy a telt ősz: vér-arany –
s lebeg mégis: tündérfényű zene.

Ajánlás:

A kócsag elszállt s visszajött:
egy kortynyi béke csordul a hegyen.
Ki ott fénylesz minden szavunk mögött:
Kis Dunántúl, neved áldott legyen!

Látások énekese

Takáts Gyula gyűjteményes verses könyvéről, az ÉVEK, MADARAK-ról.

„Azt kell mondanom róla, hogy az Évek, madarak az elsuhant időből munkásomra az első jellemző válogatott verseskötetem.” Így beszél a költő rövid utószavában művéről, s nem elbizakodottsággal, nem is rezignációval. Más ilyenkor, félvén a haladékony időt, köszönné sorsának, – hát idejutottam! Takáts Gyula szerint az élet végtelen, míg birtokunkban van, s ha már nem vagyunk, az életről beszélni lehetetlen, vagy mondaná inkább, míg látunk, addig beszélünk, de addig a végtelen világban vagyunk. Ő lát, s ez a látás a földet és eget átfogja, ami bőven elegendő végtelent gondolni. Akkor pedig ez a könyv lehet az első jellemző válogatás, mert kicsoda farizeuskodás és fontoskodás szemforgató hálálkodásba fogni, az istenek bosszúját árva fejünkre vonni. Még azt hihetnék, á-t mondunk, noha b-re gondolunk.

Ilyenképp máris a közepén vagyunk Takáts Gyula verserdejének. Első köteteiről szólván, kész, érett költőt vallathatunk. Ez az érettség – vagy éppen koraérettség – egész nemzedékének jellemző vonása. – A harmincas évek derekán útrakelő húszévesek, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Berda József, Hajnal Anna, Kiss Tamás, véle együtt a mesterség ösmeretének biztonságával jelentkezők. A Nyugat első és második nemzedékének mesterségbeli vívmányait gyerekfővel elsajátítják.

Pedig nehéz idők vajúdták életre őket, élményviláguk első rétege a háborús körülményeket őrzi, forradalmak és kiábrándulások a tudatosulás idején, embertelenségek jegyei a fogékonyság korának emlékanyagán. Mikor pedig a világ egészét készülnek áttekinteni, szellemi tájékozódásukat egy egész krízis-irodalom, könyvtárra menő, befolyásolja. Attyaik és idősebb bátyjaik elvégeztek helyettük mindent, ami itt és akkor elvégezhető volt, a munkásmozgalomig pedig nem igen juthat el ez idő tájt, aki vastag és komor, vidéki iskolafalakkal kerített. Az ablak négyszögéből annyi látszik csak, amennyi a befelé fordulásra kényszerítő látvány.

Takáts Gyula is. – Őt dunántúli költőnek szokás mondani, még szebben szólva – pannon lírikusnak, holott a tény, marad a Balaton mentén, eredeti szándék szerint, a kor zavaros sodrú főáramától való szándékos távolmaradás, amiből később életforma és költői magatartás jegecesedik, segítvén is, akadályozván is a költői lombosodást.

Ezoterikus divat szele hullámszik el akkoriban Pannoniáig. Mire ideér, világszerte erkölcsi magatartás lehetőségét is kínálja. Még az olyan kivételes életimádók is megborzongnak, sejtve a holnap veszedelmét, mint Takáts Gyula, majd meg, ha vág, életformává élik, ki a teljes bezárkózást, egy képzeletvilágot, ki pedig, és éppen ez Takáts is – természetzártá szűk életkörben rendezkedik be emberi értéket, szellemi életet őrízni, élni.

Első köteteiben az impresszionista szintobzódás kápráztatja el az olvasót. Kritikusi mondják is, postimpresszionizmus ez, szívesen vonnak párhuzamot Egrý József és közötté. A fehér, szürke, ezüst, kék, a sárga, zöld, barna, fekete és az arany, lila, bordó, piros, vörös, bronz, bíbor, kármin bizony csak egy festő palettáján hasznos igazán. De Takáts Gyula valóban festői természetű lírikus, aki mindennek előtt néz és lát. Kék ege, zöld tája, aranyló, pirosuló, bíbor meg vörösülő napja, lila alkonya van az ő költővilágának, sárga, barna, ezüst és kármin foltok tagolják a látványt. Pontos és tapintható formákból összetett, de mámorosan megemelt mozgalmas világ, a somogyi, balatoni völgy-domb-hegy, fű-erdő-víz világ. A költő pedig se felülről, se távolról, még csak nem is közelről néz, elrejtí magát e tájban. A kakuk szól, a vándor hegynék kaptat. Amott jó épp, vállán vadászfegyver, másszor halászeszközök nála,

de az se ritka, hogy itálnak való alkalmatosság a kezében. Aztán a prэшház árnyékában egy magános. Nem igen gyanítjuk, a költő épp ő volna. Inkább mégis a kakukk madár.

Hogy miért éppen a kakukk madár? Dehát miért éppen a kúttal van úgy megakadva ez a daloló? Mert ezen a bővízű tájon és olyan dús tenyészet közepette mindig akad egy kút, félig beomlott és kísérteties mélység, lilán csillan valami az alján, száz éves béka brekegése visszhangzik fel a mélyről, s megborzong a kristály pohár is, ha ennek a kútnak a vizére gondol. A jószág is, inkább leballag a vízre, minthogy innen inná. S hogy rá tud ez a kút-hangulat települni a tájra! Nincs az a forma- és szín-tobzódás, amely feledtetni tudná. Ebből a kútból – talán egy gyerekkori rémület emléke –, a Takáts Gyula lelke mélységes kútjából, mindig feláramlik annyi nyugtalanság, hogy valami bizonytalant kölcsönözzön a természeti látványnak, s ettől nyeri gyakran végső alakját a kép, amely telt és gyönyörű színekben pompázik, de kicsit mindig párás, ködös vagy lilás tónusa van. Aki ezt a képet élénk varázsolta, nagyon szereti az életet, a természetet, de akarja is szeretni. Tud valamiről, tudósít is róla, a dolgok mélyén van azért nyugtalanító. És éppen a nekünk való, értünk való látványban!

E démoniságot azonban erők fogják vissza. A nagy víz, a susogó nád, a tél fehérsége, szelíd ritmusú dombvonulatok, emberi arányú táj, művelt lankák és termékeny völgyek ritmikusan és finom átmeneteket adva kerítik az élethelyzeteket. Emitt egy-víz-hal-halász, amott hegy-prэшház-magános, arrébb erdő-kakukk-ég motívumkapcsolat, egy nomadizáló életforma a története-van tájban. Hiszen éppen ez az ellentmondás a varázslat alapja. Megtudhatjuk, ezen a részen két ezer éve tevékeny kéz és emberi cselekvés nyomai, s most egy nomád járja útjait, ösvényeit, amelyek néha rengetegbe vesznek, máskor csak a vízig, de gyakran az égi távolba tűnnek összekötni földet és eget.

Aki a Zselicséget – mint én – sose látta, csak Takáts Gyula szemével tekintette át, még tán csalódik is. A költőben vagy a tájban – izlés és hajlam szerint. De láthat. Mintha csak ott volnék! Mert ez a költő a szeme által él. Az a lira, amit nézése megragad. Ami egyáltalán nem jelent egyoldalúságot. Mert nemcsak lát, sok minden mást, nem láthatókat – szemünk ügyébe kerít. Mint ügyeskedni ezt így össze, tessék elolvasni a Szülőföldem című darabot.

Igazi tájleíró vers. Pontos kontúrok, szem elé vetített kép, de – miként a film –, az idő szabad alakítása segítségével, múlt és jelen képeit egymásra vetíti a költő, a pillanat látványát újra meg újra közöli a történelem egy-egy zsánere, áttűnő képkockája, s mindez azt jelenti, hogy a jelenidejű térbeliséget a jelenidejű pillanatnyiságra vonatkoztatja, s ez utóbbi, a néző költő, nemcsak a szeme elé terülő látványt, az emlékezetében fel-felvillanó történetit is látja, láttatja, mert neki a történelem, egészen az ősidőig vissza, az is kép, mint egy későbbi versében el is árulja:

Nem ők!... Én álltam Jellasics előtt!
Láttam a földült barcsi legelőt...
Láttam, mint jönnek át a Dráván,...

És akárhogy is rejti magát ez a nomád, immár tudjuk, 20. századi költő ő, aki – lám – egyetlen érzékszületre vetíti rá a többit. Ez a rejtező korrespondencia, ez árulja el a nomádnak öltözött intellektuális költőt.

Most aztán már nem lepődünk meg, ha betéved egy-egy faluba, és el-elkap egy zsánerhelyzetet. Például egy disznóölést. A remeklés itt abban van, hogy egy négysorosokból álló négy strófásba az egész mozgalmas napot belefoglalja, ráadásul ezt a napot meg a tartalmát – egy paraszti munkaalkalmat – a verszáróban csillagtávlatba emeli. S még ráérős is tud lenni, s evvel adja meg a zsáner epikus ízét, közben – játékos fölénnel – Szabolcskára kacsint:

Ily időre várt régtől a gazda.
Pipázva áll az ól előtt.

De még ebben a strófában már a teknőt ringatják – hurkát mosnak –, a harmadik versszakban pedig elvégzik az egész napi munkát, hogy a negyedik, utolsó rész égre dobhassa az életképet:

Nagy áldomás lesz este a falun!...
A hideg hold kéklőn ragyog,
s a fehér hóból, mint piros lányok
csudálják véres csillagok.

A látvány, amely földi, az embernek otthonos világ most is, mint mindig, utat talál a végtelenbe, s ezen az úton, hol suhanva száll a képzelet a valót magával ragadva, s egy megragadhatatlan, mert már időhöz nem kapcsolható ponton megesis a varázslat. El nem hagytuk a földet, mégis a végtelen térségek szédületében, a határtalanság közegében vagyunk. Itt, a földön, nagyon is egy-tapasztatalkörben, mégis az anyagtalanság, a súlytalanság szférájába értünk. – Szoktunk az űrhöz, míg olvastuk a verset.

Illetlenül hosszasan időztünk a korábbi verseknél, de akartuk érzékeltetni, milyen készen és mily sajátos készenlétben találjuk az ifjú költőt. Tulajdonképp mindene megvan, mire pályája ívmagasára ér. Amit első korszakában kialakított, a vers látomásos, sok-dimenziós struktúrája, a dinamikus időélmény révén nyert szemlélet a következőkben inkább teljesebb és – éppen a kor-események hatására – súlyosodik, komorul és szilárdul. Innen a benyomás, mintha realizistikusabb hangra váltana.

Valóban, ritmusai, formái egyszerűsödnek, boldogan veszi át a népköltészeti bátorítást, Erdélyi és Sinka inspirációit. Ha a kezdeteknél – s erről nem beszéltünk – a nemzedéktársakkal közös szemléletformákat is őriz, főként Weöressel egyetértésben, de a kor általános irodalmi orientációja szerint is, keleti, japán filozófiai hatások és formautánc hullámszik át a pannon tájon, később – mikor már külön utakra térnek a nemzedékegyüttes tagjai –, a nomád stilszerűbb hangra vált. Szegény emberekkel népesíti be a tájat, úgy énekel, mint a nép névtelen énekese. Magyarságélménye is erősebb, félvén a germán fenyegetést. A ritmusai, formái egyszerűsödésen túl észrevenni ezt azon is, hogy egyre több a történeti elem látomásaiban. A latin emlékek pedig visszamutatnak a görögökhöz. Talán a kor „sziget”-szemlélete, Kerényi Károly, de főként Németh László görög-magyar párhuzamai is nyomot hagynak versein. Becsülettel különíti magát a fasizálódó kortól. Nomádkodása, mely kezdetben a hermetizmus egy különleges formája, egyre inkább társadalmi hangszerelést nyer. A hazai antifaszizmus tisztos kollaboránsa lesz Takáts Gyula is.

De ez a tragikus történelmi szituáció meg is töri költői fejlődését. Ahogy egész nemzedékét is visszaveti. A húszas években indulók több hangot is kipróbálhattak a második világháború kezdeteiig. Az ő generációjának már nem igen van lehetősége kísérletezni, hiszen az idők állástfoglalni, nem mesterségbeli problémákkal foglalkozni sürgetnek. Takáts Gyula állásfoglalása: még szűkebb körre menni. Ha eddig a szülőház-Balaton-présház háromszögében határozhattuk meg laboratóriumát, most a présház marad. Egyetlen pont egész tér helyett. A magyarságot virrasztani, az embertséget őrizni most ennyi is elegendő, több se lehetséges. S ami eddig a költészethez kellő szerep volt, a nomád attitűd, most történelmileg hiteles életforma, a tiltakozó erkölcsi gesztuson túl azonban egy vidéki, anakronisztikus nemesi-polgári életformát is asszociál. Éppen a legizgalmasabb, költészetének intellektuális tendenciája szenved meg a történelem kegyetlen kihívását. Közben pedig múlnak az évek, kopik a fiatalos vállalkozó kedv, s mire vége a háborúnak, felszabadul Takáts Gyula is. örülni, életet ünnepegni, a természetet újra zavartalanul szeretni is elegendő.

Felszabadulás utáni költészete érett elismérlése annak, amit ifjan elkezdett, férfiasan – a történelemnek is válaszolva – folytatott. Éppen ez az ismétlés; fiatalkori merészségét, a látásra kopírozott érzékek intellektuális jellemű szemléletét felejt, vagy ismétli a hajdani rátalálások receptje szerint, visszahúzódik a lírai realizmus nyugodtabb tájaira. Természetesen, a fiatalon szerzett mesterségbeli gyakorlat most is átsegíti a nehézségeken. A vidéki életforma menedék számára mulékony divatokkal szemben.

Nemes embersége, életbölcssége tisztultan fénylik. Egyenletes alkotó ritmus, állandó munka jellemzi. A szocializmussal néki – a maga szokott csendesebb tónusában – bensőséges kapcsolata van. Sőt. Éppen a természeti ember nyugalmaival és szintetikus áttekintő képességével nézi, az új rendet is *látja* – derűs és csendes örömmel. A szépségről tudja, csak hasznosan értelmes, az értelem mindig főtanácsadója.

Évek során azután írott novellát is, regényt is – verseit is egészítendő. Van is clyas szépprózájában, amit ha versbe oldana, megújítaná a lírikus Takáts Gyulát. Meri akinek fiatalsága ösvényei között ki a földi szférából is vitt út, az ismeretlen messzít is bele tudta oldani a nehéz valóba, akinek az volt a kívánsága, „ringass való...” – az a költő a szó szoros értelmében is mondhatja, verseinek ez csak *első* jellemző változott gyűjteménye.

Ha pedig – az alkalomhoz illően – köszönteni is akarjuk Takáts Gyulát, azt mondjuk néki, verses könyvét behajtván: Illik bizony e környvre a szó, *életmű* – hogy tulajdon szövegével pontosabban fogalmazhassunk:

Rásüt a képre, présre, határra.
Világít az őszi magyar tájba...
Nem is isznak. Már csak néznek s nézik
s rizling, kadarka, dinka
világít, mint a stigma.

VÁRKONYI NAGY BÉLA

Versekkel a teljes emberért

Jegyzetek Garai Gáborról

1.

Első kötete, a *Zsúfolt napok* (1956). valahogyan elkerülte a figyelmemet. Akkori teljesen mástermészetű elfoglaltságom mellett, manuális számviteli munkát végezve, sokat túlórázva, jobbra csak vasárnaponként csillapíthattam sosem-szűnő szellemi érdeklődésemet – akkor is erősen leszűkítve néhány irodalmi folyóíratra, s a jelentősebb könyvújdonságokra. Egy évvel később viszont már fokozott érdeklődéssel olvastam verseit. Első személyes találkozásunk is erre az időre esik. Nem éppen örvendetes alkalomból ismerkedtünk össze: frissen hantolt sírok közt lépkedve a Kerepesi temetőben – Szabó Lőrinc temetésén. Alig néhány szavas, inkább amolyan néma kézfogásra szorító ismerkedés volt ez, a kegyelet és megdöbbenés órája, amely egymás mellé állított öregeket és fiatalokat, *Garai*, a nyurga termetű fiatal költő, aktatáskával a kezében, sokban a halottra emlékeztető testtartással, kissé előrehajtott fejjel, gondokba merült, befelé néző tekintettel búcsúzott egyik kedves mesterétől. A vers, amit azokban a napokban írt (*Már fénytelen vizekre száll!*), több volt a fiatal nemzedék tiszteletadásánál, olvasása közben az volt az érzésem, hogy így csak jelentősnek ígérkező költészet beszélhet életről-halálról.

Néhány évvel később, amikor Garai átvette a versrovatot az Élet és Irodalomnál, gyakrabban találkoztunk. Ha verset vittem neki, azonnal elolvasta, kiválogatta a kéziratokból a lapjának legjobban megfelelő darabokat, eltette, cigarettával és helyvel kínálta; az aránylag gyors „ügyintézés” végén is marasztalt, akkor is, ha a szobája tele volt fiatalokkal. (Mindig tele volt.) Így ismerhettem meg apró emberi tulajdonságait, gesztusait, képességeit. Élmény volt végighallgatni, mennyi hozzáértéssel, odaadással, segítő készséggel kezelte a nála nagy számban jelentkező kezdőket. A személyének.

szóló bizalmat mindig kendőzetlen őszinteséggel viszonzta. Éles szeme, tudatosan kifejlesztett szelektáló képessége a legtetszetősebb formai megoldásokban is azonnal meglátta a gyenge pontokat: a mondanivalóban a százszor-elmondottat, a sablonost, azt, ami mai verskultúránk szintjén áttételesebb megfogalmazást igényel. Mint versszerkesztő felelősséggel látta el vállalt szerepét. Feszült figyelemmel, felfokozott éberséggel, újat kereső élmény-éhséggel olvasott, a befogadó képesség állandó készenlétéről tanúskodó szenvedélyességgel. Tárgyilagosságára jellemző, hogy véleményét, ítéleteit mindenkor függetleníteni tudta a versről alkotott egyéni felfogásától. Számos ma már önálló kötettel rendelkező fiatalnak, hogy csak *Dalos* Györgyöt említssem, Garai egyengette az utat a tágabb érvényesüléshez, s tudok olyan *vidéken élő* korosabb költőről, akit hosszú hallgatás után ő szólaltatott meg újra – fővárosi lapban. (Bódás János.)

Amit itt előljáróban elmondtam, szorosan hozzátartozik Garai Gábor portréjához. Szerves része, mű-mögöttes támaszfala a verseiben megnyilatkozó „emberi szertartás”-nak.

2.

Az utóbbi időben több válogatott verseskötet került a kezembe, ezek között talán éppen a *Nyárvég** az, amely szemmeláthatóan megkönnyíti számomra az olvasóval szemben vállalt kritikai feladatot. Ha méltatást írok, a felmérés és bírálat mellett, főleg egyetlen célpontra irányítom figyelmemet: kulcsot adni az olvasónak a szóban forgó mű megközelítésére. Nos, ebben az esetben – a kötetbe felvett anyag alaposan átgondolt összeállításával – maga a költő adta a kezembe ezt a kulcsot. Nyolc ciklusra osztotta el a korábban megjelent öt verseskötévkönyv némileg megrostált tartalmát, kiegészítve a kötetben eddig meg nem jelent versekkel. Az új elrendezés nem annyira időrendi, inkább műfaji, élmény-tartalmi szempontok érvényesítésének eredménye. Az pedig egyenesen kiválasztási telitalálatnak számít, hogy a kötetnyitó *Ott-hon a világban*-nal mintegy szembeállítva a *Megérkezés* került a gyűjtemény végére. Olyan ez a két vers, mint két egymást figyelő hídkapu: belőlük indul, feléjük ível a terheket hordozó pálya – az eddigi életmű. Ha egymás mellé tesszük őket, már helyben vagyunk: csálhatatlanul érzékeljük, milyen talajból táplálkoznak Garai Gábor lírájának gyökerei.

A két vers alatt egyazon évszám: 1964. Az egyikben, a kötetzáróban, szinte magával ragad a belső hazatalálás fölött érzett megfélékezhetetlen öröm:

S megérkeztem és mindent elfeledtem,
s fennhangon szóltam, mint a megigézett:
madár voltam – szárnyatlan, föld – töretlen,
tűz – fénytelen, gömbfelület – határos,
s ím megtaláltam teljességemet:
súly is vagyok már, nem csupán sietség,
cél is, remény is, nem csak változás;
kinőtt a szárnyam s megvilágosodtam,
és határtalan lettem és bevégeztem.
Most tudtam meg, mit ér az életem –

Igy beszél a költő, aki „végül – élve-halva – hazatalált”, s úgy érzi, pályája és létezése „elválthatatlan”. Ám ne értsük félre! Az eszményített, már-már idillikusnak tetsző *megérkezés* itt a bennünk kialakult életérzéssel, a tudatosan meghódított eszmei világképpel egyértelmű, s a kitűzött élet-normák, a megtalált forrás és a választott út végleges birtokbavételét jelenti. Garai tudja, hogy a valóságban *nincs abszolút* testi-lelki hazatalálás, nem is lehet, mert merő fikció, felvillanó ábrándkép,

* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.

belső kábítószert, amely átmenetileg megnyugtat, mint a vízzel leöblített idegcsillapító a fáradt testet. Az örök körforgásban, a valós és képzelt élmények egymást-fürkésző párharcában minden megérkezésünk viszonylagos, perchez-kötött, érzékeljük, s nyomban elveszítjük, de hiányának tudatára ébredve, azonnal utána iramodunk, birtokba akarjuk venni – naponta, óránként: az ember meg akar érkezni, haza szeretne találni a világban.

A kötet elejére tett versben (*Otthon a világban*) ennek az életszító csillapíthatatlan szomjúságnak ad hangot a költő. Érzékletesen, nemes pátosztól átforrósítva, alázattal árnyalva a tőle megszokott szenvedélyességet:

— — — — —
éppúgy vágyom az önfeledt örömré,
mint ti, talán csak türelmetlenebbül;
ti otthon vagytok ebben a világban,
én arra ítéltetem, hogy megértsem,
s figyeljem szüntelen, izekre tépjem
minden rejtélyét s bennük önmagam;
de békéltető nyájas otthonomra
nem leltem én, csak néhány ölelésben
s barátkozásban – aztán mind halomra
dőlt, ahogy múlt az óra.

Nézzetek rám...

— — — — —
Kibírható ez is, mint minden élet,
mert olthatatlan szomja töletek van,
és soha el nem telik az örömmel,
mit bennetek lát:

otthon és szabadság
ti lesztek néki, míg csak lázait
a férgek s földi sók el nem mulasztják.

Két verset idéztem a kötetből, s szántszándékkal ebben a terjedelemben. Közös érzelmi-gondolati talajból nőtt mindkettő, s mégis más. Egyazon érem két oldalát mutatják. Melyik áll közelebb a mai ember lelkivilágához? Mindkettő. Garai, mint maga is mondja, „kívülről is, belülről is” átéli a világot, ha utána nyúl a dolgoknak, keze mindig szinkronban van a szívével. Modern költő: a tárgyias szemléletmód eszközeivel közelíti meg az életet, de mindig önmagán keresztül, saját léte fedélzetéről figyelve a tengert. Viszont azt is tudja: jó szél híján mit sem ér a vitorla, s hogy hullámok nélkül megfeneklik a hajó.

3.

Közéleti érdekeltségéről már sok mindent elmondtak. Mégsem árt, ha leírom: költőnk egyik szemével állandóan a *közösségre* tekint. Olyan korban él, amely az alkotó művész számára lehetetlenné teszi a százszázalékos befeléfordulást. Nem menekülhet egy önmagának teremtett idilli rezervátumba, ha olyan világ veszi körül, ahol „... az ártatlan szorult védelemre, s védtelen áll mégis a Bűn előtt”. Ha nem is lehet irányító szerepe a modern társadalomban (erre a múltban is csak elvétve találunk példát), meg kell kísérelnie, hogy – Shelley-vel szólva – *megváltoztassa az emberek természetét*, alkatot, jellemet formáljon, pellengérre állítsa a rosszat, kívánatosá te-

gye mindazt, ami fölemel, előbbrevisz, hogy az egyént s általa az összességet egy átfogóbb humánus szolgálatára nevelje. A maga módján Garai is ezt teszi. Szépségek és igazságok feyelmével perel az emberért. Ahogy a *Tűz-tánc*-ban mondja:

Egyetlen Rendért, hol négy milliárdan
elférhetünk e táguló világban;
Egyetlen Rendért, mely ha eget hódít,
nem mártja tűzbe szűk földje lakóit...

Ez a fölazjott *segítőkészség* a vezérmotívuma ennek a költészetnek. Más-más ruhába öltöztetve megtaláljuk a kötet számos kiemelkedő versében. Garai az idő széttört részeit békítgetné „az összhangzó Egésszel” (*Fohász az Időhöz*), az *Órák*-ban az embert várja, „kinek méretére képzeletben a térből meleg öblöt” kanyarított; a természetes vonzódás törvénye szerint részese akar lenni mindennek, ami van, s nála nem fontoskodás, inkább a vigaszt jelenti számára, ha így sóhajt fel: „Akár vízcseppnyi rész lenni – de zugatagban!” (*Ne higgyétek*). Jellemző rá, hogy legszubjektívebb indítású verseiben sem tud elszakadni a tágabb szemhatárt fürkésző elkötelezettségtől. Itt csak a *Hazatérve* címűt és a *Szemgyulladás*-t említem, mint tipikus példákat. Az egyikben arról a varázslatról beszél, amely úrrá lesz az emberen, ha néhány napos távollét után visszatér otthonába:

Ma vendégségbe jöttünk önmagunkhoz,
észreveszünk minden tárgyat, akárha
először látnánk...

S a gyorsan múló varázslatból így talál utat a valósághoz:

Mert így kellene élni, mindig így,
ilyen vendég-szemekkel nézni minden
dolgainkat, hogy tündököljenek,...

hogy fáradalmaink prizmáin át
sokszorososan ragyogja be szívünket
a mindennap megújuló világ.

A másikban azt idézi emlékezetünkbe, milyen tehetetlen az ember, ha rossz a szeme, tétova és bizonytalan, ilyenkor szinte kísért az alkalom, hogy a nyomorúságból oltalom legyen, hogy elbújhassunk külön létünk és a „vértezett közöny zárt sáncai mögé.” Ám a költő *lát*ni és *láttat*ni akarja a világot, azt kívánja, hogy maradjon meg neki a „*kölcsönös szembenézés szüntelen kegyelme és nemes kockázata*!”:

Szememről szálljon föl az éjszaka:
úgy álljak itt megint, hogy bármi fog
történni bennem, ne legyen titok;

hogy más szemek tükrében az legyek,
aki vagyok – se több, se jobb, se szebb;
hogy emberségem – bármi hiba van –
kivalljam én, ha nincs is rá szavam.

A felsorolt példák, úgy gondolom, félreérthetetlenül láttatják, hogy a költő értelmi-érzelmi botanikus kertjében a lehető legteljesebb tenyészet meghonosítására törekszik. Olyan arborétumot gondoz, amelyben a saját hazája sorsát példázó *Hosszúszárú kukorica* mellett ott panaszkodik, sir, vádol a kisemmizettek, ajtó előtt kuporgók, a

betegek és gyarmati rabságban sínylődők mindennapi keservét világgá kiáltó *Éhség*, ez a remekbe szabott vers a föld népének ama bizonyos hatvan százalékaról, amely

soha még
nem toltta el a tányért, hogy: elég!

Ízig-vérig *szocialista* költő. Nemcsak a mindenkivel szemben érvényesítendő, helyesen értelmezett *humánus* hirdetése teszi azzá, külön érdeme, hogy verseiben érzékelteni tudja *napjaink társadalmi átformálódásának bonyolultságát*, a készülődben a viszonylagost, a megtett útban a további lehetőségek vállalásának emberi szépségét. A változást, az egyén és közösség viszonyának alakulását folyamatában látja, s ezzel mintegy megemeli lírájának tudatformáló erejét. Vonatkozik ez az irodalmi köztudatra átment költeményeire, mint az *Emberi szertartás*, *Krónika*, *Tiszta szigorúság*, *Artisták*, *Nyárvég* stb., éppúgy, mint zsánerképeire, útközben papírra vetett reflexióira, egyéni sorsának pillanatfelvételeire vagy külön értékelésre érdemes szerelmes verseire. (*Ének gyógyulásért*, *Inota*, *Evés*, *Magánügy*, *Üzenet idegenbe*, *Parainézis*, *Janus Pannonius*, *Levél Rómából*, *Félóra magány*, *Sokáig élni*, *Mint kisgyerek*, stb.)

4.

Garai Gábor lírájával kapcsolatban a kritikusok sokszor felvetették az irodalmi ősök, a példaképek, apák és keresztapák kérdését. Általában *Babits*, *Szabó Lőrinc*, *Illyés Gyula*, *József Attila* nevét emlegetik, mint akiktől költőnk a legtöbbet tanult. Ezt a névsort tetszés szerint ki lehetne egészíteni *Vas Istvánnal*, *Radnóti*-val, *Majakovszkij*-jal vagy *Salvatore Quasimodo*-val. Sőt, érzésem szerint, a családfához a magyar népköltészet is hozzátartozik. Kiváló költészet nem képzelhető el előzmények nélkül, napiainkban aligha; s Garait olyan lírikusnak tartom, aki a köréje csoportosult nemzedékbeliak közül a legtöbbet tanult. Olvasmány-élményei segítségével okosan, ökonomikusan fejlesztette ki mai, elidegeníthetetlenül sajátos hangját. Nemcsak formát, versszerkesztést, belső, alkotói fegyelmet is tanult: nála a vers sosem árad, nem lép ki a téma medréből, gondolatátátelekkel gazdagon tűzdelte soraiban nem érzek zsúfoltságot. A hagyományos és modern versarchitektúra eszközeinek arányos elosztásával épít, kedvenc időmértéke a jambus, telten kizengtetett klasszikus formáját éppúgy alkalmazza, mint leegyszerűsített mai változatát. Rímei néha bűvópatakaként ütik fel fejüket a szövegben, s ebbeli leleményessége máris nem egy követőre talált a legfiatalabb nemzedék soraiban.

Azt hiszem, Garai maga venné rossz néven tőlem, ha azt állitanám, hogy művészi törekvései során már elérte a célul kitűzött legmagasabb tetőt. A kötetben most először közölt új versek arról vallanak, hogy további meglepetéseket tartogat számunkra. Attól sem félttem, hogy a többszöri nyilvános elismerés (kétszeri József Attila-díj, s most 1965-ben a Kossuth-díj) elkapatottá, kényelmessé, önelégültté teszi. Fodor József egy helyen arról beszél, hogy az író, ha egyszer díjat kap, elveszti lába alól a talajt. Garai más alkat. Költői rangját felelősségtudattal viseli. Testi-lelki izmai még ruganyosak. S hol van még a goethei kortól!

5.

S még valamit. A kötet impresszumában ezt olvasom: „Megjelent 10 100 példányban.” Ha arányosan elosztanánk a könyvet az ország lakóira, minden ezredik magyarnak jutna egy példány. Az arányszám még kedvezőbb, ha az ország összlakosságából leszámítjuk a serdülőket, akik még nem, s az aggokat, akik már nem vásárolnak könyvet. Én még emlékszem a gyűjtőívek segítségével megjelentetett első zsenigékre, s arra is, hogy *Fenyő László*, a mártírköltő a 40-es évek elején maga árusította utolsó kötetét (*Városliget*); – mindössze néhány száz példányt nyomtak belőle, s persze – saját kiadásban. Húsz s egynehány éve történt. Nagyot léptünk előre!

Portrévázlat Bertha Bulcsuról

Harminc esztendő s két novelláskötetet vallhat magáénak, de a harmadik mű – első regénye is elkészült már. Tíz éve él Pécsen, a város és a táj lassan beleivódott, színei, hangulatai fel-felbukkannak elbeszéléseiben –, de igazi világa mindmáig a Balaton-vidék maradt, ahonnan származik, ahol gyermek- s ifjúkorát töltötte, a hová nyaranta most is szívesen visszatér. Ilyenkor hajót bérel valamelyik kikötőben, wadkát és társat keres, majd csattogó vitorlákkal szabad vizekre siklik a 15-ös Yolle.

A fény s a víz szerelmese, szenvedélyes, nyugtalan és nyugtalanító ember – talán mint tragikus végű vitorlás- és íróelődjé, Sarkadi Imre volt –, könnyen lobbanó „dühös fiatal”, de sohasem fenegyerek. Ellentétek és ellentmondások, hitek és kétkedések feszülnek benne. Aki látta már a kormánypadon, a kötelekre tapadó kezét, felnyúló szikár alakját, szúrós pillantását, megérezte, hogy „a parton” néha bizonytalanul lépkedő, zavart, máskor könnyedén, felszínesen tréfálkozó fiatalember a gyermekes játékosság s a komoly felelősség ellentmondását is magában hordozza. Amikor mosolyog, keskenyre szorítja össze száját, s ilyenkor ajka szögletén valami fájdalom is meghúzódik.

Nagykanizsán született, de gyermek- s ifjúkora nagyrészt Tapolcán, nagyanyjánál egy Marcal-parti falucskában, majd Balatongyörökön töltötte. Apja egy tapolcai iskolában tanított, s gimnazista éveiben innen utazott naponta Bertha Bulcsu Keszthelyre, a felsőparti vicinálison.

Kisdiák-éveinek gazdag természetelményei mellett máig meghatározó erejű élménye volt a háború. A gyönyörű táj szörnyű kontrasztjaként a naponta Budapestre tartó Liberátor-rajok vizen-földön végigsöprő hatalmas árnyai s a csendet szétszakító gépzúgás még a gyermekkor harmóniáját tépte fel. S néha a gépek nem is szálltak tovább, a közeli célpontokra hullottak a bombák, s egy alkalommal – motoron utaztak apjával – az országúton szembe kellett néznie a feléje zuhanó, géppuskázó vadász pilótájával –, mint Máténak, *A halakat nem lehet kipusztítani* kisfiú-hőseinek. Kegyetlen játéka s kegyetlen valósága volt a háború Bertha Bulcsu nemzedékének, amelyben felnőttek kellett válniuk mielőtt igazán gyermekek lehetnek volna. Nem a „normális békeidőkhöz” viszonyítható, borzalmaival együtt is mégiscsak átmeneti időszak, nem intellektuális, ésszel, logikával felfogható és rendszerezhető valóság volt számukra a háború, hanem sokkal teljesebb valóság-értékű, egész egyéniséget, érzelmeket és fantáziát átható lét, mely éppen a legfogékonyabb korban soha nem gyógyítható félelmet mart a lélekbe. A háborúnak ez a mélyen érzelmekbe ágyazottsága okozhatja a mai 30–35 évesek igen érzékeny reagálását az elmúlt hiáború emlékeire s egy új háború lehetőségére. – Bertha Bulcsu novelláinak egyik csoportjában is makacsul visszatér ez a motívum.

Az érettségi után nem tanul tovább, de az otthon korlátait éppúgy nem tudja tartósan elviselni, mint később családi kötöttségét sem –, munkát vállal s több mint hat évig az iparban dolgozik. Itt se könnyen kötődik, gyakran változtatja munkahelyét, bejárja a Dunántúl nagy részét, s ekkor gyűjti legtöbb kezdeti novellájának élmény-anyagát.

Az 50-es évek közepén jelentek meg első írásai különböző napilapokban. „Vándoréveinek” utolsó állomásaként Pécsre került egy ipari szövetkezetbe, nemsokára bekapcsolódik a megyei napilapok, majd 1958-tól a Jelenkor munkájába. Csakhamar újságíró és szerkesztő lesz, írói fejlődése is meggyorsul, a Jelenkor után a fővárosi folyóiratok is sorra közlik novelláit, s 1962-ben megjelenik első kötete, a *Lányok naplójában*.

*

Kötetének tematikájáról, érdeklődéséről és írói elveiről így vall maga az író: „Legnagyobb élményt a munka jelentette, az a fegyelmezett keménység, ahogy az emberek legyőzik az anyagot, figyelmet megosztó hangulataikat, megtanulják és megtartják a műhelyek és munkahelyek sajátos belső törvényeit... Így talán nem is furcsa, hogy morális problémák érdekelnek, s főleg a munkamorál, az emberek, gépek és a munka viszonylatai, azok az életérzések, melyeket csak munkásember ismer, a fiatalok tudatváltozásai s az olyan jelenségek, amikor álló, mozdulatlan embert megmozdít a közösség ereje.”

A kötet tizennégy novellájának többségét helyesen és találóan jellemzi az írói vallomás. Az egyes írásokból nyomon követhetők Bertha Bulcsu vándorlásának állomásai is: az *Egy ember megmozdul* állami gazdaságban töltött bérelszámolói emlékeiből táplálkozik, s világos, realista fejlődésvonalat rajzol arról, hogyan ébredt fel egy közömbös fiatalemberben a közösség iránti felelősség. Ehhez hasonló a *Fuvarosok* és *A fehér nézésű ember* alapképlete is, a morális probléma azonban bővül az önbüntetés és a megtisztulás motivumával. Egyik legnépszerűbb, több antológiába is felvett rövid írása, a *Citerás* dunaújvárosi élményeiben gyökerezik, a hőstől elzárkózó közösséghez a testi gyengeséget legyőző akaraterővel, bátorsággal és önfeláldozással vezető út döntő mozzanatát ragadja meg oly módon, hogy a középpontba állított izgalmas cselekmény egyben a főhős jellemének fordulópontja is. Ugyanez az alapkérdés az *Elakadnak a vonatok* s a *Zsóka búgócsigái* című novellában, de az utóbbi felveti a szocializmusban is lehetséges elidegenedés feloldásának kérdését.

Formai szempontból közös jellemzőjük ezeknek az elbeszéléseknek, hogy szorosan kapcsolódnak prózairodalmunk realista, pontosabban Móriczi hagyományaihoz, többnyire cselekményre épülnek, s a jellemábrázolás, leírás, hangulatteremtés eszközei ennek szolgálatában, harmonikus egyensúlyban állnak. Már ezekben is kitapintható azonban, hogy az író legnagyobb erénye rendkívüli légkör- és hangulatteremtő ereje.

A kötet novelláinak másik csoportjában – s éppen a legértékesebbekben – ezek a légkör- és hangulatteremtő eszközök kerülnek funkcionális túlsúlyra. Időrendben a *Jégnovellá*-ban érezni először az atmoszféra funkció-növekedését, a kísértetiesség fokozódását, s egyben a morális tartalom absztrahálódásának, az ábrázolás szimbolizmusba hajlásának folyamatát. Az *Öregember és a tél*-ben már a témaválasztás is azt szolgálja, hogy a cselekmény helyett éppen a cselekmény hiánya, az ember magára maradottságának a passzivitással s a környezet hangulati megjelenítésével való kifejezése kerüljön középpontba. A *Hőség* egy következő fokozatot mutat: a folyó mellett nevelkedett, víz után sóvárgó kazánfűtőnek szinte egyenrangú „társa” az ábrázolásban az elviselhetetlen hőség; erre utal a cím is.

A legjelentősebb novellák, a címadó *Lányok napfényben*, a *Novella a ködről* és *A halakat nem lehet kipusztítani* az atmoszferikus, szimbolikus ábrázolásmód új lehetőségeit csillantják fel: a cselekmény észrevehetően fogy, a jellemek mindinkább sziluettszerűvé válnak, mintegy arctalan hősökké – hallatlanul megnövekszik azonban az asszociáció-fokozó, kisugárzó hatásuk. Mind bővebben használja fel a modern XX. századi próza egyes eszközeit, hol a Proust-i asszociációs módszert, hol Hemingway szűkszavúságát, tömör párbeszédeit, hol Kafka valóságot és víziót egybemosó technikai elemeit építi bele elbeszéléseibe – ezek az eszközök azonban mindig új rendszerbe illeszkednek, új tartalom szolgálatában állnak.

A kritika egy része óvatoskodva, aggodalmakkal fogadta Bertha Bulcsu újszerű kísérleteit; egyesek a miniaturizálás veszélyétől óvták, mások homályosságba, túlzott, indokolatlan absztrakciókba tévedéstől féltették. Aligha vitatható, hogy az ilyen irányba történő kísérletezésének sok a buktatója: nemcsak formai-technikai modorossághoz, hanem idegen világszemléleti elemek beszűrődéséhez is vezethet. Az is igaz, hogy ezek a novellák nem azonnal, néha nem is első olvasásra érthetők – lényegüket s gazdagságukat csak nagyobb intellektuális erőfeszítéssel lehet megragadni. A mód-

szerek jogosságát azonban végső soron az eredmények igazolják – a három kiemelt írás meggyőzően bizonyítja Bertha Bulcsu kísérletezéscsínék igazságát.

A *Lányok napfényben* s a *Novella a ködről* egyaránt ember és természet egybeéneke ábrázolására törekszik, a jellem fejlődésének egyetlen mozzanatát ragadja meg, de a jellemzés eszköze az önmagában is kissé absztrahált természet. Az előbbinél a Marcal patak, a napfény és a víz, mint konkrét színhely, de egyben mint mélyebb, általánosabb jelentésű elem jut funkcióhoz, az utóbbiban a Balaton s a köd funkcionális szerepeltetése emeli ki a történetet s konfliktusát az esetlegesség köréből. A *halakat nem lehet kipusztítani* című írásában új problémakörként lép be a gyermekkor s a háború ábrázolása, s úgy érezzük, a kis Máté komplexusának, feltámadó szerelmének s első csalódásának, természetes gyermeki kalandvágának s a halállal való szembenézésének, összetöretésének, de a pusztulás közepette a lelkében élő, önmaga számára is értelmezhetetlen, mélybe ágyazott hitének az ábrázolására adekvát eszközöket talált az író a mű levegőjének megritkításával, a különössé varázsolt Balaton menti tájjal, s a titokzatos tó mélyén lakó nagy hal szimbolikájával.

*

E három novella vezet át Bertha Bulcsu 1964 végén megjelent második, *Harlekin és szerelmese* c. kötetéhez. Tartalmi alapproblémái az új kötetben alig módosultak: inkább csak elmélyültek és komplexebbé váltak. Élményköreit tekintve csökkent a vándorévek ihlető hatása s megnőtt a közvetlen jelen és ugyanakkor az oknyomozás, a gyermekkorig visszanyúló összefüggések keresésének igénye. A történelmi-társadalmi folyamat szempontjából a jelen periódus morális problémáinak megragadására törekszik, a háborúig visszavezetve keresi a feloldódás és továbblépés útját.

A szocializmus eszmeiségének természetes meghatározója, írói világának éppoly alapvető közege, mint a napfény, a víz vagy a levegő. Ám a szocializmus – éppen mert belülről éli – nem lezárt rendszer számára, hanem most alakuló, forrongó, félig-kész világ, állandó vívódás és küzdelem. Ellentmondások halmaza, néha „zavaros képlet”, különösen az emberi magatartás morális alapjait tekintve. Bertha Bulcsut pedig kiváltképpen ezek a morális alapkérdések érdeklik. Főként azt kutatja: milyen akadályai vannak az egyénben a szocialista tudat kialakulásának, hogyan oldódhatnak fel a társadalomba illeszkedést megnehezítő görcsök, illetve hogyan pusztítja el az embert morálisan vagy fizikailag is a tartós és tudatos kívülállás.

Szenvedélyesen, néha elkeseredett, látszólag hitevesztett indulattal keresi az emberi magatartás alapvető mozgatórugóit, leplezi, nyugalmasnak és ártalmatlannak tűnő „zárt egzisztenciák” hazug látszat-rendszerét, a merevség mögött meghúzódó erkölcsi bizonytalanságot vagy anakronizmust (*Az Öthey lány, A rend tokozatai, Változatok egy témára*). Izgalommal bontja szét ugyanakkor az alakuló új szocialista ember lelkét béklyózó csomókat, s boldogan mutatja fel az önmaga is a világ igazi harmóniáját megtaláló jellemek minden mozdulását (*Háromszögletű labda, A fehér csend, Nyugtalan Európa*). Fontos jellemzője azonban, hogy alapjában indulatos, szenvedélyes állásfoglalása sohasem közvetlenül fejeződik ki írásaiban, hanem a hangnem és stílus legnagyobb tárgyilagossága, a szemléletnek már-már cinikus fölényessége mögé rejtve – szemérmes, de mégis mindig kitapintható, sokszor a mű konstrukciójának mélyén húzódó liraiságba öltözve.

Észrevehetően felerősödik második kötetében – mintegy *A halakat nem lehet kipusztítani* alaptémájának felbontásaként – a háború-motivum. Nem egy írásban központi kérdéssé válik, másokban csak melléktéma, de ezekben is jelentős a funkciója. Eszmei-morális szempontból úgy veti fel a problémát Bertha Bulcsu, mint annak felismerését, hogy a mai ember tudatának egyik fontos meghatározója az előző háború morális sérülésének feloldódása vagy betokozódása és az egész emberiség létét fenyegető atomháború lehetőségével szemben tanúsított belső állásfoglalása. Aligha vitatható, hogy az író korunk egyik legalapvetőbb kérdését feszegeti.

A legjelentősebb novellák, *Az Öthey lány, A fehér csend, a Változatok egy témá-*

ra, a *Szomjan haltak a szilvafák* s a *Nyugtalan Európa* egyaránt ehhez a körhöz kapcsolódnak. A megnevezett vagy felismerhető színhely mindegyikben Pécs vagy a Balaton, s a környezetábrázolás még tudatosabb, kidolgozottabb mint az előző kötet írásaiban. Már a legelső novella, *Az Öthey lány* nagyszerű befejezésében „az indiánforma asszonynak” s leányának összecsapását szervesen a természetbe építi az író. Erdemes hosszabban is idézni: „Idegennek érezte a lányát. Közöttük állt az ejtőernyős, aztán úgy érezte, hogy a víz is közéjük állt, s a nyárfák is mind, az egész élő világ. Egy pillanatra felmerült bent egy bécsi utcakép, tornyokkal és az utca fölé ugró erkélyekkel, aztán hirtelen elmerült az egész, s csak a haragoszöld táj nyújtózkodott előtte, nyárfákkal, vízzel, nádasokkal, és a bronzbőrű lánya része volt a tájnak. Láta, hogy oda illik a fák alá, s a bőre színével harmonikusak a többi színek...

.....
Zokogva állt a fényben, s a könnyein át látta, hogy megbillen a táj, és a zöld, égis éré nyárfák sorok közé beékelődik egy bécsi utcakép. Lefelé lógtak a tornyok, és aranyos gombjukkal a földet érték.

Aztán újra billent a kép, s nem maradt más a szemében, csak aransárga, kibírhatatlan ragyogás.”

Az ábrázolás külső szintjén látszólag csupán ismert impresszionista eszközöket alkalmaz az író, a tartalom azonban, melynek szolgálatában állnak ezek az eszközök, megemeli, szimbolikussá teszi jelentésüket. Alkalmazásuk e konkrét esetben nemcsak azt eredményezi, hogy az asszonyban lejátszódó belső folyamat, amelyet az író fogalmakkal úgy jelöl meg: most veszti el a második világháborút – láthatóvá, szemléltessé válik, hanem azt is, hogy a konfliktus mögött meghúzódó társadalmi-morális erőket mintegy a természet ősi törvényszerűségének szintjére emeli. Azzal, hogy a lány a végén részévé válik a gyönyörű tájnak, beleolvad a természetbe – mintha azt mondaná az író: a természet örök rendje, az alapvető dolgok harmóniája követelte meg, hogy ez az erős asszony, aki annyi biztonságot, rendszerességet hordozott magában s épített ki életében – összeomoljék, és győzzön a lánya, aki által helyreállt a kapcsolat ember és természet között. A megoldás lélektani hitelessége abban gyökereszik, hogy az anya – anakronisztikussá vált tudatának a lánya képviselte reális társadalmi valósággal való összeütközésekor – saját megrendülését vetíti ki a természetre –, a lánya pedig a társadalmi erővel való azonosulása miatt „érzi jól magát”, áll harmoniában a természettel. (Az asszonynál kiemelt rend-komplexust, azt a gondolatkört, hogy a biztonságérzés, a mesterségesen kiépített rend önmagában nem morális érték – sőt immoralissá válhat, ha ellenkezik a társadalom fejlődési tendenciájával, magasabb értékű közösségi moráljával –, külön is kidolgozza az író *A rendfckozatai* c. írásában.)

A háború problematikájához külön ciklus kapcsolódik az új kötetben: *A fehér csend*. A címadó novella pozitív alakjai az autósok, főhőse azonban Kovács Jákim, a mólóőr, hiszen nem az a fontos ebben az írásban, hogy az új munkamorált képviselő fiatalok hogyan győzik le a hajósokat, hanem az a folyamat, amely a konfliktuson látszólag kívülálló mólóőrben végbemegy.

Kovács Jákim a kiinduló helyzetben a hajósokat szereti, s gyűlöli a két fiatalembert. Csendes és mozdulatlan ember, hosszú évek óta nyomasztja valami, egy az emlékezet mélyére süllyedt élmény, melyet az örült iramban dolgozó fiatalok munkája nyomán bódéja körül felhalmozódó kavics fehér csendje – mint Swann gyermekkorát a teába mártott madelaine íze s illata – hirtelen felszakít. Előbukkan a régi kép: egy bombázás emléke, amely öntudatlan félelemmel béklyózta hosszú éveket. Félt a gépektől, a technikától, az anyagtól, mert megalázták, legyőzték, porba kényszerítették. Most látja ezeket a fiatalokat, akik „magabiztosan és félelem nélkül bántak az anyaggal és a géppel”. „Megnyugodott” – írja Bertha Bulcsu, de azt is írhatta volna, hogy ebben az emberben most ért véget a második világháború, most szabadult fel.

Kívül, a külső cselekményszinten alig történt valami, de a mólóőrben most játszódott le a legdöntőbb fordulat húsz év óta. Persze semmi elérzékenyülés, semmi szentimentalizmus, csábító, hazug illúziók – ezek állnak a legtávolabb az írótól s

egész nemzedékétől. Bertha Bulcsu mélyebbre lát: Kovács Jákim nem szeretne meg egycsapásra „felszabadítóit”, hanem: „...bántotta ez a megnyugvás, mert nem ezek által akart megnyugodni. Nem akart barátsággal rájuk gondolni. Idáig mindig valami mást várt.” Ekkor el is kanyarodik tőle a történet, s csak a legvégén nyújt az író nagyon finom, rejtett, de mindent feloldó jelzést. S ismét nem közvetlenül, hanem természeti képbe ágyazva. Hiszen a mólóőr önmagának sem vallja be, hogy érzelmileg már a két fiatalhoz kötődik. Az író így jelez: „Amikor elváltak, s a rakománymester az uszályokhoz indult, a mólóőr is a víz felé fordult. Halványzöld hullámok szaladtak a vizen, egy kicsit megemelték a túloldali hegyeket.” Az utolsó mondat szimbolummá növekszik: nemcsak a hegyek emelkedtek meg, megmozdult egy ember is – s ez semmivel sem könnyebb, de éppoly csodálatos.

Nehéz lemondani a gyermekvilág és a háború összeütközését megragadó *Szomjan haltak a szilvák*, a problémát mai fiatalok történetébe ágyazó *Változatok egy témára s a szintézis igényű Nyugtalan Európa* részletes elemzéséről. Pedig ezek együtt adnak teljes képet arról, milyen mély és sokrétű összefüggésben tárja fel az író a háború nagyon is élő és ma is ható, világképet módosító s lelket torzító erejét. De az eddigiek is érzékeltetik talán, hogyan mutatja fel Bertha Bulcsu az ellenerőket is: a béklyóktól szabaduló, az anyagot és gépet legyőző embereket, s a természetet, mely szépségével és szigorú törvényeivel szintén megköthet vagy felszabadíthat, oltalmába fogadhat.

A szimbolikussá növekedő természet és táj sohasem kulissza, nem is csupán gyermekkori emlék, hanem összeolvad az ember lényegével. A *Nyugtalan Európa* főhősében akkor oldódik fel „a háborús feszültség” tudatgörcse, amikor visszatalál a városból a világ alapvető dolgaihoz s az elbocsátó közösséghez: „Óvatosan átment a folyó felett. Amikor a palló közepe táján tartott, belepillantott a vízbe. A folyóban elfeküdtek a hínarak és a füvek. A víz mély volt és kristálytisza. A surrogó folyóra, a házakra és a nyárfákra nézett. Különös nosztalgia kerítette hatalmába, alig tudott továbbmenni. Tétova gondolataival a világ alapvető dolgaihoz tapadt, nyárfákhoz, sebes iramú folyókhoz s ahhoz az emberi melegséghez, mely az istállók és egyszerű házak között olyan magátólértetődően áramlik.”

*

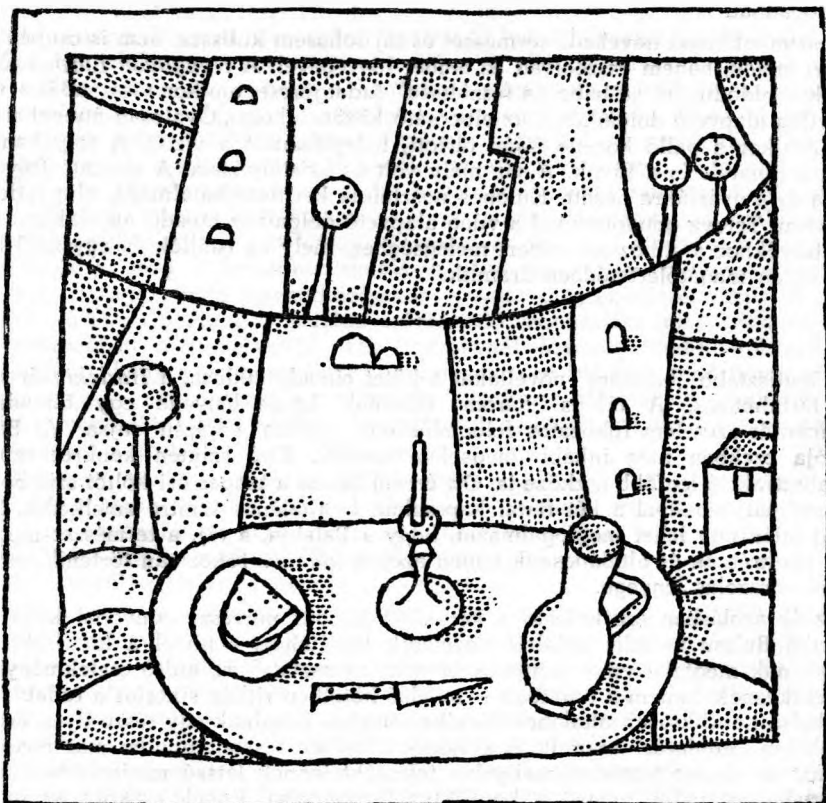
A legtisztább „balatoni” novellákat a kötet címadó ciklusa, a *Harlekin és szerelmese* tartalmazza. A ciklus három írásának közös lényege egy társadalmon kívül maradt szerelem fokozatos felbomlásának sajátos varázsú rajza. A Balaton funkciója ezekben még inkább megsokszorozódik. Első szinten konkrét színhely, de az absztrakció legfőbb eszköze is. Ott érezni benne a tenger ősi költői szimbolumának tartalmát, amellyel a két fiatal kapcsolata is általános szintre emelkedik. Esztétikailag talán úgy lehet megfogalmazni, hogy a Balaton, a táj, a természet megragadása a konkrét és általánosnak éppen azon a *különös* fokozatán történik, amely a művészi ábrázolás lényege.

Az ábrázolásban érzékelhető a két kötet közötti művészi színvonal különbsége is. Bertha Bulcsu morális oldalról közeledik témájához, s mivel a konfliktusok – a valóságnak megfelelően – legtöbbször nem az osztályharc külső cselekmény-szintjén jelentkeznek, hanem a tudatban – az első kötetben ritkán sikerült a tudatváltozás finom belső konfliktusait általánosabb síkra emelni, írásainak egy része ilyen értelemben valóban „miniatűr” maradt. A második kötetben viszont mintha már megtalálta volna azt az ábrázolásmódot, mellyel a jelentéktelennek látszó miniatűr is általánosabb érvényűvé válik, megnő a konfliktus kisugárzása. Ennek eszköze az intellektuális tárgyilagosságnak s a meleg líraiságnak különös ötvözete, a látásmód szubjektív érzelmi telítettsége s egyben távlatot fokozó, felülállást érzékeltető „fordított gukker” jellege, a szimbolikusság növekedése bizonyos fél-absztrakció irányába.

Az újabb írások nem hagynak kétséget, hogy az első kötet kettőssége után Bertha Bulcsu döntött: a hagyományosabb utat elhagyva a göröngyösebbet járja. Ha néhány

novellája észrevehetően a kísérlet igényével íródott – a szocialista realizmus egyik korszerű lehetőségét villantja fel ez a kísérletezés, s eszközeinek behatóbb esztétikai vizsgálata aligha lenne haszontalan a máig lezáratlan viták közepette. Az író táj- és természetszemléletének, újszerű Balaton-ábrázolásának rendszerbe foglalása pedig talán az irodalomtörténet számára sem lenne érdektelen. A dunántúli fogantatású irodalomnak hajdani európai kapcsolatai, később valami provincializmust sugalló „pan-non” mellékszövegje után, amely utóbbi – a lírában főként – ritkán társult az új, korszerű kifejezőmód keresésével – érdemes ilyen szempontból is figyelni Bertha Bulcsura...

A kötet lezárása óta megjelent novellák, *Az egyház hajója*, a *Hajók, emberek, nyár* s az *Ilyen az egész életed...* máris új ciklusba rendeződnek. Egy Lint nevű nyurga fiatalember a közös főhősük, s a színhely ismét a Balaton. Természetesen most sem csupán színhely, hiszen – amint a *Fénytestű szerelmek*-ben olvashatjuk: „Mindenkinek megérezte, hogy a Balaton nem a hullámtörőig ér, hanem sokkal tovább, mert a fák zöldje, a levegő, az ég színe és a hegyek színe, s a szél is, amely elindul a távoli nádasok közül, magába szívta a víz ragyogását. A partokra áradó fény is a Balaton, s a fény lehet, hogy néha túlsorog az őrt álló hegyeken.”

Kováts

IIIA MIHÁLY: Csorba Győző: Séta és meditáció

SZÖDY SZILÁRD: Rónay György: A város és a délibáb

LÖRÁND IMRE: Granasztói Pál: Vallomás és búcsú

Csorba Győző: Séta és meditáció

Írom mindjárt ide előljáróba, hogy a könyvnapra könyvek közül az egyik legszebb ajándék volt Csorba Győző verses kötete; Csorba Győzőé, akit talán mostanában sűrűbben láthattunk korrekt műfordításainak pajzsai mögött, mintsem saját verseinek fényében. De most mégis itt van, lassan érőn, de lenyűgözően éretten, Janus Pannoni, Berzsenyi és Babits örököseként, de mégis Csorba Győzőként, akinek vékony kötetén ott van az anyaggal és önmaga műveivel való küszködés, a szigorú önmegítélés példás nyoma. Ha nem lenne túl anakronisztikus, akkor azzal a fölkiáltással fogadnám, hogy új költőt küldött Pannonia, de hát Csorba Győző nem most indult. Figyelemre méltóvá éppen az teszi, hogy megújult, elmélyült költészete. Kiegyensúlyozottsága, melyből régebben csupán megállapodottságát és talán elzárkózottságát véltük kiolvasni, most költői útja legmagasabb fokának jellemzője, beérett fejlődése csúcsa.

Alapvetően szemlélődő típus, aki nem lángol, nem szónokol, van benne jócskán e táj ihlette csöndes derűből, a józanságot mindig mértéknek elfogadó életszemléletből, de sohasem a belenyugvó passzivitás jellemzi. Monotóniát alig lelünk benne, hiszen e csöndesség és halkabb reflexiók mögül a megélt és megszenvedett élet megművészet fejlék föl a figyelmezőn olvasó előtt.

Négy ciklus felesel egymással és simul e kötetben. Nyitóverse a *Faültető* – inkább ars poeticája, mint az *Ars poetica* című, melyet költői hitvallásnak szánt. A *Faültetőben* olvassuk: *Az örök folyamatba, az élni akaró / élet folyamatába iktatódva... Egyébhez nincs köze. Az élet megy tovább. / Nélküle vagy vele? Ugyan ki bánja! / A mű marad s hordozza majd nyomát, / Virágzóbban, mint emléket hiánya.* Ez Csorba Győző, a faültető gesztusával lép élet és művészet tereire. Éppoly komolysággal tekint az élet apró örömeire, mint a százada által eléállított nagy kérdésekre, válaszadás és a kettő összekapcsolásának szándéka, tudata munkál benne. Emberi és művészi nyugalma mögül előbukkan a század nagy borzalma, melyet kimondani – hiszi – már védelmet és megkönnyebbülést jelent.

Kenyér, ez az első ciklus címe még jelképet sem kell keresni benne, az „életes élet” sugárzik belőle az egész kötetre, még oda is, ahol a halál gondolatával és közelségével viaskodik.

A címadó ciklus leginkább a környező világra tett reflexióinak gyűjtőhelye, mély vonzalmáról beszél, melyet a táj és növényvilága iránt érez. Nem menekülésének színtere ez, hanem létezésének világa, nem nosztalgia, nem holmi visszavágódás egy

rousseaui vidékre, hanem a legtermészetesebb együttélés érzésének kifejezése. Számára nem elsüllyedt Atlantisz a természet, hanem nagyon is súlyosan jelen lévő, igazolója világlátásának. Öröme is ez: önfeladten áll az arcát mosó esők zuhataga alá: medítálva szemléli a fakéreg ráncait, melyekről homloka barázdáira asszociál; az ősz nála az öreg szerelmesek példázó életének korszaka; a november a szép komolysággal fogadott halál hónapja; a télben a valóság melegét óhajtja tűznek. E ciklus talán legjobban Csorba Győzőé, úgy emeli ki kortársai közül, hogy tévedhetetlenül ráismerünk. Csorba e ciklussal és e szemlélettel nem vált tájköltővé, még akkor sem, ha egy táj – Pécs – hangulata uralkodik el versein. Éppen ennek mély költői megragadásával lép túl minden provinciális mozzanaton.

Ellenvetés lehet, hogy a modern ember számára a tájélménynek ez az intenzitása már idegen és csak távoli nosztalgia lehet, tehát nem nagy körben tarthat számot a visszazengésre. Igazság van ebben a föltett ellenvetésben, de az igazság mégis Csorba Győzőé. Kötetének a hangjában nemcsak a táj dominál, hanem éppen a hozzáfűzött reflexiók, a versek erősen érzelmi-hangulati kicsengése mellett az ezáltal intonált gondolat: táj és ember együtt áll elé és állítódik az olvasó elé is.

A kötet harmadik ciklusa a *Gyászkeret*, riadtabb és harmóniatlanabb, mint a többi ciklus, a nagy rejtély előtt már nemcsak medítál, sir és ellenszegül, érzéseinek rezzenéseit figyeli az elmúláshoz közel, a halálból élni tanul. Életszemlélete, mely a már említett kiegyensúlyozottságra tört e kötetben is, most sem hagyja cserben: a fájdalom versei ezek, néha a félelemé is, de fölemelő újraolvasnunk őket. Csorba a legnehezebbet vállalja (valamiféleképp itt Illyéssel rokon!): megszenvedi, megérti a halált helyettünk is, kimondja a rettenetet, amelyre mi szorult torokkal gondolunk néha-néha. Nem temetkezik, nem hagyatkozik, nincs benne a témaadta látványosság vagy borzongatás lehetőségének kihasználása sem. Eltűnt kedves arcok biztatását hiányolja, szülők, testvérek sirja figyelmezteti önmagára, mindig számotvetőn szól, élni, vállalni: ez a nehezebb.

Fölemelőn, a kötet egyensúlyát megadón áll a végső ciklus: *Virág, virág, virág*, ahol e verseskötény legjobb verse – rég olvasott jó vers – a *Látvány* található. Szerelmes versek ciklusa ez, a kedves dicséretét zengő irások sora, mégsem a szokásos; Csorba Győző ezt is újra tudja élni és főleg újra írni. A köznapi életből „kizengi a szerelmet”, latin példának ars amatoriáját idézi föl és oly kedvességgel szól a hosszú út élettársáról, hogy feledhetetlen a báj, az érzelmi intenzitás, mely magához vonzza olvasóját.

A halál kihívás a küzdelemre – szűri le végül magatartásának vezérlő gondolatát. Csorba Győző e küzdelem vállalásának költője, a direktség minden harsánysága nélkül; benne a költészet visszatál ahhoz az eredendő tulajdonsághoz, melyet a szépen való gyönyörködésnek nevezünk. Új kötet ez, de valójában összegezés: a tapasztalat mértéktartó szigorával és az emberi élet szép hiteiben való meggyőződés mély költői megfogalmazásaival.

(*Magvető, Bp. 1965.*)

ILIA MIHÁLY

Rónay György:

A város és a délibáb

Rónay György verseinek olvasásakor is többször gondolhat arra az olvasó, hogy milyen kár éles rangsorolási különbséget felállítani költő és műfordító között. Azt hiszem, hogy minden műfordító, még ha nem nevezi magát költőnek, valahol költő. Legalább is ír verse-

ket, ha nem is publikál. Rónaynak sem születnek volna meg szép Michelangelo vagy akár Rilke műfordításai versei nélkül. De ez a kötet bizonyíték arra, hogy ha nincsenek versfordításai, jóval szegényebb lett volna költészete a kötetének gerincét és maradandóbb részét alkotó olyan versei nélkül, melyeknek ihletője, formai megoldásait és sokszor tartalmát szugerialója a műveltség, az évszázadok költészetéből, zenéjéből és egyéb alkotásaiból sugárzó élmény. Ezek az élmények hosszú évek-

műfordítói gyakorlata során szűrődtek le és teremődtek benne új valósággá: verssé.

Rónay egyik fontos problémája, melyet a kötet címadó versében exponál, az élet és a valóság, a költő és a valóság lírai vizsgálata. Ez az, ami végigvonul valamennyi ciklusán, mindig más és más témán át variálva. A kötet gerincét kitevő műveltségélmény versek is a valóság egyfajta újratereztését végzik el, úgy, hogy bevezetik az olvasót egy létező, de nem mindenki számára nyitott világba. Ennek, a számára otthonos világnak feltárása az „Orpheus és Eurydike” ciklus olyan versei, mint az „Immortale jecur”, „Amenemhet és a Nap”, vagy a „Proteus”. Néhány vers, mint pl. „A zöld lovag”, vagy a „Trisztán és Izolda” az olvasó számára barangolás a világirodalom mondái között egy igen szakavatott idegenvezetővel. Egyfajta elvont költészetről tesznek tanúbizonyságot portréversei is. Ezek közül legjobban sikerültek azok, melyek pontos élményanyagot tükröznek („Babits a betegágyon”, „Bartók”).

Számszerűleg több vers tartozik az olyan ciklusokhoz, melyek a lírikus úgynevezett „örök témáit” tartalmazzák. A „Faág”, a „Hegyek” és a „Szárszó” ciklus nagyrészt a természet és az ember bensőséges kapcsolatáról valának. Sok versét ihleti az elmúlás gondolata, de legtöbbször valami nosztalgikusan kedves akorddal zárulnak ezek a költemények („Télutó”), vagy az alkotó öregség csodálatával és a tapasztalatbirtoklás tudatával („Bőség”, „Hárs”). Az úgynevezett „vallomás” verseket is megtaláljuk a kötetben, hol keserűen műfordító-önmagáról („A mesterdálnok lázadása”, „Mérleg”), hol pedig felismerve, sőt vallva azt a tényt, amely másik fontos erénye kötetének: a költő igen nagy feladata a múlt pillanat valóságának rögzítése („Kő-vallomás”). Ezt meg is teszi, maradandóan, hitelesen („Szárnyvonal”, „Neon”, „Legenda”, „Budai nénik”). Mindemellett ő sem kerüli el jónéhány költői közhely megénekelését, sokszor kísértének a konvencionális képek, sorok. („Mint a pelyhes csibék”, „A kútásó szerelme”, „A kisfiú, akinek paralízise volt”). A „Dámon és Dorinda” antikizáló téves történetében a tartalom és a forma közötti feszültség groteszkké teszi a verset. Lehet, hogy a költőnek ez volt a célja, de nem a nevetségessé válás. Témái közül a politikum sem hiányzik, bár többnyire a negyvenes évek közepéig írt verseiben jelentkezik a háború – és ezzel együtt ekkor szükségszerűen a faszizmusellenesség. („H. A.”, „Animus meminisse horret”, „Bloch: Zongora-

ötös”). Politikuma később sem jut tovább a háború tagadásánál, és ez a humanista retté- gése és tiltakozása a rémség, konkrétan a háború rémsége ellen. Néha a „noli turbare” kiindulóponton nem túljutva, de többször kö- reiből felnézve, messzebb látva. („Régi fo- hász háborúban”, „Sziréna, galamb, rózsá”).

Rónay költészete formailag tökéletes, kifor- rott, de sohasem önmagát csillogtató. Versszer- kesztése legtöbbször tömör, ritkán ragadja el a ritmus, vagy a rimbőség csábítása. Tudato- san bánik a költészet mesterségbeli kellékei- vel, rutinossága a jó értelemben vett rutinosság. Bravúros az „Antonius Oppidanus” latin és magyar szavainak tökéletes rímötvözete, a „Dél” alliterációinak tudatos fűzése, a „Duna- parti elégia” archaizálása.

Kötete záróversében, a „Palackpostá”-ban, önmaga jelöli ki helyét a költők között, men- tesen minden álszerénységtől:

„Legalább ennyi: pár adat,
szám és jelentés megmarad
utánam...”

Valóban, egy „palackpostára” való ver- süzet ér partot Rónay verseiből. És ez nem is kevés.

(Magvető, 1964.)

SZÓDY SZILÁRD

Granasztói Pál:

Vallomás és búcsú

Aki a múlt tájait járja, mindig a jelenből indul: mai énje emlékezik. S ez szűrője, át- alakítója (néha hamisítója) a múltnak, amely objektíve megkövesedett, ám szubjektíve alá van vetve a változás törvényének. Akár maga az emlékező.

Granasztói mégsem egészen a ma érték- rendszere – s az azt létrehozó történelem – nézőszögéből hajol múltja felé. De ahogyan művében ifjúkori önmagát festi, azzal már művészi hitellel ábrázolt alkati ellen- lábasa a megmerevedett nagypolgári érték- rendszernek. Ezzel egyidejűen elkerülte az önéletrajzok gyakori buktatóját: az antida- tált világszemléletet. A *Vallomás és búcsú*- ban „csak” egy humanista veti el a régi.

polgári frigytablát; egy racionalista sehogyszem tudja azt a rációhoz igazítani. Egy kiváló modern építész ugyancsak természetes ellenlába egy kornak, amely kalmárszellemű volt s azonfelül időnkint igyekezett kőbe vésni a maga gondolati görcseit.

Nem úgynevezett közéleti kritikáról van szó. Granasztói számára az akkoriban nagy politikai súllyal rendelkező belügyminiszter „gyermekkorának gyöngéd nagybácsija”. A kasztrendszer, amelyet családja oly odaadóan szolgált, csak korlát, amely abban igyekezett az ifjút akadályozni, hogy olyanokkal érintkezzék, akikkel szeretne. Kopár szikadtságot érzékel lépten-nyomon. Alkatilag képtelen arra, hogy hozzá igazodjék.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Granasztói úgy ábrázolja ifjúkori önmagát, hogy már akkor felismerte: a rend kései, osztálya, mint uralkodórétég túlélte önmagát, rendkívül befolyásos önzése, szűklátókörűsége, provinciálizmusa szakadék felé vezet.

A kor szorítását elsősorban a magánélet szférájában ábrázolja-érezte akkor, érzékelteti most. A képmutató, félelmi komplexumokkal gyötört rend szorította az emlékezt – a művészetet.

A szorítás – egyszersmind védelem is volt. A „kései rend” védte oltalmazta az ifjút, megkímélte az anyagi nehézségektől, kikövezte társadalmi pályájának útját. Kész világnézetet kaphatott volna tőle, ha elfogadja azt.

Granasztói helyzetéből adódó szemlélete különleges aromát ad művének. Párhuzamként gondoljunk jóegynéhány magyar önéletrajz, vagy önéletrajzi ihletésű regény írójára – mondjuk csak Kassákra s Kodolányira. A két világháború között eltöltött éveikről írván csaknem szétfeszíti a műfaji kereteket a jogos indulat, s művük helyenként nem más, mint a múlton vett kései elégtétel.

A védett embernek (a *Vallomás és búcsú* szerzőjének) nincs s nem is lehet ilyenfajta leszámolni valója a múlttal. Belülről bírál, hitelen, egyéni hangvétellel s szemlélettel, érzékletesen s mindig mértékletesen. Indulat nélkül – nagyvonalú elnézéssel. Hisz abban, hogy sokat mond, ha egyszerűen, színezés s lihegés nélkül tényt közöl. Vegyük például azt a fontos közlést, hogy Keresztes Fischer nem volt elég jobboldali családja számára. Így tud egy nem politikus író családja határán túl, az osztályféréig táguló politikai atmoszférát érzékeltetni.

De talán kevés lenne, ha Granasztói pusztán a liberális polgár rossz közérzetét festené. Hitelre is alig találna. Minthogy bőséggel volt része életörömben, gyengédségben, szerelemben: a *Vallomás és búcsú* – mint általában a jó önéletrajzok – egyben kitűnő, sokoldalú lélektani regény is. Emberek, emberi viszonylatok és kölcsönhatásaik, tájak, hangulatok egymásba fonódó egymást magyarázó, motiváló képe. Prousti ihletésű mű! A nagy francia hatását Granasztói nem is igen tagadja, nem is tagadhatná. A *Vallomás és búcsú* Liane fejezete, egy fiatalember aprólékos lelkirajza, egy szerelmesé, aki akkor sem tud szakítani, amikor erre minden morális oka megvan – túlmege az ihletés határain. Bizonyítván, hogy egy világirodalmi méretű író helyenként agyon-támogathat egy olyan tanítványt is, kinek eredetisége egyébként szembeszökő.

Ami talán a legfontosabb: ennek az önéletrajzírónak művében egy korszak bontakozik ki előttünk. Nem is lassan: már az első billentyűütéseknél. Apjának képe egyike a legmonumentálisabbaknak. Egy történelem által elítélt réteg szorongását félelmetes erővel érezteti „figurájában”, s közben – ezt inkább jó néven vehetjük tőle – érezhetően nagyon szereti. Néhány markáns vonással állítja elénk a pécsi rokonság képét, amelynek életmódja s életszemlélete anakronizmus volt a Horthy-rendszer alapvető időszerűtlenségéhez viszonyítva is. Tájakat őrzött meg a *Vallomás és búcsú*, épületeket, amelyek elpusztultak s olyanokat, amelyek – képzeletében a múlt hangulataival, embereivel összefonódva – ma is állnak. Granasztói olvasói a pesti Belvárost vagy Siklóst egyideig az ő írói-építési szemével fogják látni.

Ezen túlmenően könyve megőrzött egy életérzést, amely elmúlt s csak az ifjúság iránti nosztalgiaként, ez emlékezet fénytöréses játékaként élhet tovább tisztelen.

A „kései rendet” – így nevezi a szerző a Horthy-korszakot – valóban éppen annyira nem volt érdemes védeni, mint amennyire nem lehetett. De megőrizni, s pedig ilyen perspektívából, ilyen egyéni ízekkel, írói képességekkel ahogy Granasztói Pál öröktette meg – még kellett.

A magyar irodalom s talán a kordokumentáció teljességének kedvéért.

LORÁND IMRE